

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРИСЮК Валерія Валеріївна

УДК 34.037

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

В. В. Грисюк

Науковий керівник:

ЦУРКАН-САЙФУЛІНА Юлія Василівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і
права Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська
юридична академія»

Одеса – 2021

АНОТАЦІЯ

Грисюк В. В. Теоретичні засади юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Організація якісної та ефективної юридичної діяльності в державі є відображенням високого рівня правової культури суспільства. Одним із найбільш важливих видів юридичної діяльності є адвокатська діяльність. Будучи ключовим інститутом правозахисної системи, адвокатура є гарантом забезпечення належного рівня втілення та захисту прав і свобод суб'єктів права.

Аналіз основних принципів, підходів і методів дослідження теоретичних засад юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності вказує на те, що сучасні наукові розробки мають проводитися з урахуванням багатогранності правових явищ і процесів, традицій і інновацій, у тому числі й у сфері методологічного інструментарію, який використовується для вирішення поставлених завдань. Такий плюралізм щодо методологічного інструментарію є базовою засадою отримання всебічно обґрунтованої інформації стосовно адвокатської діяльності, перспектив її розвитку та вдосконалення, з урахуванням особливостей її організації як у вітчизняній, так і в інших правових системах.

На підставі аналізу методологічних засад юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності було встановлено та досліджено принципи організації адвокатської діяльності. Адвокатська діяльність є тим особливим видом юридичної діяльності, в якому мораль, етика та право перебувають у тісному зв'язку. Адвокатська діяльність, по суті, засновується на загальнодозвільному типі правового регулювання. Саме в процесі здійснення адвокатом своєї професійної діяльності реалізуються ключові постулати правозахисту, верховенства права та правової активності.

Поряд із цим, принципи організації та діяльності адвокатури ми повинні осмислювати в різних аспектах, як в організаційному, так і функціональному. В останньому випадку виникає необхідність виокремлення принципів діяльності адвокатури як особливого інституту правозахисної діяльності, безпосередньо пов'язаної з наданням кваліфікованої юридичної допомоги.

Зі свого боку ми можемо констатувати, що принципи організації адвокатської діяльності закріплено у різноманітних соціальних нормах – як правових, так і нормах моралі, етики тощо.

Правила адвокатської етики містять основні принципи, крізь призму яких і має здійснюватися професійна діяльність будь-яким адвокатом. Такими принципами адвокатської етики є: 1) незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; 2) дотримання законності; 3) пріоритет інтересів клієнта; 4) неприпустимість конфлікту інтересів; 5) конфіденційність; 6) компетентність і добросовісність; 7) повага до адвокатської професії; 8) вимоги до рекламування адвокатської діяльності; 9) чесності та добропорядної репутації адвоката.

Загальною характеристикою наведених принципів є те, що їх зміст проєктується з тексту відповідної соціальної норми, будучи, по суті, «розчиненим» в ній. Ці принципи є потенційними положеннями, які пронизують не лише матерію норм, визначаючи базові засади здійснення адвокатської діяльності, але й відображають реальні інтереси соціуму.

Враховуючи наведені положення ми можемо дійти висновку, що система принципів адвокатської діяльності складається з двох груп: правові та морально-етичні принципи. Водночас кожна із зазначених груп поділяється на принципи, які прямо закріплені в тексті соціальної норми, та потенційні принципи. Приміром, в групі правових принципів до прямих належить принцип верховенства права, а до потенційних – принцип справедливості. Своєю чергою, в групі морально-етичних принципів до прямих належить принцип

конфіденційності, а до потенційних – принцип автономності у виборі засобів і способів захисту інтересів клієнта.

Ефективна діяльність адвокатури є важливою складовою розвитку сучасної держави. Досягнення належного рівня ефективності та якості адвокатської діяльності зумовлюється багатьма факторами, найважливішими з яких є: нормативне регулювання, освітня, наукова та практична підготовка, професійність, правова активність та інше. Ці фактори складають основу для визначення інституційних характеристик адвокатури.

Інституційне середовище можна розглядати у двох аспектах: широкому – у даному випадку йдеться про сукупність всіх інститутів певної галузі; вузькому – мається на увазі внутрішня побудова основного інституту, сукупність всіх структурних, організаційних і функціональних складових, які його формують. Інституційне середовище складається як система однорідних елементів (субінститутів), які регламентовані відособленими соціальними нормами, взаємопов'язані між собою та відцентровані на виконання окремих положень певного генерального завдання (мети) основного для них інституту.

Аналізуючи адвокатську діяльність – її суб'єктний склад, порядок здійснення і нормативну регламентацію, встановлено, що інституціональне середовище адвокатури України – це сукупність однорідних елементів (субінститутів), які регламентовані відособленими соціальними нормами (морально-етичними, законодавчими), взаємопов'язані між собою та відцентровані на виконання окремих положень певного генерального завдання – захист прав і свобод людини й громадянина, юридичних осіб, представлення їх інтересів, надання кваліфікованої правової допомоги.

Інституціональне середовище адвокатури України формує правозахисний вектор її діяльності, зумовлює особливості форми і змісту адвокатської діяльності та виступає орієнтирами її подальшого розвитку. Зазначена сукупність складається з десяти базових груп субінститутів, а саме: 1) нормативно-правового

забезпечення діяльності адвокатури; 2) морально-етичних норм забезпечення діяльності адвокатури; 3) організаційного самоврядування адвокатури; 4) освітньої та наукової діяльності; 5) додаткової освітньої та прикладної підготовки; 6) за сферами здійснення включає наступні групи субінститутів: а) спеціалізації у галузях кримінального права і процесу; б) спеціалізації у галузях цивільного права і процесу; в) спеціалізації у галузях господарського права і процесу; г) спеціалізації у справах, пов'язаних із розглядом у європейських та міжнародних інстанціях; д) спеціалізації у сфері сучасних інформаційних технологій; є) спеціалізації у інших окремих сферах та галузях; 7) за характером правової допомоги, включає наступні групи субінститутів: а) первинної правової допомоги; б) вторинної правової допомоги; 8) за формою здійснення, включає наступні групи субінститутів: а) співбесіди та консультування адвокатом; б) представництва та захисту адвокатом; 9) за зв'язком із розглядом справ у суді, включає наступні групи субінститутів: а) досудової діяльності адвоката; б) діяльності адвоката в суді; в) медіаційної діяльності адвоката; 10) соціальної відповідальності адвокатури, включає наступні групи субінститутів: а) поміркованої комерціалізації адвокатської діяльності; б) безкоштовної юридичної допомоги адвокатів.

Обґрунтовано, що під юридичними технологіями здійснення адвокатської діяльності слід розуміти сукупність даних про ефективне використання юридичних засобів, методів, правил і прийомів, необхідних для виконання функцій та досягнення цілей адвокатської діяльності.

Враховуючи природу адвокатської діяльності виокремлено наступні види юридичних технологій її здійснення. На найбільш загальному рівні слід виділяти універсальні та спеціалізовані юридичні технології. До універсальних юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності відносять: технологію юридичної аргументації, технологію проведення консультаційної роботи, технологію встановлення фактичних обставин та юридичної кваліфікації

юридичної справи адвокатом, технологію створення письмових правових актів у адвокатській діяльності, технологію стратегічного та тактичного планування, технологію підвищення кваліфікації адвокатом.

До спеціалізованих відносять наступні юридичні технології здійснення адвокатської діяльності: судові (надання індивідуальним і колективним суб'єктам правової допомоги та захисту в національних, іноземних і міжнародних судових органах; представництво інтересів під час розгляду справи про адміністративне правопорушення або кримінального провадження); позасудові (правовий супровід діяльності індивідуальних і колективних суб'єктів права); безоплатної правової допомоги; медіаційної діяльності адвоката.

Виділено та класифіковано технологічні прийоми здійснення адвокатської діяльності, під якими слід розуміти конкретні моделі безпосереднього використання юридичних технологій адвокатської діяльності під час проведення професійної діяльності адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Сформульовано парадигму стратегічного планування адвокатської діяльності, яка складається з наступних елементів: 1) стратегічна креація – момент фактичного розроблення стратегії адвоката; 2) телеологічність і таргетування – визначення основної цілеспрямованість на основі змістовного прогнозу розвитку предметної області; 3) моніторинг законодавства – врахування положень чинного законодавства та змін; 4) оперативна гнучкість – можливість корекції обраної моделі з урахуванням нових виявлених обставин, при збереженні загального курсу на досягнення мети.

Проведено аналіз європейських стандартів здійснення адвокатської діяльності та досліджено етичні засади організації адвокатури в Україні. Зазначені стандарти та засади закладають основи морального мислення, визначають подальші моделі врегулювання юридичних справ і впливають на

формування деонтологічних моделей можливої поведінки адвоката у нетипових або новітніх ситуаціях і конфліктах.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, правозахисна діяльність, принципи адвокатської діяльності, сучасна держава, юридична діяльність, юридичні технології, юридичні технології адвокатської діяльності.

SUMMARY

Grysyuk V. V. Theoretical bases of legal technique of advocate activity. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 – Law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2021.

The organization of high-quality and effective legal activity in the state is a reflection of the high level of legal culture of society. One of the most important types of legal activity is advocacy. As a key institution of the human rights system, the bar is a guarantor of ensuring the proper level of implementation and protection of the rights and freedoms of legal entities.

Analysis of the basic principles, approaches and methods of research of theoretical principles of legal technologies of advocacy activity indicates that modern scientific developments should be carried out taking into account the diversity of legal phenomena and processes, traditions and innovations, including in the field of methodological tools used to reveal established tasks. This pluralism of methodological tools is the basic basis for obtaining comprehensive information on advocacy, prospects for its development and improvement, taking into account the peculiarities of its organization in both domestic and other legal systems.

Analyzing the methodological foundations of legal technologies for advocacy, the principles of advocacy were identified and studied. Advocacy is a special type of legal activity in which morality, ethics and law are most closely linked. Advocacy, in essence, is based on the permissive type of legal regulation. It is in the process of a lawyer's professional activity that the key postulates of human rights, the rule of law and legal activity are expressed.

Along with this, the principles of organization and activity of the bar, we must comprehend in various aspects, both organizational and functional. In the latter case, there is a need to highlight the principles of the bar as a special institution of human rights activities directly related to the provision of qualified legal assistance.

In turn, we can state that the principles of organization of advocacy are enshrined in various social norms, both legal and moral, ethical, and so on.

The rules of lawyer's ethics contain the basic principles, through the prism of which the professional activity of any lawyer should be carried out. Such principles of lawyer ethics are: 1) independence and freedom of a lawyer in practicing law; 2) compliance with the law; 3) the priority of the client's interests; 4) inadmissibility of conflict of interests; 5) confidentiality; 6) competence and integrity; 7) respect for the legal profession; 8) requirements for advertising advocacy; 9) honesty and good reputation of the lawyer.

The general characteristic of the specified principles is that their maintenance is projected from the text of the corresponding social norm being, as a matter of fact, "dissolved" in it. These principles are potential provisions that permeate not only the matter of norms, defining the basic principles of advocacy, but also reflect the real interests of society.

Given these provisions, we can conclude that the system of principles of advocacy consists of two groups: legal and moral and ethical principles. In addition, each of these groups is divided into principles that are directly enshrined in the text of the social norm and potential principles. For example, in the group of legal principles,

the principle of the rule of law belongs to the direct ones, and the principle of justice belongs to the potential ones. In turn, in the group of moral and ethical principles to the direct is the principle of confidentiality, and to the potential principle of autonomy in the choice of means and methods of protecting the interests of the client.

The effective operation of the bar is an important component of the development of the modern state. Achieving the appropriate level of efficiency and quality of advocacy is determined by many factors, the most important of which are: regulation, educational, scientific and practical training, professionalism, legal activity and more. These factors form the basis for highlighting the institutional characteristics of the bar.

The institutional environment can be considered in two aspects: broad - in this case it is a set of all institutions of a particular industry; narrow - in this case means the internal structure of the basic institution, the totality of all structural, organizational and functional components that form it. The institutional environment is formed as a system of homogeneous elements (sub-institutions), which are regulated by separate social norms, interconnected and focused on the implementation of certain provisions of a particular general task (goal) of their main institution.

Analyzing the legal activity of its subjective composition, procedure and regulations, we can establish that the institutional environment of the Bar of Ukraine – is a set of homogeneous elements (sub-institutions) that are regulated by separate social norms (moral and ethical, legislative), interconnected and focused on the implementation of certain provisions of a specific general task - the protection of human and civil rights and freedoms, legal entities, representation of their interests, the provision of qualified legal assistance.

The institutional environment of the Bar of Ukraine forms the human rights vector of its activity, determines the peculiarities of the form and content of advocacy and serves as guidelines for its further development. This set consists of ten basic groups of sub-institutions, namely: 1) regulatory and legal support of the bar; 2) moral and ethical norms to ensure the activities of the bar; 3) organizational self-government

of advocacy; 4) educational and scientific activities; 5) additional educational and applied training; 6) by areas of implementation includes the following groups of sub-institutions: a) specialization in the areas of criminal law and procedure; b) specialization in the areas of civil law and procedure; c) specialization in the fields of economic law and process; d) specialization in cases related to proceedings in European and international instances; e) specialization in the field of modern information technologies; g) specializations in other separate spheres and branches; 7) by the nature of legal aid, includes the following groups of sub-institutions: a) primary legal aid; b) secondary legal aid; 8) the form of implementation. Includes the following groups of sub-institutions: a) interviews and counseling by a lawyer; b) representation and defense by a lawyer; 9) in connection with the consideration of cases in court. Includes the following groups of sub-institutions: a) pre-trial activities of a lawyer; b) the activities of a lawyer in court; c) mediation activities of a lawyer; 10) social responsibility of the bar, includes the following groups of sub-institutions: a) moderate commercialization of advocacy; b) free legal aid of lawyers.

It is substantiated that legal technologies of advocacy should be understood as a set of data on the effective use of legal means, methods, rules and techniques necessary to perform the functions and achieve the goals of advocacy.

Given the nature of advocacy, we can identify the following types of legal technologies for its implementation. At the most general level, universal and specialized legal technologies should be distinguished. Universal legal technologies of advocacy include: technology of legal argumentation, technology of consulting work, technology of establishing factual circumstances and legal qualification of legal case by a lawyer, technology of creating written legal acts in advocacy, technology of strategic and tactical planning, technology of professional development by a lawyer.

The following legal technologies of advocacy are specialized: judicial (providing individual and collective subjects of legal assistance and protection in national, foreign and international judicial bodies; representation of interests during consideration of a

case on an administrative offense or criminal proceedings); extrajudicial (legal support of individual and collective subjects of law); free legal aid; mediation activities of a lawyer.

Identified and classified technological methods of advocacy, which should be understood as specific models of direct use of legal technologies of advocacy in the professional activities of a lawyer to protect, represent and provide other types of legal assistance to the client.

The paradigm of strategic planning of advocacy activity is formulated, which consists of the following elements: 1) strategic creation is the moment of actual development of advocacy strategy; 2) teleology and targeting - determining the main focus on the basis of a meaningful forecast of the development of the subject area; 3) monitoring of legislation - taking into account the provisions of current and changes in legislation; 4) operational flexibility – the ability to correct the selected model taking into account the new identified circumstances, while maintaining the overall course to achieve the goal.

The analysis of European standards of advocacy activity is carried out and the ethical principles of the organization of advocacy in Ukraine are investigated. These standards and principles lay the foundations of moral thinking, determine further models for settling legal cases and influence the formation of deontological models of possible behavior of a lawyer in atypical or recent situations and conflicts.

Key words: modern state, barrister, advocate activity, human rights protection activity, principles of advocacy, legal activity, legal technique, legal technique of advocate activity.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ *в яких опубліковано основні наукові результати дисертації*

Статті у фахових (у тому числі в міжнародних) виданнях:

1. Грисюк В. В. Принципи, підходи та методи дослідження адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 42, том 1. С. 23–27.
2. Грисюк В. В. Система принципів здійснення адвокатської діяльності. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 24–30.
3. Грисюк В. В. Інституційне середовище адвокатури України. *Публічне право*. 2020. № 3. С. 205–214.
4. Hrysiuk Valeriia. Legal technologies of advocacy activity: concepts and types. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6 (volume 1). P. 122–126.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації [SEP] та додатково відображають її наукові результати:

1. Грисюк В. В. Технологічні прийоми юридичної аргументації: поняття та особливості використання в процесі адвокатської діяльності. *Верховенство права та правова держава* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 20–21 вересня 2019 р. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2019. С. 14–17.
2. Грисюк В. В. Особливості юридичних технологій підготовки судової промови адвокатом. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 27 грудня 2019 р. / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. С. 8–11.
3. Грисюк В. В. Технологічні прийоми проведення співбесіди та консультації адвокатом. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 травня 2020 р. / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. Т. 1. С. 147–150.

4. Грисюк В. В. Базові технологічні прийоми створення письмових правових актів адвокатом. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 30–31 жовтня 2020 р. / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. С. 9–12.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБЛИВА СКЛАДОВА	
ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	14
1.1. Методологічні основи дослідження юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності	14
1.2. Правова природа адвокатської діяльності та її місце в системі юридичної діяльності.....	31
1.3. Сучасні тенденції інституціалізації адвокатури та адвокатської діяльності.....	55
РОЗДІЛ 2. СТАНДАРТИ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНИХ	
ТЕХНОЛОГІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	70
2.1. Європейські стандарти організації адвокатської діяльності.....	70
2.2. Етичні основи адвокатської діяльності в Україні.....	87
РОЗДІЛ 3. ЮРИДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ	
ДІЯЛЬНОСТІ.....	101
3.1. Юридичні технології в сучасній юриспруденції та їх зв'язок із адвокатською діяльністю.....	101
3.2. Універсальні юридичні технології адвокатської діяльності.....	113
3.3. Спеціалізовані юридичні технології адвокатської діяльності.....	136
ВИСНОВКИ.....	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	165

ДОДАТКИ.....	188
---------------------	------------

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АБ – адвокатське бюро

АО – адвокатське об'єднання

БВПД – безоплатна вторинна правова допомога

ВКДКА – Вища кваліфікаційна дисциплінарна комісія адвокатури

ВККА – Вища кваліфікаційна комісія адвокатури при Кабінеті міністрів України

ЄЕП – Європейський економічний простір

ЄС – Європейський союз

КМУ – Кабінет Міністрів України

КДКА – кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури

НААУ – Національна асоціація адвокатів України

ОАС – органи адвокатського самоврядування

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПАЕ – Правила адвокатської етики

РА – Рада адвокатів

РАР – Рада адвокатів регіону

РАУ – Рада адвокатів України

РЄ – Рада Європи

ССВЕ – Рада адвокатських асоціацій та правових товариств Європи

ІВА – Міжнародна асоціація юристів

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна держава є відображенням певного етапу розвитку суспільства, етапу, на якому людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, права і свободи, їх захист і забезпечення належного рівня реалізації стають основною соціальною цінністю та характерною ознакою держави. Досягнення зазначених цілей зумовлює створення ефективної правозахисної системи, провідне місце серед інститутів якої посідає адвокатура.

Адвокатська діяльність є особливим видом юридичної діяльності, функціональна спрямованість якої конкретизується у незалежній професійній діяльності адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги. Досягнення цілей адвокатської діяльності має відбуватися не лише у відповідності вимогам законодавства та правилам адвокатської етики, але й з урахуванням всебічно обґрунтованого та підтвердженого практикою інструментарію: правил, способів, методів, процедур і принципів, використання яких має забезпечити максимальний рівень ефективності та правовідповідності роботи адвоката. Зазначений інструментарій слід розглядати як юридичні технології здійснення якісної адвокатської діяльності.

На сьогодні питання якості, тобто юридично-технологічного рівня здійснення адвокатської діяльності, прямо пов'язано з підвищенням її ефективності, а відтак стає одним із ключових положень, які потребують всебічного теоретичного аналізу.

Теоретичною основою дослідження є розробки вітчизняних і зарубіжних науковців з філософії, етики, теорії та історії держави і права, філософії права, які досліджували процеси становлення і функціонування юридичної діяльності, серед яких праці С. Алексєєва, С. Гусарєва, В. Дудченко, О. Зайчука, С. Ківалова,

М. Козюбри, П. Новгородцева, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, Н. Крестовської, С. Погребняка, П. Рабіновича, О. Скаун, С. Стеценка, В. Тація, Ю. Тихомирова, А. Полякова.

Окремі питання, пов'язані з організацією і статусом адвокатури, визначенням її місця у правозахисній системі, особливостями здійснення судового представництва і захисту, були предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема М. Аракеляна, Н. Бакаянної (Таварткиладзе), Т. Варфоломеевої, В. Долежана, Я. Зейкана, С. Погребняка, О. Святоцького, О. Синєокого, Д. Фіолєвського, С. Фурси.

Висвітленню особливостей природи юридичних технологій та їх зв'язку з юридичною діяльністю сприяли праці В. Баранова, В. Карташова, Т. Кашаніної, Д. Керімова, С. Кравченка, Д. Манька, І. Оніщука, І. Шутака.

Своєю чергою, окремого загальнотеоретичного дослідження вихідних засад, правової природи та класифікації видів юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності в сучасній юриспруденції не проводилося. Наведені положення підкреслюють актуальність обраної теми дисертаційної роботи та зумовили напрям наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» у контексті теми: «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий і культурний вимір на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також в рамках плану науково-дослідницької роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія» – «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України на 2016–2020 рр.

Мета і завдання дослідження. Відповідно до встановленого об'єкта (юридична діяльність) і предмета дисертації (теоретичні засади юридичних

технології здійснення адвокатської діяльності), її метою є комплексний аналіз правил, принципів, способів і процедур здійснення адвокатської діяльності.

Для досягнення зазначеної мети вирішувалися такі *завдання*:

- – визначити методологічні основи дослідження юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності;
- – розкрити правову природу адвокатської діяльності та її місце в системі юридичної діяльності;
- – охарактеризувати новітні грані інституціалізації адвокатської діяльності та встановити її роль у забезпеченні балансу соціальних інтересів;
- – визначити юридичні технології в сучасній юриспруденції та охарактеризувати їх зв'язок з адвокатською діяльністю;
- – провести класифікацію видів юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності;
- – розглянути універсальні юридичні технології адвокатської діяльності;
- – охарактеризувати спеціалізовані юридичні технології адвокатської діяльності;
- – проаналізувати європейські стандарти організації адвокатської діяльності;
- – визначити етичні основи адвокатської діяльності в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення завдань дисертаційного дослідження було використано комплекс принципів наукового пізнання, методологічних підходів, філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів.

В основі методології дослідження теоретичних засад юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності лежать принципи об'єктивності, історизму, плюралізму, міждисциплінарності.

Зазначені принципи підкреслюють значущість адвокатської діяльності та певною мірою вказують на головний методологічний підхід, який відображає її сутність. Таким підходом, на нашу думку, є діяльнісний, окрім якого під час дослідження застосовувалися: людиноцентриський, цивілізаційний, системний та інституційний підходи.

Підходи і принципи наукового дослідження специфіки юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності конкретизуються в певних методах.

Відповідно до встановлених підходів і на основі заявлених принципів у процесі дослідження використовувалися такі групи методів: загальні методи мислення та теоретичного пізнання; загальнонаукові методи (теоретичні та емпіричні); конкретно-наукові методи (застосовуються окремими групами наук); спеціальні методи (використовуються конкретною наукою).

Ці загальні методи пізнання мають застосовуватись упродовж усього дослідницького процесу, за їх допомогою виявляються об'єктивні закономірності, загальні й особливі ознаки, вихідні характеристики адвокатської діяльності.

Застосовувалися також і міждисциплінарні методи (методи окремих наук), зокрема: соціологічний, статичний, історико-правовий.

Водночас, при дослідженні адвокатської діяльності використовувалися й спеціально-наукові методи теорії держави і права, а саме: юридичної герменевтики, порівняльно-правовий, формально-юридичний (догматичний).

Метод юридичної герменевтики застосовувався для дослідження особливостей тлумачення норм права, які містять положення щодо адвокатської діяльності, створені в різні історичні періоди з урахуванням різних підходів до розуміння права. За допомогою цього методу не лише здійснюється аналіз змісту текстів нормативно-правових актів (законів, універсалів тощо) та архівних документів, а й характеризуються процеси, які відбувалися в соціумі, політиці, культурі, ідеології та вплинули на законодавство (1.1, 1.2, 2.1).

Формально-юридичний метод активно використовувався при аналізі зовнішньої та внутрішньої форми права. Цей метод дає можливість досягнути догми права, його внутрішню та зовнішню форму, їх взаємозв'язок і залежність. Формально-юридичний метод був використаний при дослідженні нормативно-правових актів, які регламентують порядок здійснення адвокатської діяльності з точки зору формальної логіки, їх місця в ієрархії нормативно-правових актів, їх законності та конституційності (1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3).

Порівняльно-правовий метод дозволив провести порівняльне зіставлення юридичних понять, явищ і процесів щодо організації адвокатської діяльності в різних правових системах сучасності. Порівняльно-правовий метод є одним із важливих засобів вивчення правових явищ. Завдяки його застосуванню стає можливим виявити загальне, особливе й одиничне в правових системах сучасності (розділ 3).

Із урахуванням розвитку суспільних відносин сучасності в процесі дослідження сутності адвокатської діяльності також слід використовувати інформаційний метод і кейс-метод.

Інформаційний метод дав змогу дослідити в інформаційному контексті процеси і явища, що входять до об'єкта дослідження, виявити нові якості, що впливатимуть на розуміння їх сутності, можливі напрями розвитку на підставі уявлень дослідника про загальні властивості та закономірності інформаційних процесів (2.2, 2.3).

Завдяки використанню кейс-методу розкривається сутність технологій аналізу реальних ситуацій — як щодо загальної організації адвокатської діяльності, так і з приводу конкретних справ із адвокатської практики (2.2, 2.3).

Нормативно-правовою основою дисертації є Конституція України, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України, міжнародно-правові акти, законодавство зарубіжних країн, в яких регламентуються особливості організації адвокатської діяльності.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, судові рішення, рішення органів адвокатського самоврядування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним теоретико-правовим дослідженням теоретичних засад юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності. За результатами наукового пошуку сформульовано низку наукових положень, зокрема:

уперше:

- визначено поняття юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності, під якими пропонується розуміти сукупність даних про ефективне використання юридичних засобів, методів, правил і прийомів, необхідних для виконання функцій та досягнення цілей адвокатської діяльності;

- проведено класифікацію юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності та запропоновано виділяти наступні види: універсальні (використовуються незалежно від виду адвокатської діяльності) – технологія юридичної аргументації, технологія проведення консультаційної роботи, технологія встановлення фактичних обставин та юридичної кваліфікації юридичної справи адвокатом, технологія створення письмових правових актів у адвокатській діяльності, технології стратегічного та тактичного планування, технології підвищення кваліфікації адвокатом; спеціалізовані (використовуються під час здійснення окремих видів адвокатської діяльності) – судові (надання індивідуальним і колективним суб'єктам правової допомоги та захисту в національних, іноземних та міжнародних судових органах; представництво інтересів під час розгляду справи про адміністративне правопорушення або під час кримінального провадження) та позасудові (правовий супровід діяльності індивідуальних і колективних суб'єктів права); безоплатної правової допомоги, медіаційної діяльності адвоката;

– встановлено та класифіковано технологічні прийоми здійснення адвокатської діяльності, під якими слід розуміти конкретні моделі безпосереднього використання юридичних технологій адвокатської діяльності під час проведення професійної діяльності адвоката – здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту;

– сформульовано парадигму стратегічного планування адвокатської діяльності, яка складається з наступних елементів: 1) стратегічна креація – це момент фактичного розроблення стратегії адвоката; 2) телеологічність і таргетування – визначення основної цілеспрямованості на підставі змістовного прогнозу розвитку предметної області; 3) моніторинг законодавства – врахування положень чинного законодавства та змін; 4) оперативна гнучкість – можливість корекції обраної моделі з урахуванням нових виявлених обставин, при збереженні загального курсу на досягнення мети;

удосконалено:

– поняття інституційного середовища адвокатури України, під яким слід розуміти сукупність однорідних елементів (субінститутів), регламентованих відособленими соціальними нормами (морально-етичними, законодавчими), взаємопов’язаних між собою та відцентрованих на виконання окремих положень певного генерального завдання – захисту прав і свобод людини й громадянина, юридичних осіб, представлення їх інтересів, надання кваліфікованої правової допомоги;

– підходи до розуміння правової природи та соціальної ролі адвокатури у правозахисній системі сучасної держави;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо порядку розуміння співвідношення юридичної техніки та технології, проведення класифікації юридичних технологій у сучасному правознавстві;

– питання щодо класифікації принципів адвокатської діяльності. Запропоновано виокремлювати потенційні принципи здійснення адвокатської діяльності, під якими слід розуміти принципи, котрі не прямо виражені в тексті, але відповідають змісту соціальної норми, сукупність вихідних правових, практичних, морально-етичних і теоретичних засад, які визначають належний порядок здійснення адвокатської діяльності, наприклад, принцип справедливості, принцип автономності у виборі засобів і способів захисту інтересів клієнта та ін.;

– положення щодо умов і порядку здійснення адвокатом безоплатної правової допомоги. Обґрунтовано виокремлення трьох груп технологічних прийомів надання адвокатом безоплатної правової допомоги, а саме: технологічні прийоми організації інформаційно-аналітичних дій, технологічні прийоми організації процедурно-процесуальних дій, технологічні прийоми підготовки письмових правових актів під час надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення, висновки і рекомендації дослідження можуть бути застосовані:

– у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого розроблення юридично-технологічного арсеналу загальнотеоретичної юриспруденції та якісного функціонування адвокатури;

– у правотворчій практиці – при розробленні нових і удосконаленні чинних нормативно-правових актів щодо організації та здійснення адвокатської діяльності;

– у практичній юридичній діяльності – в процесі виконання встановлених законодавством функцій адвокатури щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту;

– в освітній діяльності – при складанні навчальних планів і програм з професійної підготовки фахівців, при підготовці та викладанні навчальних

дисциплін з теорії держави і права, адвокатології та інших галузевих юридичних дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, результати розроблення проблеми, здобуті узагальнення і висновки обговорено на засіданнях кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія» та оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 20–21 вересня 2019 р.); «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (м. Одеса, 27 грудня 2019 р.); «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); «Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні» (м. Запоріжжя, 30–31 жовтня 2020 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 4 статтях, опублікованих у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук (одна – у зарубіжному виданні), а також у 4 тезах на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, поділених на 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 190 сторінок, з них основного тексту 164 сторінки, список використаних джерел містить 233 найменування і розміщений на 23 сторінках. Додатки на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1. АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБЛИВА СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Методологічні основи дослідження юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності

Організація якісної та ефективної юридичної діяльності в державі є відображенням високого рівня правової культури суспільства. Одним із найбільш важливих видів юридичної діяльності є адвокатська діяльність. Будучи ключовим інститутом правозахисної системи, адвокатура є гарантом забезпечення прав і свобод суб'єктів права на належному рівні. Своєю чергою, всебічне розуміння природи адвокатської діяльності зумовлює, перш за все, визначення належного їй методологічного інструментарію. Аналіз методологічного інструментарію – тобто методів, принципів, підходів і концепцій, дає можливість встановити сутність адвокатської діяльності та вбачається невід'ємною складовою розкриття предмету дослідження.

Фактично, заявлена мета дисертації зумовлює проведення в тому числі й всебічного аналізу методології дослідження.

П. М. Рабінович визначає методологію юридичної науки (у вузькому розумінні) як «систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ». На думку вченого, визначення стратегії юриспруденції передбачає залучення трьох загальнометодологічних постулатів: по-перше, об'єктивної зумовленості обраних методів дослідження його предметом; по-друге, необхідність встановлення єдиної істини, що перевіряється об'єктивним критерієм; по-третє, евристичними можливостями використовуваних підходів і методів.

Зі свого боку М. С. Кельман наголошує, що «методологія є складним багатоплановим утворенням, яке охоплює проблеми структури юридичного

наукового знання загалом і особливо його теорії, концепції, тенденції виникнення, функціонування і зміни наукового знання, а також його класифікації, типології, понятійний апарат методології та її наукову мову, структуру і склад методологічного підходу та інших наукових методів, що застосовуються в юридичній науці».

Слід враховувати й висновки Д. А. Керімова, який зазначав, що «методологія як сукупність підходів, принципів, методів забезпечує правильне застосування понять і категорій у пізнанні, повинна відображати специфіку процесу пізнання, орієнтувати суб'єкта пізнання на те, як його необхідно проводити: які та в якій послідовності необхідно здійснювати процедури, які сторони досліджуваного поняття – джерел права, необхідно вивчати, а від яких можна абстрагуватись, як слід застосовувати у пізнанні теоретико-поняттєвий апарат, визначаючи найдоцільніший шлях досягнення об'єктивної істини».

Поряд із цим Н. М. Оніщенко вказує, що «методологія права, будучи системною сукупністю особливих пізнавальних методів, засобів, прийомів вивчення держави і права, закономірностей їх виникнення та розвитку, базується на певних, притаманних їй принципах дослідження державно-правової дійсності».

На думку В. В. Дудченко, «сучасна методологія є системою концептуальних підходів, загальнонаукових та спеціальних методів і засобів дослідження, а також знанням про закономірності їх застосування».

Аналізуючи сучасні грані методологічного інструментарію слід звернутися до обґрунтованої Ю. М. Оборотовим наукової позиції щодо методологічних складових загальнотеоретичної юриспруденції. На думку науковця, «саме тут отримують закріплення два рівні сучасної юридичної методології, а саме концептуальний та інструментальний, – що дозволяє глибше проникнути в питання формування й використання методологічного арсеналу всієї юриспруденції. Також на цьому тлі розкривається зміна парадигм у вимірі права

і держави, а плюралістична картина правового і державного буття забезпечується різноманіттям методологічних підходів в якості стратегій юридичних досліджень».

Розвиваючи зазначені положення ми можемо прийти до висновку, що вихідною методологічною засадою загальнотеоретичного аналізу юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності є принципи наукового пізнання.

При цьому слід погодитися з Ю. О. Волошиним, який при дослідженні принципів зауважував, що останні мають визначатися: «по-перше, як основні засади, вихідні ідеї, котрі характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; по-друге, вони є внутрішнім переконанням людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності».

В основі методології дослідження теоретичних засад юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності лежать принципи: об'єктивності, історизму, плюралізму, міждисциплінарності.

Використовуються наукові досягнення зі сфери філософії, теорії держави і права, історії держави і права, юридичної деонтології, етики.

Принцип об'єктивності відображає усебічність у вивченні важливих та другорядних ознак адвокатської діяльності. Особлива увага приділяється взаємозв'язку з розвитком системи державно-правових явищ, поєднанню наукового й ціннісного підходів; надається пріоритет демократичним цінностям, які втілюють у собі сучасний рівень розвитку світової цивілізації.

Принцип історизму відображає послідовність розвитку інституту адвокатури у правових системах, які безпосередньо вплинули на розвиток системи права. Як зазначає Н. М. Оніщенко, «...ґрунтуючись на принципі історизму, логічне дослідження права розкриває історичну повторюваність та

загальні принципи їх розвитку. Тому будь-яке дослідження права у своїй основі має ґрунтуватися на єдності історичного й логічного».

Принцип плюралізму забезпечує врахування якомога більшої кількості властивостей адвокатської діяльності та її співвідношення з іншими видами соціальної активності. Ми маємо враховувати, що чим більше критеріїв аналізу застосовується, тим вірогіднішими будуть висновки.

Значення цього принципу полягає в можливості використання різноманітних методів, концепцій і підходів з метою отримання всебічного розуміння найважливіших аспектів використання юридичних технологій в організації та здійсненні адвокатської діяльності, їх виникнення, розвитку і перспектив існування. Вбачається неможливим узагальнити та сформулювати визначення на підставі однорідних показників, отриманих у результаті дослідження аспекту досліджуваного явища лише під одним кутом зору. Необхідно враховувати максимальну кількість наявних поглядів на проблему, яка підлягає розгляду, використовувати сукупність існуючих підходів і методів з метою отримання повного та збалансованого результату.

Принцип міждисциплінарності формує можливість розширення дискурсу щодо встановлення цілісної та багатоаспектної загальної панорами розуміння ролі юридичних технологій у різноманітних процесах здійснення адвокатської діяльності.

Слід підтримати наукову позицію Т. Л. Тибайкіної, що «міждисциплінарність виражається в застосуванні ідей та результатів інших наук до досліджуваного питання, у порівнянні ряду фактів із різних наукових галузей в аналізі дискурсів різних наук та авторів. При цьому жодною мірою не повинні ігноруватися власне окремо наукові результати, які дозволяють досягти необхідної глибини аналізу і забезпечують наукову відкритість дослідження».

Враховуючи застосування сучасних принципів пізнання, особлива увага має бути приділена інтегративним процесам у дослідженні співвідношень права, держави та адвокатської діяльності.

Ю. В. Цуркан-Сайфуліна констатує: «...інтегральні концепції праворозуміння пропонують нові підходи до осягнення зв'язку права і влади, базовані на теоріях дискурсу й комунікативності, в яких основна роль належить не інститутам, а суб'єктам і процесу пошуку раціональних підстав правового порядку. Така раціональність хоча й несе в собі загрозу прагматизації права в його взаєминах із владними інститутами, усе ж може бути обмежена шляхом розширення уявлень про критерії правової легітимності. Прагнення осмислювати право з погляду різних, часто навіть протилежних підходів веде до руйнації звичних конструкцій, відповідно до яких право є окремою й автономною сферою суспільної практики, але при цьому дає змогу показати нові аспекти правового дискурсу, його формування на основі пошуку компромісу між необхідністю досягнення практичного результату й прагненням використовувати для цього систему належних інструментів, серед яких особливу роль відведено правовій нормативності».

Поряд із зазначеними принципами наукового дослідження слід виділяти та аналізувати й особливі принципи здійснення адвокатської діяльності.

Законом встановлено загальні принципи здійснення діяльності адвокатом, а саме: «Адвокатська діяльність має здійснюватися на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави. Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності).

Адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до законодавства України, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України».

Забезпечуючи реалізацію прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в тому числі забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до інших видів відповідальності, адвокат виконує дуже важливу функцію – забезпечення захищеного та комфортного життя індивіда.

Не виникає сумнівів, що адвокатська діяльність є особливим видом юридичної діяльності. Але (і це певним чином її актуалізує) вона відрізняється від класичних варіантів такої діяльності. У зазначеному аспекті найголовнішим чинником є те, що кар'єра адвоката, на відміну від державного службовця, розвивається горизонтально. Чим більше клієнтів, які залишають за результатами роботи адвоката позитивний відгук, тим більш затребуваним є такий адвокат і, відповідно, й значно «дорожчим». Для адвоката не є головним «отримати вищу посаду», але – «якісно захистити інтереси клієнта», і це суттєво визначає особливість адвокатської діяльності.

По суті, така діяльність є правозахисною. З цього приводу М. Р. Аракелян вважає, що «концепція правозахисту є системою поглядів, упорядкованих знань щодо розуміння та пізнання правозахисту як особливого явища сучасної правової реальності, яка поєднує науково обґрунтовані положення щодо правової природи, інституалізації та якісних характеристик правозахисту, відображає засновані на правовому законі процеси та юридично значущі дії щодо встановлення,

формального закріплення, захисту та сприяння відновленню й належної реалізації прав і свобод особи, формування засад правової культури».

Виконання такої функції багато в чому залежить від того, як адвокат здійснює свою діяльність, а відтак особливого значення набуває питання інтелектуального забезпечення його правозахисної діяльності. Але необхідно чітко розрізняти *«принципи здійснення адвокатської діяльності»* – сукупність вихідних засад організації та фактичного здійснення адвокатської діяльності, від *«принципів дослідження сутності й правової природи адвокатської діяльності»* – сукупність вихідних засад, завдяки використанню яких можна отримати інформацію, котра характеризує адвокатську діяльність як особливе явище правової реальності, та провести порівняльний аналіз із суміжними категоріями. Саме в останньому значенні нами й буде проводитися дослідження у цьому підрозділі.

Зазначені принципи підкреслюють значущість адвокатської діяльності та певною мірою вказують на головний методологічний підхід, який відображає її сутність. Таким підходом, на нашу думку, є діяльнісний (діяльний).

С. Д. Гусарев вважає, що «юридична діяльність здійснюється у формі практичної, наукової та навчальної діяльності. Кожна із зазначених форм має свої особливості мети, змісту, засобів здійснення тощо та відбувається у специфічному соціальному середовищі, що охоплюється поняттям сфери. У зазначеній тріаді практична діяльність юристів є провідною формою, а навчальна та наукова виступають як додаткові або специфічні форми. Юридична навчальна та юридична наукова діяльність є рівноцінними елементами у системі, кожний з яких виконує свою власну функцію, завдяки чому відбувається гармонійне поєднання та взаємодія елементів у системі».

Юридична діяльність є особливим видом соціальної практики. Вона пов'язана з такими засадами, як юридична освіта, аналітичне мислення, знання чинного законодавства, розуміння процедурно-процесуальних особливостей

провадження юридичної справи та, відповідно, відображає особливості здійснення адвокатської діяльності.

Діяльнісний підхід передбачає можливість пояснення сутності адвокатської діяльності у нерозривній єдності з діяльністю людини. При чому така діяльність може бути розглянута із різноманітних ракурсів, але у всіх випадках проявляється співвідношення певного суб'єкта і явища, зумовлене включенням такого суб'єкту в складну систему соціальних взаємодій, побудованих на правових стандартах поведінки.

Ефективність такої діяльності заснована на знанні умов встановлення фактичних обставин справи та їх належного оформлення, якісної правової кваліфікації та здатності до юридичного конструювання з урахуванням розуміння правил, способів і принципів технологій вирішення юридичної справи та створення правових актів.

Своєю чергою В. В. Дудченко нагадує, що «сучасна теорія права, поза сумнівом, вимагає від дослідників освоєння і застосування нових методологічних підходів».

Відтак, при аналізі особливостей адвокатської діяльності та виявлені її ролі у суспільстві не менш важливим є використання людиноцентристського підходу.

З цього приводу слід погодитися з М. Р. Аракеляном, що «людиноцентристська парадигма виступає методологічною основою правозахисної діяльності сучасної демократичної держави. Вона передбачає, що саме людина є визначальною у правозахисній діяльності держави».

Не викликає сумніву, що в сучасних умовах права і свободи людини виступають пріоритетним об'єктом нормативного закріплення в рамках різних правових систем. Людиноцентристський підхід певною мірою конкретизує «загальність» антропологічного підходу, виводячи за основну ідею роль людини у створенні та функціонуванні права й держави.

Але на нашу думку, людиноцентризм не повинен витіснити інші підходи, особливо якщо мова йде про інститути, всебічне дослідження яких тісно пов'язано з аналізом певних технологій і механізмів їх здійснення. Тому окремі положення, які обґрунтовуються М. Р. Аракелян, приміром, що «людиноцентристський підхід виступає центральною ланкою методології дослідження проблематики формування і функціонування правозахисної системи та інституту адвокатури як її елементу, оскільки вся діяльність сучасної демократичної держави та її інститутів спрямована на утвердження й захист прав і свобод людини та громадянина, що є основною функцією держави», є певною мірою дискусійними.

Поряд із зазначеним у дослідженні використовувався й цивілізаційний підхід. Він надав змогу визнати природним розмаїття правових культур і державних інститутів як мозаїку світу, що розвивається, зберегти власну унікальність, використати досягнення різних цивілізацій, вести з ними культурний діалог, знаходити спільні правові рішення й організаційні засоби їх здійснення при взаємодії з іншими правовими системами і державами.

Не меншого значення під час розкриття предмету дослідження має використання й системного підходу.

Системний підхід дозволяє провести всебічний аналіз складових частин цілого, які знаходяться в органічній єдності та взаємодії. Система конструюється як організована упорядкованість елементів, заснована на їх взаємних зв'язках і взаємодії. При використанні методології системного підходу досліджуються статичні, структурні, динамічні компоненти та властивості, їх внутрішні та зовнішні прояви, генетичні та функціональні зв'язки, особливості взаємодії з зовнішнім середовищем. Системний підхід у дослідженні адвокатської діяльності та юридичних технологій її здійснення дозволяє визначити їх внутрішню структуру, механізм та особливості дії окремих їх компонентів як між собою, так

і у взаємодії з іншими складовими правової реальності (правовими нормами, правовими актами та ін.).

Окреме місце серед методологічного інструментарію дослідження займає інституційний підхід. Інституційний підхід як спосіб осягнення правової реальності пов'язують з найважливішою характеристикою права – його системністю. Системність виступає невід'ємною частиною переважної більшості наявних правових явищ. Вона властива як самим правовідносинам, так і правовим нормам, що регламентують їх. Саме завдяки специфіці побудови системних зв'язків між правовими нормами у юриспруденції склався інституційний підхід до дослідження правових явищ, внаслідок якого з урахуванням предмета правового регулювання і нормативно-консолідуючих компонентів проводиться якісна характеристика правовідносин та їх окремих елементів.

Методологічний потенціал інституціонального підходу вкрай необхідний при осягненні змісту адвокатської діяльності, системи її інститутів та субінститутів, під час аналізу правозахисної системи як розгалуженого, складного механізму, в якому задіяні державні та недержавні інститути, спрямованого на реалізацію основних прав і свобод людини й громадянина в рамках існуючого соціального договору, відображеного у правових приписах. У рамках інституційного підходу адвокатура розглядається як певна інституційна структура, яка акумулює соціальний досвід суспільства і держави, систему сформованих законів, взаємовідносин і правових традицій, зв'язків і способу мислення.

Підходи і принципи наукового дослідження специфіки юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності конкретизуються у певних методах.

Як вважає В. І. Абрамов, «дослідникові треба пам'ятати, що комплекс застосовуваних методів дослідження має бути достатньо сталим та

переконливим, щоб використання додаткових прийомів і способів не могло вплинути на основні результати наукового пошуку».

С. Д. Гусарев визначає метод як «спосіб відображення і відтворення в мисленні досліджуваного предмета».

Система методів дослідження є тією ґрунтовною базою, яка забезпечує всебічність і послідовність здобутих результатів. Як зазначає Н. М. Оніщенко, «система методів, у сукупності з іншими спеціальними засобами і прийомами пізнання тих або інших правових явищ, є складним утворенням, дослідницьким інструментарієм усієї юридичної науки, її методологією».

Відповідно до встановлених підходів та на основі заявлених принципів у процесі дослідження використовувалися такі групи методів: загальні методи мислення та теоретичного пізнання; загальнонаукові методи (теоретичні та емпіричні); конкретно-наукові методи (застосовуються окремими групами наук); спеціальні методи (використовуються конкретною наукою).

Розкриття природи адвокатської діяльності, на нашу думку, має засновуватися на використанні різноманітних методів. Зокрема можна виділити наступні загальні методи мислення: діалектика, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, аналогія.

Діалектика дозволяє розкрити протиставлення універсалій і конкретностей, причин і наслідків, ідеї суспільного цілого і його частин у становленні та розвитку адвокатської діяльності, для аналізу категоріальних переходів «належне-сущє», «сутність-існування», «абстрактне-конкретне».

Аналіз – уявне розчленовування цілісного предмета (з метою його вивчення) на складові (сторони, ознаки, властивості або відношення), який дав змогу виокремити ознаки, властивості, загальні та особливі характеристики адвокатської діяльності.

Синтез – з'єднання раніше виділених частин, ознак, властивостей, що дав змогу поєднати зазначені елементи та визначити місце адвокатської діяльності в системі юридичної діяльності.

Абстрагування – виділення властивостей і відношень досліджуваного явища, до яких суб'єкт виявляє інтерес, а також одночасне відсторонення від інших властивостей і відношень, у результаті чого утворюються різноманітні абстракції – поняття, категорії, юридичні конструкції. Використання цього методу забезпечило формування певних узагальнень і теоретичних визначень окремих видів та технологій адвокатської діяльності.

Узагальнення – встановлення загальних властивостей і ознак об'єктів шляхом переходу від конкретного поняття чи судження до більш загального. Цей метод використовувався для розширення знань щодо таких понять, як юридична діяльність, юридичний процес і процедура, юридичні технології, юридичні технології адвокатської діяльності.

Індукція – формування загального висновку на підставі конкретних посилай. На основі цього методу було сформульовано, що адвокатська діяльність є стержневим елементом правозахисної діяльності.

Аналогія – на основі подібності об'єктів за одними ознаками робиться висновок про їх подібність і в інших ознаках. Застосування цього методу дало змогу виокремити певні види юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності.

Наведені загальні методи пізнання мають застосовуватися упродовж усього дослідницького процесу, за їх допомогою виявляються об'єктивні закономірності, загальні та особливі ознаки, вихідні характеристики адвокатської діяльності.

Застосовувалися також і міждисциплінарні методи (методи окремих наук), зокрема: соціологічний, статичний, історико-правовий.

Соціологічний метод застосовувався при встановленні конкретних соціальних фактів і вимог формування юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності.

Статистичний метод було використано для кількісної характеристики окремих видів правової допомоги, специфіки здійснення адвокатської діяльності у вітчизняній правовій системі. Отримані статистичні данні дозволяють сформулювати уявлення про критерії обрання адвокатом тих чи інших юридичних технологій під час виконання своїх обов'язків.

Історико-правовий метод було використано для вивчення історичного розвитку формування адвокатської діяльності, виявлення основних закономірностей та випадковостей її розвитку, визначення особливостей фіксації вихідних положень у правових актах.

Слід зауважити, що лише науково обґрунтований розподіл історико-правового матеріалу, відповідне методологічне забезпечення періодизації сприятимуть виробленню уявлення про основні закономірності розвитку державних і правових інститутів, відображатимуть їхню динаміку та взаємозв'язок, дадуть змогу зіставити загальне й особливе у розвитку держави і права конкретної країни. Значущість періодизації суспільних процесів підкреслює також О. Н. Ярмиш. Учений вважає, що найбільш важливою для будь-якої науки, пов'язаної з історичним розвитком соціальних процесів, є саме проблема наукової періодизації: «...історія держави і права як відображення реальних соціальних процесів і на субстанційному, і на функціональному, і на атрибутному рівнях відзначається сутнісним, змістовним поєднанням безперервності, єдиного потоку, а також дискретності, діалектики, еволюції та реформаторства. ...Найбільш виразним виявом цієї дискретності є проблема наукової періодизації. Вона залишається одним з найбільш принципових моментів, що відображають загальні підходи методології».

Водночас, при дослідженні адвокатської діяльності мають використовуватися й спеціально-наукові методи теорії держави і права, а саме: юридичної герменевтики, порівняльно-правовий, формально-юридичний (догматичний).

Метод юридичної герменевтики застосовувався для дослідження особливостей тлумачення норм права, які містять положення щодо адвокатської діяльності та створені в різні історичні періоди, з урахуванням різних підходів до розуміння права.

М. Патеї-Братасюк зазначає: «...представники герменевтичного підходу акцентують не так на поясненні права як того, що вже є, існує і лише треба пояснити його причинно-наслідкові обумовленості, як на феномені розуміння, причому будь-який дослідник у цій галузі формує своє розуміння феномена права, виходячи із попереднього досвіду, думки, передрозуміння, що виростає з визначеної наукової традиції, повсякденного досвіду, виховання, спілкування, культури тощо».

За допомогою цього методу не лише здійснюється аналіз змісту текстів нормативно-правових актів (законів, універсалів, обіжників тощо) та архівних документів періоду формування, становлення і розвитку освіти, а й охарактеризовуються процеси, що відбувалися в соціумі, політиці, культурі, ідеології та вплинули на законодавство.

Формально-юридичний метод активно використовувався при аналізі зовнішньої та внутрішньої форми права, ступеню застосування вимог юридичної техніки і технологій під час створення положень нормативно-правових актів, якими регламентовано адвокатську діяльність, при встановленні зовнішніх ознак правових явищ, їх відмінності між собою та відпрацюванні дефініцій. Цей метод дозволяє досягнути догми права, його внутрішню та зовнішню форму, їх взаємозв'язок і залежність.

На думку О. Ф. Скаун, «аналіз джерел права, формальної визначеності права, порядку систематизації нормативного матеріалу, правил юридичної техніки є проявом цього методу».

Формально-юридичний метод може бути використаний при дослідженні нормативно-правових актів, які регламентують порядок здійснення адвокатської діяльності з точки зору формальної логіки, їх місця в ієрархії нормативно-правових актів, їх законності та конституційності.

Завдяки застосуванню цього методу стає можливим трансформувати окремі правові положення в поняття, категорії та юридичні конструкції, здійснити їх тлумачення, класифікацію та типологізацію.

Порівняльно-правовий метод дозволив провести порівняльне зіставлення юридичних понять, явищ і процесів щодо організації адвокатської діяльності в різних правових системах сучасності.

Порівняльно-правовий метод є одним із важливих засобів вивчення правових явищ. Завдяки його застосуванню стає можливим виявити загальне, особливе й одиничне в правових системах сучасності.

М. Р. Аракелян зазначає, що «порівняння служить постійним елементом всіх форм пізнання. Порівняльно-правовий метод є багатофункціональним, оскільки він застосовується й на теоретичному, й на емпіричному рівнях пізнання. До того ж, характерним для нього є оціночний підхід. Саме оцінка є суттєвим і необхідним елементом будь-якого порівняння.

Важливе значення в дослідженні адвокатської діяльності як елементу правозахисної системи відведено нормативно-функціональному порівнянню як одному з різновидів порівняння... Це особливо актуально при вивченні адвокатської діяльності в країнах з багаторівневою моделлю адвокатської діяльності (наприклад, у Великобританії, де функціонують баристери і соліситори, що виконують різні функції в складі адвокатської професії)».

Із урахуванням розвитку суспільних відносин сучасності в процесі дослідження сутності адвокатської діяльності також слід використовувати інформаційний метод і кейс-метод.

Інформаційний метод дав змогу дослідити процеси і явища, що входять до об'єкта дослідження, з інформаційного погляду, виявити нові якості, що впливатимуть на розуміння їх сутності, можливих напрямів розвитку на підставі уявлень дослідника про загальні властивості та закономірності інформаційних процесів.

Інформаційний метод орієнтує на аналіз дотримання балансу інтересів людини, суспільства, держави в інформаційній сфері. Дозволяє визначити межі вільного та обмеженого доступу до інформації, повноту та безперервність обігу інформації. Надає можливість обґрунтування основних концепцій і перспектив розвитку сучасних правових інститутів, зокрема адвокатури, надання практичних рекомендацій щодо розвитку національної системи захисту інформаційного простору та інше.

По суті, методики збору й узагальнення даних, які характеризують середовище функціонування інформації, результати управлінських дій, забезпечуються спеціальними методами інформаційного права. Методи алгоритмізації та моделювання, кібернетико-математичний, прикладного системного аналізу, комп'ютерного прогнозування та інші, з одного боку, надають можливість передбачення наслідків реалізації техніко-юридичних норм, а з іншого – мають застосовуватися також під час розкриття засад юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності. Сучасний стан суспільства характеризується активним розвитком інформаційно-комунікативних технологій. Здійснення адвокатської діяльності практично неможливо уявити без використання певних девайсів і технологічних пристроїв, електронних інформаційних баз даних (приміром – Єдиний державний реєстр судових рішень).

Завдяки використанню кейс-методу розкривається сутність технологій аналізу реальних ситуацій – як щодо загальної організації адвокатської діяльності, так і з приводу конкретних справ із адвокатської практики.

Кейс-метод орієнтований на аналіз реальних юридичних ситуацій. Досліднику пропонується вивчити, проаналізувати суть проблеми, що лежить в її основі, запропонувати оптимальні варіанти її вирішення. Кейс-метод передбачає активізацію практичних навичок, спрямованих на досягнення успіху. Саме відчуття успіху виступає однією з головних рушійних сил методу, сприяє формуванню стійкої позитивної мотивації та нарощування пізнавальної активності.

Науково-дослідні кейси, націлені на отримання нового знання про ситуацію і поведінку в ній та орієнтовані на здійснення дослідницької діяльності. Передбачається, що для вирішення кейса необхідно застосувати методи наукового дослідження, в результаті розширюється вміння отримувати нове знання про ситуацію і дії в ній. Застосування кейс-методу необхідно для формування навичок дослідження процесів і ситуацій, які супроводжуються аналізом наукових коментарів законодавства, що застосовується в цих випадках, вивченням наукових статей і монографій.

У зв'язку з цим застосування кейс-методу особливо ефективно при дослідженні теоретичних основ юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності у сферах: надання юридичної допомоги; умінь застосовувати нормативно-правові акти; навичок підготовки юридичних документів, складання кваліфікованих юридичних висновків і консультування в процесі надання юридичної допомоги.

Проведення повноцінного, всебічного, завершеного та методологічно вивіреного дослідження природи адвокатської діяльності є запорукою вірного визначення сутності такої діяльності, встановлення її ролі в системі соціальної

діяльності, ідентифікації серед інших понять теорії права та явищ правової реальності.

Аналіз основних принципів, підходів і методів дослідження теоретичних засад юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності свідчить про те, що сучасні наукові розробки мають проводитися з урахуванням багатогранності правових явищ і процесів, традицій та інновацій, в тому числі й у сфері методологічного інструментарію, який використовується для розкриття встановлених завдань. Такий плюралізм щодо методологічного інструментарію є базовою засадою отримання всебічно обґрунтованої інформації стосовно адвокатської діяльності, перспектив її розвитку та вдосконалення, з урахуванням особливостей її організації як у вітчизняній, так і в інших правових системах.

1.2. Правова природа адвокатської діяльності та її місце в системі юридичної діяльності

Якісна та ефективна адвокатська діяльність є одним із ключових факторів забезпечення захисту та втілення у життя прав і інтересів громадян на належному рівні. Адвокатура є дуже важливим інститутом громадянського суспільства, вона забезпечує належний, змістовний і законний спосіб вирішення правового конфлікту або юридичну аргументацію інших обставин, які мають бути вирішені у правовому полі.

Зазначені положення зумовлюють необхідність всебічного наукового дослідження вихідних засад і принципів організації та здійснення адвокатської діяльності, які зумовлюють її правову природу та визначають місце в системі юридичної діяльності.

Юридична діяльність як складне та багатофункціональне правове явище може досліджуватися та визначатися в різних контекстах або системах «координат» наукового дослідження. Аналіз викладених у науковій літературі

підходів до інтерпретації юридичної діяльності дозволяє виокремити основні з них:

– юридична діяльність як вид соціальної діяльності, при якому вона розглядається у порівнянні з іншими видами соціальної діяльності – такими як економічна діяльність, політична діяльність, педагогічна діяльність тощо, але при цьому юридична діяльність є тотожною правовій діяльності, оскільки може здійснюватися будь-яким суб'єктом права, так само як і економічна діяльність здійснюється не тільки економістами, а політична діяльність не тільки політиками;

– юридична діяльність як вид правової діяльності, у межах якої вже виокремлюється власне діяльність юристів на відміну від інших видів правової діяльності, яка може здійснюватися і здійснюється “неюристами”, але при цьому розуміння юридичної діяльності, як правило, обмежується її правовими властивостями, і певною мірою втрачаються властивості як виду соціальної діяльності (тобто соціальні характеристики, які пов'язані з правовими, але не зводяться до них);

– юридична діяльність як правова практика. Обмеженість такого її наукового аналізу полягає, по-перше, в орієнтації лише на юридичну практичну діяльність, а тим самим винесення за межі дослідження юридичної наукової та юридичної освітньої діяльності, а, по-друге, її ототожнення з правовою практичною діяльністю;

– юридична діяльність як елемент правової системи. При цьому увага акцентується на її системності, місці, ролі, призначенні в правовій системі, зв'язках з іншими елементами правової системи тощо, проте цей підхід, виокремлюючи в якості домінанти наукового пошуку системність правової реальності й власне юридичної діяльності, так чи інакше знову-таки зводить юридичну діяльність до правової діяльності;

– юридична діяльність як вид професійної діяльності, особливістю якої є її здійснення на професійних засадах саме в правовій сфері суспільного життя. Такий аспект дослідження юридичної діяльності дає можливість розглянути її як певну цілісність у єдності соціальних і правових властивостей.

В свою чергу, юридичну діяльність, С. Д. Гусарев визначає як «різновид правової діяльності, що здійснюється у сфері права юристами-фахівцями з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів у відповідності з вимогами права».

Аналізуючи наведені положення ми можемо стверджувати, що юридична діяльність є важливою складовою функціонального блоку правової системи. Поряд із цим, не виникає сумнівів, що юридична діяльність є особливим видом правової діяльності в рамках соціальної діяльності.

Визначаючи сутнісні характеристики юридичної діяльності, слід враховувати її ознаки. На думку С.Д. Гусарева та О. Д. Тихомірова юридичній діяльності властиві наступні ознаки: здійснюється у сфері права; здійснюється юристами; спрямована на організацію діяльності інших суб'єктів права; метою юридичної діяльності є впорядкування та узгодження суспільних відносин; використання як правових, так і не правових засобів; правова регламентація результатів юридичної діяльності; наявність особливих форм здійснення: практичної, наукової та навчальної.

Дослідження зазначених ознак надає нам можливість розкрити соціально-правову природу юридичної діяльності та наблизитися до розуміння засад адвокатської діяльності.

Не виникає сумнівів, що всі аспекти здійснення такої діяльності мають бути чітко визначені у тексті правових актів. З цього приводу, О. В. Мінченко цілком слушно зазначає, що «принцип правової визначеності як один з основних елементів принципу верховенства права утворює формальну основу змісту норми

права, що дозволяє побудувати правила поведінки, спрогнозувати таку модель поведінки, яка призводить до повного врегулювання суспільних відносин».

«Юридична діяльність здійснюється у сфері права. Наявність права передбачає наявність юридичної діяльності, яка і забезпечує функціонування права, тобто його дію. У випадку відсутності правових норм, права в цілому, юридична робота перестає бути такою, оскільки утрачає свій об'єкт впливу, та свій основний інструментарій. Сфера права – це всі структурні рівні та види суспільних відносин, де право реально здійснює свій вплив. Це різноманітні сфери соціального життя, найрізноманітніші життєві ситуації, в яких люди для отримання позитивного результату керуються приписами правових актів. Навіть у таких специфічних сферах соціального життя, як сфера релігійної діяльності, сфера діяльності громадських об'єднань, право має також свій вплив, хоча дещо в опосередкованій формі».

Адвокатська діяльність є тим особливим видом юридичної діяльності, в якому мораль, етика та право перебувають у найбільш тісному зв'язку. Адвокатська діяльність, по суті, засновується на загальнодозвільному типі правового регулювання. Саме у процесі здійснення адвокатом своєї професійної діяльності набувають виразності ключові постулати правозахисту, верховенства права та правової активності.

Чинним законодавством України регламентовано поняття адвокатської діяльності. Так, ст. 1 закріплює, що адвокатською діяльністю є: «...незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту».

Аналіз цього визначення робить зрозумілим, наскільки багатоаспектною є адвокатська діяльність, але найбільш важливою та системотворчою серед інших складових є її правозахисна складова.

З цього приводу М. Р. Аракелян зазначає: «...за своєю суттю адвокатська діяльність є правозахисною, спрямованою на захист прав і свобод людини і

громадянина. Ця обставина змінює зміст її філософсько-правових характеристик як щодо розширення змісту її гуманітарної правової значущості, так і правових форм їх закріплення в правовому статусі адвокатів, їхніх організацій, об'єднань. У цьому і полягає діалектика, сутність адвокатської діяльності. Адвокатура як структурна частина громадянського суспільства знаходиться в постійній взаємодії з державою».

Розвиваючи концепт дуальності здійснення адвокатської діяльності А. М. Подоляка зазначає, що «адвокатура – єдина організація, яка виконує державну (публічно-правову) функцію і не є при цьому державним органом. Адвокатура, навпаки, зберігає незалежність від держави».

Проте значення цього інституту набагато ширше. Його існування слід розцінювати як необхідну умову функціонування демократичної держави. Інститут адвокатури сприяє реалізації проголошених державою прав і свобод, захисту їх від зазіхань. Не будучи державним органом і в силу цього будучи вільною від тиску влади та нав'язування кон'юнктурних міркувань, адвокатура здатна абстрагуватися від нагальних потреб, виходячи з політичної доцільності. Мають рацію дослідники, які відзначали: якщо суспільство зацікавлене в існуванні правового порядку, то воно повинно бути зацікавлене і в тому, щоб існувала незалежна від влади система захисту прав і свобод, яка критикує їх необґрунтовані рішення.

З цього приводу Ю. В. Цуркан-Сайфуліна зазначає, що «важлива риса влади – це забезпечення дотримання прав і виконання правових норм у суспільстві. Необхідно додати, що забезпечувальна функція влади з реалізації права передбачає відповідність державної політики логіці правового розвитку. Таку політику умовно можна назвати позитивною. Тільки наявність двостороннього зв'язку між керованими і керуючими, між громадянським суспільством і державою, між приватними і спільними інтересами може бути підґрунтям гармонійного співвідношення влади і права, коли влада у своїй забезпечувальній

функції не тяжітиме до авторитаризму, а право не приведе суспільство до надмірної формалізації».

Забезпечення такого балансу, на нашу думку, багато у чому залежить від ефективної адвокатської діяльності.

Конституція України визначила особливе місце адвокатури України: «Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура».

Таким чином, Конституція України закріпила норму про нагальну важливість інституту адвокатури, який функціонує для захисту конституційних прав і свобод громадян, а також іноземців і осіб без громадянства. Відтак особливу увагу під час аналізу порядку організації адвокатської діяльності слід приділяти системі принципів, на яких заснована така діяльність.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у статті 4 дає визначення принципів адвокатської діяльності. Але якщо в першій частині зазначеної статті чітко закріплено перелік вихідних принципів здійснення адвокатської діяльності, то у наступних трьох частинах визначаються «загальні вимоги» організації такої діяльності. Можна припустити, що законодавець виходив із нетотожності понять «засада» і «принцип» (хоча зазначені поняття є близькими за значенням) і в тексті конкретного правового акту виокремив принципи як вихідні начала (ч. 1 ст. 4), а засади – як загальні вимоги організації адвокатської діяльності в Україні (ч. 2, 3, 4 ст. 4).

Тим не менш, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлюються базові положення та вимоги, якими зобов'язані керуватися адвокати під час здійснення своєї професійної діяльності, а саме:

1. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

2. Адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави.

3. Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності).

4. Адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Проаналізуємо зазначені у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принципи детальніше. Суть принципу верховенства права означає абсолютний і безумовний пріоритет права, незалежно від того, хто стоїть перед Законом. Головним критерієм верховенства права і законності будь-якого нормативного акту передусім є його відповідність Конституції як Основному Закону України, який має найвищу юридичну силу. У розбудові й діяльності адвокатури в цілому цей принцип закладається як одна з головних підвалин єдиної незалежної професійної правозахисницької інституції країни, як акт свідомого визнання і сприйняття конституційного пріоритету у всіх правотворчих і правозастосувальних процесах на теренах України.

С. П. Погребняк зазначає, що принцип верховенства права є фундаментом, на якому базуються більш специфічні й детальні правила і принципи.

Безпосередньо в діяльності кожного адвоката цей принцип виявляється в питаннях оцінки правозастосувальних дій фізичних та юридичних осіб і правоохоронних органів, як ознака професіоналізму та високої правової культури.

Саме таких характеристик потребують справи у високих судових інстанціях і Конституційному Суді України. Останнє зовсім не означає відсутність таких ситуацій у повсякденній практиці.

Принцип законності є логічним продовженням дії принципу верховенства права. Якщо верховенство права – поняття науково-теоретичне і визначальне для усієї системи права, то феномен законності, зароджуючись у теоретично-правовій сфері правотворення, охоплює величезну територію правозастосувальної практики через компетентні органи й організації країни, але одночасно законність як принцип діяльності адвокатури є фактором повсякденної оцінки застосування Закону в кожній конкретній справі.

На думку П. М. Рабіновича, законність – це режим відповідності суспільних відносин законам, підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права.

Деталізація положень принципу законності в адвокатській діяльності здійснюється у ст. 7 Правил адвокатської етики, де зазначено, що у своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності. В теорії доказів законність трактується у широкому сенсі як правомірність, а принцип законності зазвичай розглядається як самостійний і чинний в усіх без винятку галузях права, в тому числі й у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. У професійній діяльності адвоката розглядати принцип законності лише у вузькому сенсі як дотримання закону – помилково. У цьому принципі буде правильним характеризувати законність у широкому сенсі – як правомірність, а його змістом доцільно вважати вимогу правильно застосовувати

норми матеріального права і здійснювати процесуальні дії на виконання норм процесуального права. Тим більше, що законодавство України гарантує рівний доступ на послуги адвоката.

Для адвокатури законність – це орієнтир і суть курсу в організаційній та повсякденній діяльності, для адвоката законність – це інструмент повсякденної практики, це робочий і постійно діючий принцип. Він потребує від адвоката насамперед бездоганного знання закону, з яким йому довелося зіткнутися в даний момент.

Принцип незалежності підкреслює особливий статус адвоката. Незалежність адвоката є суто професійною категорією, тобто незалежність у межах конкретних функцій – захист, представництво, надання інших видів правової допомоги клієнту. Адвокат також є повністю незалежним у виборі клієнта та умов угоди на надання правової допомоги. Адвокат є вільним у виборі засобів захисту та власної позиції, яку він узгоджує з клієнтом. Клієнт – це єдина процесуальна фігура, з якою адвокат зобов'язаний узгоджувати кожен свій крок, пов'язаний із захистом інтересів останнього.

Т. В. Варфоломеева вважає, що «дотримання принципу незалежності адвокатів – це не просто спосіб збереження їх корпоративних правил, але й спосіб забезпечення реального захисту прав клієнтів».

Свою професійну незалежність адвокат має розуміти не як щедрий аванс держави, а як запоруку довіри, гарантію невтручання і підкреслення відповідальності за свою діяльність. Незалежність на практиці – це дійсно ніким не контрольована свобода процесуальних дій адвоката під час провадження конкретної справи в межах закону, своїх процесуальних прав та обов'язків. Але це водночас і висока свідомість та відповідальність перед клієнтом. Отже, професійна незалежність обмежена інтересами клієнта і правовими межами закону.

Принцип конфіденційності посідає особливе місце в роботі адвоката. Людина звертається до адвоката по допомогу у вирішенні якоїсь важливої для неї правової проблеми. В інтересах отримання правильної консультації, правильного вирішення своєї проблеми людина вимушена відкривати адвокатові свої секрети, які вона приховує іноді від найближчих людей. Тепер вона повністю обеззброєна перед чужою, незнайомою людиною і повністю в її руках. Можна лише уявити, як розвивалися б події за відсутності такої сильної гарантії, як адвокатська таємниця. Тільки узаконений принцип конфіденційності дозволяє клієнту розкрити перед адвокатом усі найпотаємніші деталі своєї справи і вселяє упевненість, що все, викладене нею перед своїм повіреним, залишиться під надійним захистом закону. Якщо хоч на мить припустити неможливе – що з наступного дня скасовується і перестає діяти принцип конфіденційності, то адвокатура як інститут судозахисництва втратив би право на існування.

К. М. Северин пов'язує принцип конфіденційності адвокатської діяльності з фундаментальними основами адвокатської професії, якими виступають такі положення: 1) адвокат через специфіку своєї професійної діяльності зобов'язаний дотримуватися адвокатської таємниці та тримати в таємниці всю інформацію, яка стала йому відомою не лише від клієнта чи в процесі виконання доручення, а й у разі самого звернення до адвоката; 2) адвокат не повинен розголошувати таку інформацію до отримання дозволу клієнта, а також якщо цього вимагатиме закон; 3) усі суб'єкти правовідносин, не лише адвокати й клієнти, повинні розуміти, що зобов'язання дотримуватися принципу конфіденційності покладається на адвоката безстроково.

Конфіденційність означає визначену законом чи іншим правовим актом інформацію, яка характеризується насамперед обмеженістю доступу до неї певного кола осіб.

Принцип уникнення конфлікту інтересів є новим для вітчизняного законодавства. Закон так тлумачить цей принцип: «...конфлікт інтересів – суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами й обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності».

Д. І. Дєдов у своїх дослідженнях термін «конфлікт інтересів» визначає як суперечність між інтересами особи, які захищені правом і повинні бути задоволені діями іншої уповноваженої принципалом особи (повіреного, агента, директора, довірчого керуючого), і особистими інтересами цієї уповноваженої особи.

Водночас принципи організації та діяльності адвокатури слід осмислювати в різних аспектах – як організаційному, так і функціональному. В останньому випадку виникає необхідність виокремлення принципів діяльності адвокатури як особливого інституту правозахисної діяльності, безпосередньо пов'язаної з наданням кваліфікованої юридичної допомоги.

Зі свого боку ми можемо констатувати, що принципи організації адвокатської діяльності закріплено у різноманітних соціальних нормах – як правових, так і нормах моралі, етики тощо.

Правила адвокатської етики містять основні принципи, крізь призму яких і має здійснюватися професійна діяльність будь-яким адвокатом. Такими принципами адвокатської етики є: 1) незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; 2) дотримання законності; 3) пріоритет інтересів клієнта; 4) неприпустимість конфлікту інтересів; 5) конфіденційність; 6) компетентність і добросовісність; 7) повага до адвокатської професії; 8) вимоги

до рекламування адвокатської діяльності⁹) чесності та добропорядної репутації адвоката.

Проаналізуємо зазначені принципи детальніше. Незалежність і свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності підкреслює специфіку цілей і завдань адвокатури та вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності, максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів.

З метою дотримання цього принципу у своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному використанні в інтересах клієнта.

Адвокат може ділити свій гонорар з іншими особами, якщо це не заборонено актами законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб.

Національна асоціація адвокатів України, органи адвокатського самоврядування в межах своєї компетенції та повноважень захищають його професійні права та законні інтереси, вживають заходів із забезпечення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Принцип дотримання законності вказує на те, що у своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного

захисту й представництва прав і законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності.

Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення вчинення правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх вчиненню його клієнтом або іншими особами.

Адвокат не має права у своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

Принцип пріоритету інтересів клієнта закріплює, що адвокат має залишатися незалежним від свого клієнта. У межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнта. Адвокат за можливості сприяє досудовому та позасудовому порядках урегулювання спорів між клієнтом та іншими особами.

Адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом захисника своїх прав (представника чи особи, яка надає йому професійну правничу (правову) допомогу), і не перешкоджати у реалізації цієї свободи.

Адвокат, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на підставі доручення органу (установи) з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зобов'язаний виходити з переваги інтересів особи, якій йому доручено надавати безоплатну правову допомогу, перед своїми власними інтересами, та не спонукати її до укладення Договору про надання професійної правничої (правової) допомоги з ним особисто або з адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням чи іншим суб'єктом або адвокатом.

Адвокат, з яким органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги укладено договір (контракт), зобов'язаний виходити з пріоритету інтересів особи, перед своїми власними інтересами та інтересами інших осіб.

Принцип неприпустимості конфлікту інтересів обґрунтовує, що під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами й обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу (правову) допомогу.

У разі отримання адвокатом конфіденційної інформації від клієнта, якому він надавав професійну правничу (правову) допомогу, пов'язаної з інтересами нового клієнта при наданні правничої допомоги, адвокат зобов'язаний отримати письмове погодження клієнтів, між якими виник конфлікт інтересів.

Адвокат без письмового погодження з клієнтом, щодо якого виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому професійну правничу (правову) допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката.

За відсутності письмового погодження клієнта, в разі виникнення конфлікту інтересів у процесі реалізації адвокатом договору, такий договір має бути розірваний з дотриманням умов, визначених цими Правилами.

Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва. Тому збереження конфіденційності щодо будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці Законом

України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі. Адвокатською таємницею є: факт звернення особи за правовою допомогою; будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою; зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги; зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності.

Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів досудового розслідування і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

Інформація та документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за згодою клієнта або особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання професійної правничої (правової) допомоги, що викладена в її письмовій заяві. При цьому, з метою захисту своїх професійних прав та гарантій адвокатської

діяльності адвокат має право продовжити зберігати інформацію та документи в статусі адвокатської таємниці.

Адвокат зобов'язаний поінформувати та роз'яснити дотримання принципу конфіденційності своїм помічникам, стажистам та іншим особам, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням).

Адвокат має створити належні умови зберігання документів та інформації, переданих йому клієнтом, адвокатських досьє та інших матеріалів, що перебувають в його розпорядженні і містять адвокатську таємницю.

Адвокат не несе відповідальності за відмову будь-яким особам, органам і установам в розкритті адвокатської таємниці та наданні доступу до неї за наявності дозволу клієнта або особи, яка звернулася за професійною правничою (правовою) допомогою, на розкриття адвокатської таємниці. У такому разі адвокат може (але не зобов'язаний) розкривати адвокатську таємницю.

У разі пред'явлення клієнтом або особою, яка звернулася за професійною правничою (правовою) допомогою, будь яких вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю, адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці (конфіденційної інформації) в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів.

Адвокат, який надає (надавав) безоплатну вторинну правову допомогу без письмової згоди особи, стосовно якої прийнято рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги, не має права передавати будь-яку інформацію, речі та документи, що містять адвокатську таємницю, будь-яким особам за винятком осіб, які здійснюють дисциплінарне провадження. Таку інформацію, речі та документи адвокат має право, але не зобов'язаний, надавати особам, які наділені правом проводити оцінку якості, повноти та своєчасності надання безоплатної

правової допомоги та адвокату, якого в подальшому залучено на підставі договору або доручення для надання правової допомоги.

Принцип компетентності та добросовісності зумовлює характер здійснення адвокатської діяльності. Так, зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва.

Адвокат зобов'язаний надавати професійну правничу (правову) допомогу клієнту, здійснювати його захист і представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність у врахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта, та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення.

Адвокат не повинен надавати правову допомогу, здійснювати захист або представництво з питань, які не охоплюються сферою його спеціалізації, в разі, якщо така має місце, і явно не відповідають рівню його компетенції. Він має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві. Так само адвокат повинен забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, які залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення.

На окрему увагу заслуговує принцип поваги до адвокатської професії. Всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, до її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу адвокат

зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших.

Адвокат зобов'язаний виконувати законні рішення органів адвокатського самоврядування, ухвалені в межах їх компетенції, що не виключає можливості їх оскарження в установленому законом порядку.

Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження незалежності адвокатської професії, честі, гідності та ділової репутації своїх колег, підлив престижу адвокатури та адвокатської діяльності.

Критика діяльності, рішень, порядку формування, членів органів адвокатського самоврядування тощо не може бути спрямована на приниження авторитету адвокатури, адвокатської професії та статусу адвоката, бути вираженою у принизливій чи такій, що порочить честь, гідність та ділову репутацію особи формі, а також містити завідомо неправдиву інформацію або заклики до невиконання рішень органів адвокатського самоврядування.

При здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися загальноприйнятих норм ділового етикету, в тому числі щодо зовнішнього вигляду.

Досить незвичним є віднесення до принципів адвокатської етики вимоги щодо рекламування адвокатської діяльності. Тим не менш, у сучасних умовах і в контексті розглянутих вище принципів адвокату слід звертати увагу на наступні положення. Адвокат має право рекламувати свою професійну діяльність з дотриманням чинного законодавства. Рекламні матеріали про адвокатську діяльність (та будь-які інші матеріали, такі як бланки, візитівки та інше) не можуть містити: оціночних характеристик стосовно адвоката; критики адвокатами інших адвокатів; заяв про вірогідність успішного виконання доручень та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів; вказівок, які можуть сформувати уявлення, що діяльність саме цього адвоката

характеризується рисами і показниками, притаманними, в дійсності, адвокатурі як такій.

Рекламні матеріали про діяльність адвоката мають бути об'єктивними, достовірними, чіткими та зрозумілими, не повинні містити натяків, двозначностей або іншим чином утворювати підґрунтя для введення потенційних клієнтів в оману, а також мають відповідати розумним естетичним вимогам. Рекламні матеріали не можуть демонструватися (розміщуватись) за допомогою способів (у способи), які дискредитують інститут адвокатури, створюють умови для його зневаги, принижують професію та статус адвоката України.

Адвокати, що здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, через адвокатське бюро чи об'єднання (керівники адвокатського об'єднання), несуть персональну відповідальність за достовірність рекламних матеріалів про них (про адвокатські бюро, об'єднання), а також за їх відповідність чинному законодавству.

Якщо адвокату стало відомо про поширену без його відома рекламу його діяльності, що не відповідає зазначеним вимогам, такий адвокат, керівник бюро чи об'єднання зобов'язаний вжити всіх розумно доступних заходів для спростування і корегування такої рекламної інформації та повідомити про це раду адвокатів регіону.

Чесність та добропорядна репутація як принцип здійснення адвокатської діяльності засновано на тому, що адвокат повинен бути добропорядним, чесно та гідно виконувати свої професійні обов'язки. Адвокату заборонено робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта, а також обсягу своїх повноважень щодо представництва інтересів клієнта.

Принцип чесності і добропорядної репутації адвоката є визнаним міжнародним стандартом здійснення адвокатської діяльності, який відображений в етичних кодексах поведінки адвокатів різних країн. Активна міжнародна діяльність Національної асоціації адвокатів України дозволила досягти таких важливих результатів, як вступ в міжнародні громадські організації – IBA, CCBE; для членів цих організацій дотримання адвокатом принципу чесності, наявність бездоганної репутації у адвоката є обов'язковими.

Н. М. Бакаянова слушно зазначає, що «етичні категорії є важливими у житті кожної людини, проте у контексті адвокатської діяльності вони отримують свій прояв, який обумовлюється метою, завданнями і функціями адвокатури. Добропорядність поєднана з критерієм професійно-етичного обов'язку, адже з утратою морального потенціалу неминуче знижується, а згодом втрачається й професійний потенціал. Адвокат, який нехтує принципом чесності та не прагне берегти свою репутацію, може іноді перемагати, проте це недовговічна і даремна перемога, оскільки тимчасова перемога, заснована на брехні, підлості, користі, є моральним провалом і зазвичай, кінець кінцем, переслідує адвоката, коли формується остаточне уявлення, що йому або їй не можна довіряти».

Зазначені принципи розкривають правові та морально-етичні складові організації адвокатської діяльності в Україні.

Поряд із зазначеними, окремі принципи мають пряме вираження у тексті, а інші не набули такої деталізації, але суть їх потенційно проектується при загальному аналізі тексту соціальної норми.

На думку В. Пузирного, до таких принципів слід відносити наступні: «...принцип чесності, принцип розумності, принцип сумлінності, принцип справедливості, принциповості та своєчасності виконання своїх обов'язків». В. Пузирний, надаючи характеристику зазначеним принципам з точки зору участі адвоката у справах про адміністративні правопорушення, зазначає наступне:

«Принцип чесності зокрема передбачає, що адвокат не має права давати особі, яка звернулася за наданням юридичної допомоги, або довірителю обіцянки позитивного результату виконання доручення. Більш того, якщо після прийняття доручення, крім доручення на захист у кримінальній справі на досудовому слідстві й у суді першої інстанції, виявляться обставини, за яких адвокат не мав права приймати доручення, він повинен розірвати угоду. Ніякі побажання, прохання чи вимоги довірителя, спрямовані до недотримання закону або порушення правил, передбачених українським законодавством, не можуть бути виконані адвокатом.

Принцип розумності є актуальним не тільки для професійної діяльності адвоката, але й для самого провадження у справі про адміністративне правопорушення. Зокрема, процес роботи адвоката має бути розумним і логічним. Професіонал не має права приймати доручення на надання юридичної допомоги в кількості свідомо більшій, ніж він у змозі виконати.

Зміст принципу сумлінності слід розглянути за аналогією сумлінності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, інтереси якої захищає адвокат. Сумлінність у провадженні у справах про адміністративні правопорушення передбачає дотримання обов'язків, обмежень і заборон, встановлених для адміністративного провадження.

Стосовно до самої професійної діяльності адвоката, під сумлінністю, на наше переконання, слід розуміти внутрішній критерій дотримання правил, що забезпечують незалежність і свободу при вираженні свого переконання, впевненість у неупередженості та справедливості адвокатського захисту. При цьому справедливість, необхідною умовою якої є законність і обґрунтованість, виявляється тісно пов'язаною з принципом доцільності.

Щодо принципу справедливості адвокатської діяльності необхідно відзначити, що це практична реалізація адвокатом моральних критеріїв при

здійсненні захисту із застосуванням диференціації вартості юридичних послуг на основі законності для отримання належного результату. При цьому обов'язки адвоката у разі надання їм юридичної допомоги безкоштовно у випадках, передбачених законодавством, не повинні відрізняються від обов'язків, якщо юридична допомога надається за гонорар».

Аналізуючи наведені положення, по-перше, необхідно розширити зазначений перелік принципів, а по-друге, можна стверджувати щодо певного звуження В. Пузирним значення виокремлених принципів. По суті, це навіть не стільки їх загальнотеоретичне визначення, скільки вказівка на приклади їх використання в адвокатській діяльності під час розгляду певної категорії справ (у даному випадку справ про адміністративні правопорушення).

На нашу думку, до принципів, які прямо не визначені в законі, слід відносити ще й наступні: принцип професійної рівноправності адвокатів, принцип професійної активності адвоката, принцип розумного співвідношення інтересів довірителя (підзахисного) з інтересами адвоката.

Спільність професійних інтересів адвокатури й обов'язок їх дотримання як адвокатськими об'єднаннями, так і окремими адвокатами, зумовлює виокремлення принципу професійної рівноправності адвокатів.

Принцип професійної рівноправності адвокатів означає, що особи, наділені статусом адвоката, стають повноправними членами адвокатської спільноти і не тільки мають рівні права, але й несуть однакові обов'язки. При цьому передбачається рівність перед законом (незалежно від того, в якій організаційній формі діють адвокати), єдність правового забезпечення статусу адвоката, рівність всередині адвокатської спільноти (в тому числі й у відносинах органів самоврядування з рядовими членами), рівний доступ до адвокатської діяльності.

Наступним слід виділити принцип професійної активності адвоката, який розкривається як у відстоюванні інтересів довірителя (підзахисного), так і в

реальній життєвій позиції адвоката. Цей принцип складається із сукупності професійно-правових знань, умінь і навичок, котрі характеризують високий ступінь правового розвитку адвоката та його впливу на правову культуру суспільства завдяки здійсненню своєї діяльності.

Принцип розумного співвідношення інтересів довірителя (підзахисного) з інтересами адвоката. Незалежно від позиції клієнта щодо обрання лінії захисту його інтересів або застосування засобів виконання доручення, адвокат не має права виконувати таку вказівку, якщо вона не відповідає закону. При цьому одностороння відмова адвоката від виконання прийнятого доручення є крайнім, виключним заходом, який має застосовуватися досить виважено лише у випадках, коли були реалізовані всі можливі розумні інструменти для врегулювання розбіжностей між позиціями адвоката і його клієнта. Водночас узгодженими мають бути і фінансові питання взаємовідносин. Адвокат має враховувати, що окрім матеріальної вигоди він є гарантом забезпечення належної реалізації правозахисту, а відтак у своїй діяльності має застосовувати й механізми безоплатної правової допомоги.

Загальною характеристикою наведених принципів є те, що їх зміст проєктується з тексту відповідної соціальної норми, по суті, будучи «розчиненим» у ній. Ці принципи є потенційними положеннями, які пронизують не тільки матерію норм, визначаючи базові засади здійснення адвокатської діяльності, але й відображають реальні інтереси соціуму.

Враховуючи правову та соціальну природу проаналізованих принципів вбачається за доцільне визначити їх як потенційні принципи здійснення адвокатської діяльності в Україні.

Потенційні принципи здійснення адвокатської діяльності в Україні – це не виражена у тексті прямо, але така, що відповідає змісту соціальної норми

сукупність вихідних правових, практичних, морально-етичних і теоретичних засад, які визначають належний порядок здійснення адвокатської діяльності.

Відповідно і загальна класифікація системи принципів адвокатської діяльності має враховувати зазначені аспекти закріплення вихідних засад і принципів.

Враховуючи наведені положення ми можемо дійти висновку, що система принципів адвокатської діяльності складається з двох груп: правові принципи та морально-етичні. Поряд із цим, кожна із зазначених груп поділяється на принципи, які прямо закріплені в тексті соціальної норми, та потенційні принципи. Приміром, у групі правових принципів до прямих належить принцип верховенства права, а до потенційних – принцип справедливості. Своєю чергою, в групі морально-етичних принципів до прямих належить принцип конфіденційності, а до потенційних – принцип автономності у виборі засобів і способів захисту інтересів клієнта.

Принципи є системоутворюючими компонентами, відповідно до яких визначаються загальні умови діяльності суб'єктів у певній сфері суспільних відносин. Враховуючи специфіку адвокатської діяльності та її значну соціальну роль, особлива увага має приділятися тим вихідним началам, які забезпечують якісну та ефективну працю адвоката.

Перед адвокатурою України стоять складні виклики, подолання яких має бути засновано на таких вихідних положеннях, як незалежність, законність, повага до клієнта, конфіденційність, компетентність, захист гарантій адвокатської діяльності та соціальна відповідальність перед людьми.

Уявлення про особливості системи принципів організації адвокатської діяльності забезпечує науковий підхід до формування кваліфікаційних вимог стосовно претендента, дає можливість виробити обґрунтовані програми корпоративного контролю за якістю юридичної допомоги та визначити шляхи

формування загальних підходів до оцінки дисциплінарної відповідальності адвокатів, отримання системного уявлення про адвокатуру та порядок організації її діяльності.

1.3. Сучасні тенденції інституціалізації адвокатури та адвокатської діяльності

Адвокатура є особливим і дуже важливим правозахисним інститутом громадянського суспільства. Але поряд із цим, в процесі забезпечення здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі та самостійного вирішення питань щодо організації своєї діяльності, адвокатура формує власне інституційне середовище, відповідно якому здійснюється адвокатська діяльність. Відтак, для сучасної загальнотеоретичної юриспруденції є вкрай важливим дослідження інституційних складових адвокатури в Україні.

Ефективна діяльність адвокатури є важливою складовою розвитку сучасної держави. Досягнення належного рівня ефективності та якості адвокатської діяльності зумовлюється багатьма факторами, найважливішими з яких є: нормативне регулювання, освітня, наукова та практична підготовка, професійність, правова активність та інше. Ці фактори складають основу для визначення інституційних характеристик адвокатури.

Досліджуючи інституційне середовище адвокатури слід звернутися до основ інституційної теорії, що були закладені ще у XIX ст. Морісом Оріу. Цей відомий науковець вважав, що «інститут – це ідея справи або підприємства, яка здійснюється правовими засобами... Суспільство – це величезна кількість інститутів, що уявляють собою організації або групи, котрі включають в себе людей, об'єднаних ідеєю, ідеалом, принципом як своєрідним горнилом, що видобуває енергію цих індивідів. І якщо спочатку особи, об'єднавшись для

спільних дій, утворюють організацію, то з моменту, коли індивіди, що входять до її складу, усвідомлюють свою єдність, формується інститут».

Слід враховувати, що формування та розвиток правової держави багато в чому забезпечується активністю громадянського суспільства та створенням належних умов для індивідів щодо реалізації та захисту наявних прав і свобод.

З цього приводу О. Д. Святоцький зазначає, що «адвокатура – найважливіший правовий інститут, який стоїть на захисті прав і свобод людини і громадянина та відображає стан і рівень демократії в країні. Від того, наскільки вона організована і законодавчо захищена, значною мірою залежить упевненість кожного громадянина в своєму майбутньому, його благополуччя, успішність у бізнесі».

Інституційне середовище можна розглядати у двох аспектах: широкому – у даному випадку мова йде про сукупність всіх інститутів певної галузі; вузькому – мається на увазі внутрішня побудова основного інституту, сукупність всіх структурних, організаційних і функціональних складових, які його формують. Саме у контексті вузького підходу до розуміння нами буде досліджуватися інституційне середовище адвокатури України.

Інституційне середовище складається як система однорідних елементів (субінститутів), які регламентовані відособленими соціальними нормами, взаємопов'язані між собою та відцентровані на виконання окремих положень певного генерального завдання (мети) основного для них інституту.

З цього приводу М. Р. Аракелян цілком слушно зазначає, що «соціальна і правова цінність адвокатури сконцентрована на вирішенні найважливішого завдання – захист прав і свобод людини і громадянина, юридичних осіб, представлення їх інтересів, надання кваліфікованої правової допомоги. Іншими словами, аналіз становлення і функціонування української адвокатури свідчить про те, що основна мета її існування базується на гуманістичному принципі захисту прав і свобод людини і громадянина.

Інституційне середовище характеризується особливими організаційними та функціональними зв'язками між субінститутами, які його наповнюють.

Аналізуючи адвокатську діяльність, її суб'єктний склад, порядок здійснення і нормативну регламентацію ми можемо встановити, що інституціональне середовище адвокатури України – це сукупність однорідних елементів (субінститутів), які регламентовані відособленими соціальними нормами (морально-етичними, законодавчими), взаємопов'язані між собою та відцентровані на виконання окремих положень певного генерального завдання – захист прав і свобод людини й громадянина, юридичних осіб, представлення їх інтересів, надання кваліфікованої правової допомоги.

Інституціональне середовище адвокатури України формує правозахисний вектор її діяльності, зумовлює особливості форми і змісту адвокатської діяльності та виступає орієнтирами її подальшого розвитку. Зазначена сукупність складається з десяти базових груп субінститутів, а саме:

I. Нормативно-правового забезпечення діяльності адвокатури.

Серед основоположних актів національного українського законодавства, які містять норми, спрямовані на регулювання адвокатської діяльності, слід виділяти наступні: Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кримінально-процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України, Кримінально-виконавчий кодекс України тощо.

Більше того, з метою реалізації в державі правозахисної функції Україна ухвалила нормативно-правові акти відповідно до взятих на себе зобов'язань перед Радою Європи, серед яких значущим є Закон України «Про практику виконання рішень Європейського Суду з прав людини».

II. Морально-етичних норм забезпечення діяльності адвокатури. Включає наступні групи субінститутів: а) національні морально-етичні норми адвокатської діяльності; б) міжнародні морально-етичні норми адвокатської діяльності.

Н. М. Таварткиладзе щодо ролі морально-етичних норм у адвокатській діяльності зазначає: «...головною соціальною функцією професійної моралі, у тому числі і юридичної, поряд із сприянням належному виконанню професійних завдань, є виключення чи подолання професійних помилок, інших шкідливих наслідків професійної деформації. Вона також є важливим інструментом вироблення професійних якостей працівника, його професійного удосконалення. Норми професійної моралі складаються з: а) норм, які характеризують стосунки професіонала з людьми, специфічне спілкування з якими складає основу його трудової діяльності; б) норм, які характеризують взаємини професіонала з колективом, у якому він працює, а також із всією професійною групою; в) норм, які характеризують суспільні відносини професіонала в цілому».

Із основоположних міжнародних актів, які містять морально-етичні норми, спрямовані на регулювання адвокатської діяльності, слід виділяти наступні: Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, що ратифікована Україною 17 липня 1997 року; «Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства», ухвалений делегацією дванадцяти держав-учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі 1 жовтня 1988 р.; «Основні положення про роль адвокатів», ухвалені VIII Конгресом ООН у серпні 1990 р..

Відомий англійський адвокат Раймон Мюллера зазначав: «...адвокати мають показати, що дотримання норм професійної етики і дотримання принципу незалежності – це не просто спосіб збереження їх корпоративних привілеїв, але спосіб забезпечення реального захисту прав клієнта».

III. Організаційного самоврядування адвокатури. Включає наступні групи субінститутів: а) набуття права на здійснення адвокатської діяльності; б)

організаційних форм здійснення адвокатської діяльності; в) нормотворчої діяльності адвокатських об'єднань; г) дисциплінарної відповідальності адвоката.

У ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. Водночас, адвокатське самоврядування – це визначена нормативно-правовими актами система органів, метою діяльності яких є забезпечення високого професійного рівня правової допомоги, що надається адвокатами в Україні, та реалізація правових гарантій адвокатської діяльності. Основним нормативним джерелом організації та функціонування системи адвокатського самоврядування є розділ VII Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відповідно до ст. 43 цього Закону адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості до виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката.

IV. Освітньої та наукової діяльності. Включає наступні групи субінститутів: а) підвищення кваліфікації адвокатів; б) наукової діяльності адвокатів.

Підвищення свого професійного рівня є важливим професійним обов'язком адвокатів, дотримання якого має забезпечувати безперервне поглиблення, розширення й оновлення ними своїх професійних знань, вмінь та навичок, здобуття нової спеціалізації або кваліфікації у певній галузі права чи сфері діяльності на основі раніше здобутої освіти і практичного досвіду, забезпечувати адвокатів достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві, практиці його тлумачення та застосування.

У своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат повинен враховувати необхідність дотримання професійних обов'язків, зокрема тих, що впливають з Правил адвокатської етики. У випадку виникнення

суперечності між професійними обов'язками адвоката, передбаченими чинним законодавством, Правилами, і обов'язками перед конкретними клієнтами, що впливають з договорів про надання правової допомоги, – з однієї сторони, та інтересами адвоката, що обумовлені його членством в певній громадській організації, партії, науковому товаристві тощо – з іншої сторони, адвокат не має права знехтувати чи поступитись своїми професійними обов'язками адвоката.

V. Додаткової освітньої та прикладної підготовки. Включає наступні групи субінститутів: а) стажування осіб, які отримали свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту адвоката; б) помічника адвоката; в) саморозвитку та інших додаткових процедур підвищення власного професійного рівня адвокатом.

Стажуванням є діяльність щодо формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, здобутих у результаті теоретичної підготовки особи, яка одержала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, щодо її готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність, з метою отримання свідоцтва про право на адвокатську діяльність.

Стажування в Україні базується на принципах системності, професійності, єдності програмного та методологічного підходів підготовки стажиста до самостійної адвокатської діяльності. Порядок проходження стажування особами, які успішно склали кваліфікаційний іспит та отримали свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, регулюється Положенням про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затвердженим Радою адвокатів України 3 лютого 2017 року.

Адвокат може мати помічників із числа осіб, які мають повну вищу юридичну освіту. Помічники адвоката працюють на підставі трудового договору (контракту), укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, з дотриманням вимог законодавства про працю та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Додатково діяльність помічника

адвоката також регулюється Положенням про помічника адвоката, що затверджено рішенням Ради адвокатів України № 123 від 1 червня 2013 року.

Кожен адвокат за своїм фахом і покликанням має усвідомлювати, що надання ним якісних юридичних послуг, здійснення правового захисту та забезпечення правової допомоги – це не просто професійна діяльність, яка висуває підвищені вимоги до юридичних знань, умінь та навичок носія цієї професії, але й вимагає від нього значних інтелектуальних зусиль, витрат енергії та часу на постійне самовдосконалення, постійне підвищення своєї кваліфікації, включаючи досягнення високого рівня загальної та професійної правової культури.

VI. За сферами здійснення. Включає наступні групи субінститутів: а) спеціалізації у галузях кримінального права і процесу; б) спеціалізації у галузях цивільного права і процесу; в) спеціалізації у галузях господарського права і процесу; г) спеціалізації у справах, пов'язаних із розглядом у європейських та міжнародних інстанціях; д) спеціалізації у сфері сучасних інформаційних технологій; є) спеціалізації у інших окремих сферах і галузях.

В. Коваленко та О. Колб виділяють представництво і захист прав, свобод і законних інтересів клієнта як види адвокатської діяльності: у конституційному, цивільному, господарському, адміністративному та кримінальному судочинстві; у виконавчому провадженні та при виконанні вироку; в міжнародних судових та інших органах; перед органами державної влади та місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами. На їхню думку, такий підхід є найбільш наближеним до реальних проблем, пов'язаних із захистом прав та інтересів юридичних і фізичних осіб, вирішенням завдань щодо запобігання злочинам.

VII. За характером правової допомоги. Включає наступні групи субінститутів: а) первинної правової допомоги; б) вторинної правової допомоги.

Незалежно від характеру правової допомоги адвокатура має виконувати три найважливіші функції: 1) захист обвинувачених (підозрюваних) на

досудовому слідстві, підсудних у суді першої інстанції, засуджених в апеляційній і касаційній інстанціях; 2) надання правової допомоги громадянам та юридичним особам при розгляді різних категорій справ (кримінальних, цивільних, адміністративних) у судах та інших державних органах (господарські суди, правоохоронні органи, органи влади і управління); 3) консультативну роботу з надання порад, консультацій населенню та юридичним особам з правових питань.

VIII. За формою здійснення. Включає наступні групи субінститутів: а) співбесіди та консультування адвокатом; б) представництва та захисту адвокатом.

На думку С. Прилуцького, самостійна і принципова правова позиція окремого адвоката у конкретній справі стає основою цілісної та незалежної позиції всієї адвокатської організації з приводу наявного режиму законності. Це, своєю чергою, дає йому право займати активну правову позицію щодо процесів реформування правової системи держави. І в цьому плані адвокатура має виступати одним із самостійних інститутів громадянського суспільства, активно контролювати та стримувати державу у здійсненні нею влади.

IX. За зв'язком із розглядом справ у суді. Включає наступні групи субінститутів: а) досудової діяльності адвоката; б) діяльності адвоката в суді; в) медіаційної діяльності адвоката.

Представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу.

Адвокат має бути наполегливим і принциповим у відстоюванні інтересів клієнта як у рамках досудової діяльності, так і в суді, не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не

погіршити стосунків з суддями; у випадку вчинення судом тиску на адвоката – не йти на компроміси, що суперечать охоронюваним законом інтересам клієнта; послідовно дотримуватися принципу пріоритетності інтересів клієнта перед всіма іншими інтересами й міркуваннями, що пов'язані з відносинами адвоката з судом.

Останнім часом все частіше застосовуються процедури медіації під час вирішення спорів. В. Ситюк зазначає, що «під час медіації адвокат як представник клієнта повинен сприяти досягненню медіаційної угоди на умовах, які задовольняють інтереси обох сторін спору. Головним завданням адвоката в цьому процесі є не доказування обґрунтованості позиції клієнта іншій стороні спору, не переконання медіатора в правоті клієнта, тут маєтися на увазі представництво клієнта в процедурі медіації, а узгодження інтересів клієнта з іншою стороною, що необхідно для взаємовигідного вирішення спору між сторонами. При цьому адвокат не позбавлений можливості здійснювати перевірку можливих варіантів врегулювання спорів для з'ясування існування юридичних перепон в їх реалізації. Отже, опанування адвокатом процедури медіації значно підвищить авторитет адвоката та роль інституту адвокатури в цілому, так як в майбутньому процедура медіації може бути одним з основних способів вирішення спорів у суспільстві».

Х. Соціальної відповідальності адвокатури. Включає наступні групи субінститутів: а) поміркованої комерціалізації адвокатської діяльності; б) безкоштовної юридичної допомоги адвокатів.

Адвокатам слід помірковано ставитися як до процесів визначення вартості своїх послуг, так і до загальних питань комерціалізації адвокатської діяльності.

Н. Бакаянова зазначає, що «адвокатській діяльності властиві особливі правові наслідки, які впливають на долі людей. Місце адвокатури в громадянському суспільстві, її відносини з державою, правовий статус адвоката, суть і гарантії здійснення адвокатської діяльності, адвокатська етика та інші

питання повинні мати високе суспільне значення, стосуватися не тільки адвокатів, а кожного, хто звернувся по правову допомогу, суспільства в цілому».

У зазначеному контексті особливого значення набувають положення про безоплатну правову допомогу, які є не тільки основним компонентом у розширенні доступу до правосуддя у правовій державі, але й фундаментальною гарантією, яка належить до складу поняття права на чесний судовий розгляд та охороняється міжнародним законодавством про захист прав людини.

Кожна держава прагне, щоб юридична допомога була кваліфікованою і максимально ефективною, водночас найменш витратною. Для кожної держави модель побудови надання безоплатної юридичної допомоги індивідуальна й орієнтована на якісні та організаційні характеристики.

З цього приводу І. М. Переверза констатує: «...незважаючи на особливості, що варіюються від країни до країни, є кілька основних завдань, які повинні вирішити організатори системи безоплатної юридичної допомоги: визначення кола осіб, які мають право претендувати на безоплатну юридичну допомогу; визначення справ, обсягу юридичної допомоги та кола осіб і організацій, що надають безоплатну юридичну допомогу; організація та адміністрування системи безоплатної юридичної допомоги, фінансування та контроль якості й обсягу наданих послуг».

Інституційний розвиток можна назвати одним із головних принципів подальшого реформування української адвокатури, серед яких також слід відзначити єдність адвокатських об'єднань у рамках всієї держави, організацію взаємовідносин з органами державної влади на основі партнерства, реформування інституту адвокатури в рамках вже існуючих міжнародних принципів і стандартів – як у галузі надання юридичної допомоги, так і в сфері організації адвокатської діяльності, позиціонування адвокатури як незалежної самоврядної організації, підпорядкованої інтересам не держави, а суспільства, і спрямованої на надання професійної юридичної допомоги.

На думку А. Ф. Крижановського, «...логіка соціального і правового розвитку сучасної України невблаганно змінює вектор діяльності адвокатури з вузькодержавних завдань на громадські та загальнолюдські, в галузі яких верховенство права, пріоритет прав і свобод людини та їх ефективний захист стають головними імперативами функціонування адвокатури. Без розуміння цих імперативів адвокатура буде залишатися в стані значного відриву від громадянського суспільства».

Певною мірою розвиваючи зазначені положення, окремі дослідники навіть намагаються вивести адвокатуру за межі громадянського суспільства.

Зокрема Т. Б. Вільчик зазначає, що «проведений аналіз системних зв'язків адвокатури, громадянського суспільства і держави дає нам можливість дійти висновку, що на підставі правової природи адвокатури і специфічних ознак, яким має відповідати громадянське суспільство, адвокатура не може бути віднесена до його інститутів. Діяльність адвокатури потребує незалежності не лише від держави, а й від самого громадянського суспільства. Адвокатура може стати на захист інтересів як держави, так і громадянського суспільства. У законодавстві України адвокатура має бути визначена як незалежний самоврядний правозахисний інститут, на який держава покладає найважливіші функції захисту прав та законних інтересів людини. Саме адвокатуру можна визнати історично сформованим інститутом, що забезпечує гармонійне формування таких феноменів, як правова держава і громадянське суспільство».

Важко погодитися з думкою Т. Б. Вільчик, бо згідно з вихідними засадами та правовою природою адвокатської діяльності можна дійти цілком обґрунтованого висновку, що вона є складовою інституцією громадянського суспільства.

У своєму монографічному дослідженні О. Д. Святоцький зазначає, що адвокатура є «автономною громадською організацією». На думку Л. Тацій,

адвокатура вважається інститутом громадянського суспільства, який є не лише об'єднанням професіоналів-юристів, а й правозахисною інституцією.

А. В. Козьмініх визначає адвокатуру як незалежний інститут громадянського суспільства, публічну корпорацію професійних юристів, покликану брати участь у здійсненні правосуддя і надавати на професійній основі кваліфіковану правову допомогу, виконуючи покладену на неї публічно-правову функцію – контроль за дотриманням державою гарантій прав і свобод людини та громадянина. Адвокатура – своєрідний «буфер», що балансує інтереси громадянського суспільства з потребами і можливостями держави.

Аналогічну думку висловлює і Н. О. Обловацька, яка вважає, що адвокатура України є публічно-правовим інститутом громадянського суспільства, який покликаний захищати та представляти інтереси не лише окремих осіб, а й усього суспільства в цілому. Тобто цей інститут існує та розвивається для захисту індивідуальних і суспільних благ.

Більш того, в офіційному тлумаченні ст. 59 Конституції України Конституційний Суд України у своєму Рішенні № 13-рп /2000 від 16.11.2000 р. визнав, що адвокатура України є спеціально уповноваженим недержавним професійним правозахисним інститутом, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах (ч. 2 ст. 59 Конституції України).

С. Прилуцький обґрунтовує думку, що адвокатура як незалежний правозахисний інститут громадянського суспільства сприяє рівновазі між суспільством і державою.

Враховуючи сказане слід додати, що реалізація права на правову допомогу являє собою один із основоположних інструментів забезпечення прав людини. Головним принципом кожної правової системи має бути те, що вона повинна гарантувати реально діюче право на рівний доступ до правосуддя. Саме тому

необхідною ознакою правової держави сьогодні визнається доступність правосуддя.

Слід погодитися з положеннями, що «адвокатурі як незалежному професійно-правовому правозахисному інституту відведена важлива роль не тільки в механізмі конституційного гарантування судового захисту прав і свобод та створення належних умов послідовної реалізації завдань судочинства, а й у конституційно-правовому механізмі забезпечення конституційних прав і свобод людини в усіх сферах життя. Отже, зміна соціальної ролі адвокатури в умовах побудови правової держави і розвиненого громадянського суспільства обумовлюється і завданням адвокатів щодо формування у громадян правильного уявлення про право та його роль у громадянському суспільстві і державі».

Більш того, в сучасній юриспруденції неодноразово ставилося питання про підвищення значення суб'єктів правозастосовної діяльності у формуванні та розвитку права.

Зокрема Ю. В. Цуркан-Сайфуліна зазначає, що «ідеї соціологічного типу праворозуміння дають змогу дійти висновку, що цей напрям правової думки максимально наближає право та його розуміння до реалій суспільних відносин (аж до їх ототожнення). Саме тому закон – це лише проект права, а саме право твориться професійною діяльністю суб'єктів правозастосування».

Аналіз міжнародних правових актів із зазначеної проблематики дає можливість встановити певні універсальні характеристики адвокатської діяльності у світі.

Міжнародні акти про права людини і конституції країн Європейського Союзу обґрунтовано пов'язують правову допомогу адвокатів з правом кожного на судовий захист. Як відзначається у Висновку № 16 (2013) Консультативної ради європейських суддів про відносини між суддями та адвокатами від 15.11.2013 р., судді та адвокати відіграють різні ролі в судовому процесі, проте внесок представників обох професій є необхідним для досягнення справедливих та

ефективних рішень в усіх судових процесах відповідно до закону (п. 4). Судді та адвокати виконують спільно основоположний обов'язок, а саме – дотримання процесуальних норм і принципів справедливого судочинства (п. 10). У межах професійного обов'язку захисту прав та інтересів своїх клієнтів адвокати мають відігравати суттєву роль у справедливому здійсненні правосуддя (п. 6). Судді та адвокати мають співпрацювати задля задоволення потреб сторін (п. 17).

Основні положення про роль адвокатів визначають, що належний захист прав та основоположних свобод, якими наділена кожна особа, будь то економічні, соціальні, культурні, громадянські чи політичні, вимагає, щоб всі люди мали ефективну можливість користування юридичною допомогою, здійснюваною представниками незалежної юридичної професії. Принцип 12 передбачає, що адвокати мають постійно підтримувати честь і гідність своєї професії як важливі учасники відправлення правосуддя.

У межах професіонального обов'язку захисту прав та інтересів своїх клієнтів адвокати мають також відігравати суттєву роль у справедливому відправленні правосуддя. Як активний учасник механізму правозастосування, посідаючи самостійне місце у механізмі правосуддя, адвокатура виконує (повинна виконувати) важливу функцію суспільного контролю в цій сфері. Така теза підтверджується і міжнародними документами, що регулюють сферу діяльності інституту адвокатури. Так, Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів ССВЕ визначає роль адвоката як незамінного учасника справедливого судового процесу, який не тільки щиро слугує інтересам і захищає права свого клієнта, але й виконує певні функції в суспільстві, завдяки чому стає можливим «попередження та запобігання конфліктам, забезпечення вирішення конфліктів... подальший розвиток закону, а також захист свободи, справедливості й верховенства права».

Адвокат захищає громадян не від закону, а від порушень закону щодо них, тобто своїми діями він сприяє зміцненню законності, підвищенню рівня довіри населення до закону, законності та держави в цілому.

З цього приводу С. В. Прилуцький зазначає, що самостійна та принципова правова позиція окремого адвоката в конкретній справі стає основою цілісної та незалежної позиції всієї адвокатської організації на існуючий режим законності.

Підсумовуючи слід зазначити, що розвиток України як правової держави багато в чому залежить від кваліфікації, професійної компетентності та рівня моральних якостей адвокатів. У суспільстві, що ґрунтується на верховенстві права, адвокат виконує особливу роль. Обов'язки адвоката не обмежуються сумлінним виконанням того, що йому доручено виконувати в межах, дозволених законом. Адвокат має слугувати інтересам правосуддя, а також тих, чий права і свободи йому довірено стверджувати й захищати, і обов'язком адвоката є не лише представляти справу клієнта, а й бути його радником.

Адвокатська діяльність відіграє дедалі вагомішу роль в утвердженні принципу верховенства права та справедливості, сприяє розвитку України як демократичної та правової держави. Від ефективної адвокатської діяльності залежить надійність правового захисту громадян, а відтак і збереження у суспільстві стабільності й громадського миру.

Проаналізовані положення підкреслюють високе значення інституційного середовища адвокатури не тільки в контексті встановлення сутності та природи адвокатської діяльності, але й для загальнотеоретичного обґрунтування положень щодо подальшого розвитку цього найважливішого інституту громадянського суспільства.

РОЗДІЛ 2. СТАНДАРТИ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Європейські стандарти організації адвокатської діяльності

Розвиток вітчизняної адвокатури багато в чому залежить від збагачення її міжнародно-правовим досвідом та європейськими юридичними технологіями здійснення адвокатської діяльності.

У цьому зв'язку слід погодитися з позицією В. О. Святоцької, що «...зростання ролі та значення міжнародно-правових стандартів, врахування їх у національному законодавстві різних держав зумовлено тим, що вони є інструментом вирішення глобальних проблем, котрі стоять перед людством. Такі стандарти відіграють важливу роль у національній правовій системі, мають універсальний характер та виникають у певному регіоні або за участю всіх чи більшості держав світу, що є учасниками міжнародних відносин.

Міжнародні стандарти у сфері організації та професійної діяльності адвокатури є рекомендаційними орієнтирами та зразками, які повинні враховуватися державами при розробленні національного законодавства у сфері регулювання такого виду правовідносин. У цьому разі забезпечується гармонізація норм національних правових систем у цій царині. Механізмом запровадження міжнародних стандартів адвокатської діяльності у національне право держав, який слугує гарантією їхнього застосування, є імплементація. Імплементація сприяє втіленню стандартів у життя. Міжнародні стандарти організації та професійної діяльності адвокатури – це загальновизнані світовою спільнотою оптимальні зразки організації та здійснення адвокатської діяльності, що відображають найвищі досягнення у цій сфері, сформувалися під впливом певних історичних подій та закріплені у ряді міжнародних актів».

В контексті предмету дослідження та теми підрозділу, посеред наявних міжнародних стандартів особлива увага має бути приділена європейським стандартам.

Європейські стандарти у широкому значенні закріплюють, насамперед, стандарти в галузі прав і свобод людини та їх захисту. Такі стандарти приймаються з метою встановлення принципів. Порівнюючи цю категорію європейських стандартів з технічними стандартами, варто зазначити, що останні повинні бути більш точними та забезпечувати сумісність і відповідність, тоді як стандарти, що стосуються захисту прав людини як норми і правила поведінки, мають більш загальне значення. Стандарти, що стосуються захисту прав і свобод людини, на відміну від технічних стандартів, повинні мати публічний характер, хоча б на рівні певних груп населення або регіонів, у такому разі вони будуть дієвими. Ця частина європейського права поступово втрачає класичні характеристики міжнародного права і набуває ознак особливої правової системи, яка втілює в собі риси як національного, так і міжнародного права.

Основними документами, які закріплюють правила поведінки та особливості організації діяльності адвокатів, є Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства, Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів та Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації юристів.

Сутність засад організації адвокатської діяльності європейськими адвокатами може бути охарактеризована наступним. У розвиненому правовому суспільстві адвокату відведено особливу роль, його призначення не обмежено сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону. Адвокат має діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чії права і свободи йому довірено захищати, – не лише виступати в суді від імені клієнта, а й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій.

У цьому зв'язку слід враховувати, що на адвоката покладено цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, які часто вступають у взаємну суперечність. Зобов'язання умовно поділяють на такі категорії: перед клієнтом; перед судом та іншими органами влади, з якими адвокат контактує, виступаючи як довірена особа клієнта або від його імені; перед іншими представниками цієї професії в цілому і перед будь-ким із колег зокрема; перед суспільством, для членів якого існування вільної незалежної професії поряд із дотриманням правових норм є найважливішою гарантією захисту прав людини перед державною владою та іншими інтересами суспільства.

По суті, зазначені положення визначають вимоги до професійної етики адвоката і передбачають добровільне виконання їх тими, на кого поширюється їх дія, з метою забезпечення виконання адвокатом своїх обов'язків так, як це прийнято в будь-якому цивілізованому суспільстві. Порухення адвокатом цих правил карається застосуванням дисциплінарних санкцій.

Дисциплінарні санкції не стільки обмежують, скільки стимулюють адвоката до формування належної моделі поведінки та використання юридичних технологій здійснення професійної діяльності.

В основі деонтологічного орієнтування адвоката знаходяться правила, засновані на традиціях організації юридичної діяльності. Ці правила корелюються з умовами і характером завдань судових і адміністративних процедур, мають стійкий зв'язок із законодавством. Вони орієнтовані на впорядкування та забезпечення виключно адвокатської діяльності, обмежені цією сферою та не претендують на ті положення, які явно з ними не узгоджуються.

Кристалізуючи головний напрям положень, які містяться в європейських джерелах забезпечення адвокатської діяльності, ми можемо констатувати, що подальший розвиток інтеграції в напрямку Європейського Співтовариства (надалі за текстом – Співтовариства) і розширення міжнародної діяльності адвокатів у країнах Співтовариства викликали необхідність розроблення загальних правил,

які застосовуються до адвокатів, – як судових захисників, так і консультантів з юридичних питань, що займаються міжнародною практикою в країнах Співтовариства. Виконання таких завдань, значно полегшить подолання ускладнень, що виникають в результаті застосування «подвійної деонтології».

Зазначені положення мають бути визнані чинними на підставі консенсусу всіх об'єднань адвокатів країн Європейського Співтовариства та прийняті як такі, що підлягають виконанню згідно з процедурами, котрі регулюють міжнародну діяльність адвокатів та існують як у межах будь-якої держави зокрема, так і всього Співтовариства в цілому.

Європейські правила та технології організації адвокатської діяльності мають братися до уваги в процесі перегляду національних деонтологічних правил і правил професійної практики з метою їх подальшого приведення у відповідність.

Незалежно від приведення деонтологічних правил і правил професійної практики до подальшої взаємної відповідності, нижченаведені правила повинні застосовуватись у сфері міжнародної діяльності адвоката, а саме: під час професійних контактів адвокатів різних країн, за винятком контактів, що здійснюються адвокатами однієї країни; під час професійної діяльності адвоката однієї з країн, що здійснюється ним в іншій країні незалежно від його фізичного перебування в цій країні.

Як зазначено у Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (надалі за текстом – Загальному кодексі), завдання, що виконуються адвокатом у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності й відсутності будь-якого тиску на нього, пов'язаного насамперед з його особистою зацікавленістю або з впливом ззовні. Незалежний статус адвоката сприяє зміцненню в суспільстві довіри до процедур правосуддя і неупередженості суддів. Таким чином, адвокату необхідно уникати

будь-яких ущемлень власної незалежності та не поступатися принципами обов'язку заради інтересів клієнта, суду або інших осіб.

Адвокату належить зберігати незалежність при розгляді як майнових спорів, так і справ, не пов'язаних з матеріальною заінтересованістю. Порада, одержана клієнтом від адвоката, втрачає сенс, якщо останній дав її, керуючись міркуваннями власної вигоди, з будь-яких корисливих інтересів або під впливом тиску ззовні.

Довірчі відносини між адвокатом і клієнтом можуть виникнути лише у разі відсутності в останнього сумнівів щодо чесності та сумлінності адвоката.

Особливість професії адвоката полягає в тому, що він отримує від клієнта відомості, які той не буде повідомляти іншій особі, а також іншу інформацію, яку йому належить зберігати в таємниці. Довіра до адвоката може виникнути лише за умови обов'язкового дотримання ним принципу конфіденційності. Отже, конфіденційність є першорядним і фундаментальним правом та обов'язком адвоката.

Адвокат зобов'язаний однаковою мірою зберігати в таємниці як відомості, одержані ним від клієнта, так і інформацію про клієнта, надану йому в процесі надання послуг клієнту. На обов'язок дотримання конфіденційності не поширюється дія строку давності.

Адвокат зобов'язаний вимагати дотримання конфіденційності від помічників і від будь-яких інших осіб, які беруть участь у наданні послуг клієнту.

Згідно із законодавчими актами Співтовариства (зокрема з Директивою № 77/249 від 22 березня 1977 р.), адвокат з іншої країни Співтовариства повинен керуватися правилами об'єднання адвокатів тієї країни Співтовариства, де він займається професійною діяльністю. Адвокати зобов'язані надавати інформацію про ті правила, які можуть перешкоджати здійсненню ними професійної діяльності.

З метою забезпечення незалежності адвоката при виконанні ним професійних обов'язків і у зв'язку з тим, що він є одним із учасників здійснення правосуддя, деякі види діяльності визнаються несумісними з його статусом.

Незалежність юридичної професії уявляється суттєвою гарантією для здійснення захисту прав людини і є необхідною для отримання якісної правової допомоги.

Адвокат, який виступає в державі перебування в ролі захисника або бере участь від імені клієнта в судовому розгляді, зобов'язаний діяти згідно з положенням про недопустимі види діяльності, що існують в державі перебування.

Адвокат, який займається професійною діяльністю в державі перебування і бажає взяти безпосередню участь в будь-яких комерційних операціях або зайнятися на території держави перебування будь-яким видом діяльності, не пов'язаної з юриспруденцією, зобов'язаний керуватися чинним в цій державі положенням, яке передбачає недопустимі для адвокатів види діяльності або зайняття, несумісні з їх професійним статусом.

Адвокат не повинен займатися саморекламою або прагнути широкої популярності, якщо це визнається неприпустимим. В інших випадках адвокат може займатися саморекламою або прагнути широкої популярності лише у межах, визнаних допустимими у правилах, якими він керується.

Зайняття саморекламою вважається припустимим у випадках, якщо адвокат, який вчинив подібні дії з метою залучення потенційних клієнтів, здатний довести, що вищевказані дії були вчинені ним у місцях, де вони визнані допустимими.

При цьому в європейських країнах спостерігається стійка тенденція до лібералізації правил рекламування адвокатських послуг. На це звернув увагу й ЄСПЛ, який у своєму рішенні у справі «Касадо Кока проти Іспанії» (*Casado Coca v. Spain*) висловив з цього приводу низку важливих міркувань: слід брати до уваги

особливий характер адвокатської професії. Виступаючи як слуги правосуддя, адвокати користуються виключним правом участі у суді та імунітетом від судового переслідування за свої виступи у залі суду. У зв'язку з цим їхня поведінка має бути чесною, скромною і достойною. Адвокату належить провідне місце у відправленні правосуддя як посереднику між громадськістю і судами. Обмеження на рекламу традиційно виправдані посиленнями на такі особливі ознаки: головною метою заборони членам колегії адвокатів рекламувати свою діяльність є захист прав інших осіб, зокрема прав громадськості та інших членів колегії; заборона членам колегії адвокатів використовувати практично будь-яку рекламу є надмірною та несумісною зі свободою розповсюджувати інформацію та відповідним правом її отримувати. В оголошенні заявника мають розміщуватись відомості нейтрального характеру (його ім'я, рід занять, адреса контори та номер телефону), воно не може містити інформації, яка не відповідала би дійсності або була образливою для його колег-адвокатів. Тому він вправі розповсюджувати таку інформацію так само, як його потенційні клієнти мають право її отримувати. Правила щодо рекламування діяльності членів адвокатської корпорації можуть різнитися в різних країнах залежно від їхніх культурних традицій; реклама адвокатських послуг за жодних обставин не може ґрунтуватися на порівняннях або на недостовірній інформації; є необхідність забезпечити рівновагу між різними інтересами, зокрема: вимогами належного відправлення правосуддя, гідністю професії, правом кожного отримувати інформацію про юридичну допомогу і наданням членам колегії адвокатів можливості рекламувати свою адвокатську практику.

Керуючись нормами законодавства і правилами професійної етики, адвокат завжди зобов'язаний діяти в інтересах клієнта, які для нього завжди превалюють перед його власними та інтересами колег-юристів. При здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний керуватися вказівками клієнта, проте він також може керуватися вказівками іншого адвоката, який діє в інтересах того самого

клієнта або бере участь у розгляді тієї самої справи за розпорядженням будь-якого компетентного органу. Адвокат зобов'язаний надавати консультації клієнту або виступати від його імені своєчасно, сумлінно і старанно. Він несе особисту відповідальність за відмову слідувати вказівкам клієнта. Адвокат зобов'язаний інформувати клієнта про процес розгляду дорученої йому справи.

Адвокат не повинен здійснювати ведення справи, яка явно не відповідає рівню його професійної компетенції, без участі в ній іншого адвоката, що володіє необхідною компетенцією.

У зв'язку з цим у правових актах багатьох європейських держав прямо фіксується, що до найбільш вагомих принципів адвокатської професії в Люксембурзі віднесено: гідність, добросовісність, старанність, порядність, незалежність, гуманізм, честь, лояльність, делікатність, поміркованість, ввічливість, безкорисливість та братерство.

Адвокат не повинен користуватися правом відмови від подальшої участі в розгляді справи, якщо обставини не дозволяють клієнту знайти іншого юриста без шкоди для клієнта.

Адвокат може відмовитися від надання консультацій двом або кільком клієнтам, які беруть участь у розгляді однієї й тієї ж справи, або не виступати від їх імені за наявності суперечності інтересів клієнтів або обґрунтованої загрози виникнення такої суперечності.

Адвокат зобов'язаний припинити обслуговування обох клієнтів у випадку вступу їх інтересів у взаємну суперечність, а також при виникненні загрози порушення конфіденційності або загрози незалежності самого адвоката.

Адвокат також зобов'язаний утриматися від обслуговування нового клієнта, якщо це здатно викликати загрозу порушення конфіденційності відомостей, котрі довірені йому попереднім клієнтом, або якщо інформація про стан справ попереднього клієнта, що є у розпорядженні адвоката, здатна стати джерелом переваг для нового клієнта.

Адвокат не повинен укладати *pactum de quota litis*. Під поняттям *Pactum de quota litis* розуміється угода, яка укладається між адвокатом і клієнтом до винесення остаточного рішення стосовно справи, що розглядається, в якій клієнт є однією із заінтересованих сторін. Згідно з такою угодою клієнт зобов'язується у випадку винесення рішення на його користь виплатити адвокату винагороду у вигляді грошової суми або у будь-якій іншій формі.

Угода про виплату адвокату гонорару відповідно вартості майна, що оспорується, не є *pactum de quota litis*, якщо розмір винагороди визначено згідно з офіційною шкалою гонорарів або за наявності контролю з боку компетентного органу, юрисдикція якого поширюється на адвоката.

Розмір гонорару адвоката, що визначається у розумних межах і співвіднесений з характером послуг адвоката, має бути заздалегідь відомий клієнту в повному обсязі.

Незалежно від існування будь-якої угоди між клієнтом і адвокатом, розмір гонорару останнього регулюється згідно зі статутом об'єднання адвокатів, членом якого є адвокат. У випадку одночасного членства адвоката в кількох об'єднаннях застосовується той статут, зміст якого найбільше відповідає змісту договору.

Приміром, у Німеччині винагорода за адвокатські послуги встановлюється за домовленістю з клієнтом, відповідно до меж, установлених федеральним статутом адвокатських тарифів. Відступити від положень, які встановлені у федеральному статуті адвокатських тарифів, можна лише у таких випадках, як укладення з власним клієнтом письмової угоди щодо гонорару, де обумовлено вищий розмір, ніж установлений тарифом, та коли у продовжуваній угоді передбачено винагороду погодинно.

Якщо адвокат вимагає попередньої виплати гонорару і (або) компенсації можливих витрат, пов'язаних з виконанням замовлення клієнта, — суми, що підлягають виплаті як гонорар і компенсація можливих витрат, не мають перевищувати розумних розмірів.

У разі нездійснення клієнтом попередньої виплати адвокат має право відмовитися від подальшої участі у розгляді справи або від надання послуг клієнту.

Адвокат може виплатити гонорар, комісійні або будь-які види компенсації спадкоємцям померлого адвоката або адвокату, який раніш брав участь в розгляді справи, у розгляді якої тепер бере участь цей адвокат.

Адвокат зобов'язаний інформувати клієнта про можливість надання йому юридичної допомоги у разі необхідності.

У випадку, якщо в процесі розгляду справи адвокати розпоряджаються належними клієнту грошовими сумами (далі по тексту – кошти клієнта), для адвокатів є обов'язковим такі положення:

- по-перше, кошти клієнта завжди повинні перебувати на рахунку в банку або у будь-якій іншій організації, що дозволяє здійснення контролю з боку органів влади за переказом адвокатом на рахунок коштів, що надаються клієнтом у його розпорядження, за винятком випадків наявності прямого або опосередкованого розпорядження клієнта щодо використання коштів будь-яким іншим чином;

- по-друге, у документах за рахунком, відкритим адвокатом для зберігання коштів клієнта, має міститися вказівка, що ця операція здійснена адвокатом від імені й за дорученням клієнта або клієнтів.

На відкритому адвокатом рахунку або рахунках для зберігання коштів клієнта постійно повинна перебувати сума, що дорівнює або перевищує загальну суму коштів клієнта, які перебувають у розпорядженні адвоката.

Усі кошти клієнта повинні виплачуватися йому або за його вимогою, або за визначених ним умов. Виплати будь-якій особі з коштів клієнта, що здійснюються від його імені, виключаючи виплати клієнту або в його інтересах з коштів іншого клієнта і виплату гонорару адвокату, мають бути заборонені, за винятком передбачених законодавством випадків або за наявності безпосереднього чи опосередкованого дозволу клієнта на їх здійснення.

Адвокат зобов'язаний вести фінансові документи щодо розпорядження коштами кожного клієнта окремо, ці документи він має надавати клієнту на його вимогу.

Компетентні органи усіх країн Співтовариства повинні володіти правом контролю і конфіденційності вивчення фінансових документів адвоката за наданими в його розпорядження коштами клієнта на предмет виявлення випадків порушення адвокатом правил, що підлягають виконанню, і застосування до нього санкцій у разі виявлення вищенаведених порушень.

Адвокат, який розпоряджається коштами клієнта в процесі виконання ним професійних обов'язків на території однієї з держав Співтовариства, має дотримуватись правил розпорядження коштами клієнта і ведення фінансової документації, встановлених компетентними органами держави реєстрації.

Зв свого боку адвокат, який бере участь у розгляді справи або надає послуги клієнту на території держави перебування, може за наявності угоди між відповідними органами держави реєстрації та держави перебування керуватися у здійсненні професійної діяльності правилами, що діють на території держави перебування, виключаючи аналогічні правила, що діють на території держави реєстрації. У цьому випадку адвокат зобов'язаний за можливості інформувати клієнтів, що він керується правилами держави перебування.

Адвокати завжди повинні бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних із недостатньою професійною компетентністю. Розмір страхування визначається в розумних межах, співвідносно з ризиком можливих помилок, допущених адвокатами у ході здійснення професійної діяльності.

Адвокат, який надає послуги клієнту або займається будь-якою іншою професійною діяльністю на території однієї з країн Співтовариства, має виконувати вимоги правил обов'язкового страхування від ризику професійної відповідальності, що діють на території держави реєстрації.

Загалом, у світовій практиці існують різноманітні системи страхування цивільної відповідальності, які можна узагальнити до таких чотирьох видів: індивідуальне страхування адвоката в приватній страховій компанії (Бразилія, Німеччина, Японія, Фінляндія, Нідерланди); колективне страхування, коли у відносини зі страховою компанією вступає адвокатська асоціація, яка представляє інтереси всіх своїх членів (Ізраїль, Бельгія, Данія, Швейцарія тощо); самострахування – здійснюється за допомогою об'єднання адвокатів у товариства спільного страхування (ЮАР, Австрія, Великобританія, Канада тощо); змішана система, яка уявляє собою поєднання декількох вищезазначених видів страхування. Наприклад, коли одночасно з участю в спілці колективного страхування адвокат може додатково застрахувати свої ризики в будь-якій іншій приватній страховій компанії.

Адвокат, який зобов'язаний укласти договір страхування на території держави реєстрації згідно з викладеним у попередньому пункті, і який займається професійною діяльністю на території держави перебування, що входить до Співтовариства, має докласти усіх необхідних зусиль з метою укладення договору страхування згідно з правилами держави реєстрації щодо послуг клієнтам або інших видів професійної діяльності, які здійснюються ним на території держави перебування, що входить до Співтовариства.

Адвокат, який не зміг отримати страхове забезпечення, не зобов'язаний укладати вищевказаний договір на території держави реєстрації у випадку виконання ним професійних зобов'язань на території держави перебування, що входить до Співтовариства, але має докласти необхідних зусиль для укладення договору про страхування від професійної відповідальності, якщо послуги, котрі він надає клієнтам, або інші види професійної діяльності, здійснюються на підставі вимог, еквівалентних вимогам, які пред'являються до адвокатів на території держави перебування, що входить до Співтовариства.

У випадку неможливості укладення адвокатом договору про страхування згідно з вищенаведеними правилами, йому належить довести цей факт до відома клієнтів, які можуть пред'явити йому вищезгаданий позов.

Адвокат, який займається професійною діяльністю на території держави перебування, що входить до Співтовариства, може за наявності угоди між компетентними органами держави реєстрації та держави перебування, що входять до Співтовариства, керуватися для заміни правил страхування, прийнятих у державі реєстрації, правилами страхування, що діють на території держави перебування. В цьому випадку адвокату треба вжити необхідних заходів для повідомлення клієнта, що він застрахований згідно з правилами держави перебування.

На особливу увагу заслуговують технології організації роботи адвоката в суді. Зокрема адвокат, який знаходиться у залі суду або бере безпосередню участь в судових слуханнях у процесі розгляду справи, зобов'язаний підкорятися правилам поведінки, прийнятним для цього суду.

Адвокат завжди зобов'язаний належним чином дотримуватись принципу чесного провадження судового розгляду. Наприклад, адвокат не повинен вступати в контакт з суддею без попереднього повідомлення адвоката протилежної сторони або пред'являти судді будь-які предмети чи документи, не попередивши заздалегідь адвоката іншої сторони, за винятком випадків, коли подібні дії передбачені правилами проведення судового розгляду.

При виявленні належної поваги до суду, адвокат зобов'язаний захищати інтереси клієнта сумлінно і з максимальною для нього вигодою, проте не виходячи за передбачені законодавством межі.

Адвокат ні в якому разі не повинен повідомляти суду явно невірні або невірні відомості.

Правила, що визначають поведінку адвоката в суді, поширюються також на його відносини з арбітрами і будь-якими іншими особами, котрі виконують

обов'язки, які прямо чи побічно пов'язані з судочинством, у тому числі й на непрофесійній основі.

Приміром, згідно із Законом про адвокатуру Польщі, «...адвокатура покликана надавати правову допомогу в справі охорони громадянських прав і свобод, у формуванні та застосуванні права». Завдання, викладені у ст. 1 цього Закону, поширюються також і на взаємодію адвокатури з державними органами, що свідчить про її авторитет і високе покликання».

Дух корпоративної єдності представників цієї професії передбачає відносини довіри і співробітництва, що підтримуються адвокатами між собою і заради інтересів клієнтів, і заради уникнення непотрібних спорів. Протиставлення професійних інтересів інтересам правосуддя та інтересам осіб, які його домагаються, в будь-якому випадку визнається невинуватим.

Адвокат зобов'язаний визнавати усіх інших адвокатів із тих держав, що входять до Співтовариства, як колег за професією і ставитися до них згідно з нормами порядності та поваги.

Будь-який адвокат, рівень компетенції якого не досить високий, для участі в розгляді будь-якої справи не повинен приймати доручення від колеги з держави, що входить до Співтовариства. Він зобов'язаний допомогти колезі отримати необхідні відомості про адвокатів, чий професійний рівень дозволяє надати таку послугу.

У процесі співробітництва адвоката однієї з держав, що входять до Співтовариства, з адвокатом з іншої держави Співтовариства, обидва вони зобов'язані брати до уваги можливу різницю між законодавчими системами, а також організаціями адвокатів, їх компетенцією й обов'язками у відповідних державах Співтовариства.

Приміром, у Німеччині для здійснення адвокатської діяльності під рідною професійною назвою адвокати з іншої держави – члена Європейського Союзу – повинні зареєструватися у компетентному органі держави походження та подати

відповідну заяву. До заяви необхідно додати свідоцтво компетентного органу держави, яка надала можливість займатися адвокатською діяльністю (§ 2, 3 EuRAG). Частина 2 § 5 EuRAG забороняє використовувати термін «європейський адвокат» як професійний титул та рекламу. На адвоката з іншої держави – члена Європейського Союзу (§ 7 EuRAG), поширюється обов'язок здійснювати обов'язкове професійне страхування своєї відповідальності.

У разі, якщо адвокат, надсилаючи будь-яке повідомлення адвокату, котрий перебуває в іншій державі Співтовариства, бажає конфіденційності або має намір запобігти заподіяння шкоди, йому слід відверто заявити про свої наміри при надсиланні документа.

Якщо отримувач повідомлення не здатний забезпечити збереження конфіденційності або незаподіяння шкоди, йому належить повернути документ відправнику, не розголошуючи його зміст іншим особам.

Приміром, згідно із Законом про адвокатуру Польщі адвокати та стажисти (апліканти) підлягають дисциплінарній відповідальності, зокрема: попередженню; догані; грошовому стягненню; зупиненню професійної діяльності на строк від 3 місяців до 5 років; виключенню із лав адвокатів.

Адвокат на свій розсуд має право вимагати і приймати від іншого адвоката або іншої особи гонорар, комісійні або будь-яку іншу винагороду за надання рекомендації або допомогу в пошуку клієнта. Адвокат на свій розсуд має право виплачувати гонорар, комісійні або будь-яку іншу винагороду за отримання рекомендації або допомогу в пошуку клієнта.

Адвокат не повинен повідомляти будь-які відомості особі за наявності інформації, що вона або одержує консультації від іншого адвоката, або цей адвокат виступає від її імені, за винятком наявності домовленості з адвокатом протилежної сторони (в останньому випадку адвокат зобов'язаний інформувати адвоката протилежної сторони про повідомлення ним вищенаведених відомостей).

Адвокат, який має вказівку представляти інтереси клієнта замість іншого адвоката, зобов'язаний повідомити про це останнього і не повинен приступати до виконання професійних обов'язків, не переконавшись в існуванні необхідних домовленостей щодо гонорару і компенсацій, які виплачуються іншому адвокату. При цьому новий адвокат не несе відповідальності у зв'язку з виплатою гонорару і компенсацій іншому адвокату. У разі необхідності вжиття термінових заходів в інтересах клієнта, адвокат може приступити до виконання професійних обов'язків за умови негайного повідомлення іншого адвоката.

У випадку, якщо в процесі підтримання професійних відносин між членами об'єднань адвокатів держав Співтовариства адвокат не обмежується наданням рекомендацій іншому адвокату або представленням його клієнту, а сам доручає кореспонденту брати участь у розгляді будь-якої справи або звертається до нього за консультацією, адвокат несе особисту відповідальність, навіть у разі неплатоспроможності клієнта, за виплату гонорарів і компенсацію витрат, що належать зарубіжному кореспонденту. Проте вищезгадані адвокати при встановленні професійних відносин мають право укласти спеціальну угоду з цього питання. Далі адвокат-поручитель має право обмежити відповідальність за фінансовими зобов'язаннями певними сумами гонорару і компенсації витрат за умови попереднього повідомлення кореспондента про відмову від відповідальності.

Важливим для вітчизняної адвокатури є аналіз досвіду європейських колег щодо сумісного навчання та поширення інформації. З цього приводу С. Ф. Сафулько характеризує європейські стандарти адвокатури як принципи або традицію тієї чи іншої національної адвокатури, в якій вони апробовані. На його думку, ці стандарти складно назвати нормою, адже формування кожної національної адвокатури відбувалося під впливом певних історичних подій, що впливали як на правосвідомість суспільства, так і на саму державу, а отже, на формування її правових інститутів.

Так, з метою подальшого підвищення взаємної довіри і співробітництва адвокатів держав Співтовариства, що здійснюються в інтересах клієнтів, уявляється необхідним всебічне поширення інформації про законодавство і юридичні процедури, що існують в різних державах Співтовариства. У зв'язку з вищенаведеним і з урахуванням необхідності адекватної професійної підготовки молодих адвокатів, адвокатам слід приділяти належну увагу навчанню молодих колег з інших держав Співтовариства.

Не менш важливим є процес вирішення спорів між адвокатами Співтовариства. Якщо, на думку адвоката, його колега з іншої держави Співтовариства припустився певного порушення правил професійної етики, йому слід звернути на цей випадок увагу інших колег.

У разі виникнення спору між адвокатами з різних держав Співтовариства, пов'язаного з будь-яким питанням їх професійної діяльності, їм належить мірою можливості намагатися вирішити його шляхом взаємної згоди.

У разі виникнення конфліктних ситуацій адвокат не повинен здійснювати будь-які юридичні дії, спрямовані проти колеги з іншої держави Співтовариства, без попереднього повідомлення об'єднань адвокатів, членами яких вони обидва є, з метою надання об'єднанням адвокатів можливості врегулювати зазначений спір.

При аналізі різноманітних правових сімей та ролі інституту адвокатури в них не можна ігнорувати таку тенденцію, як уніфікація в праві, яка найяскравіше відображається на рівні права Європейського Союзу. Враховуючи специфічний характер норм права ЄС, серед основних способів зближення національного права асоційованих країн (однією з яких є Україна) з правом ЄС, дослідники називають: а) ухвалення національних правових актів з урахуванням положень права ЄС; б) приєднання країни до міжнародних угод, які зобов'язують ЄС та держав-членів цього об'єднання; в) інкорпорація в національне законодавство правових актів ЄС; г) взаємовизнання сторонами/країнами чинних у кожній з них

стандартів; д) паралельне ухвалення асоційованими країнами нормативних актів, що є ідентичними або схожими за змістом з актами ЄС.

У цьому контексті слід цілком погодитися із В. О. Святоцькою, яка зазначає, що «уніфікація стандартів організації та професійної діяльності адвокатури на національному рівні полягає у всебічному вивченні та подальшому запровадженні найкращих практик країн Європи, а також в імплементації універсальних і регіональних (європейських) документів, які стосуються інституту адвокатури, в національне законодавство. Диференціація стандартів організації та професійної діяльності адвокатури має місце під впливом національних історичних, правових та політичних чинників. Поглиблення європейської інтеграції в рамках інституцій Ради Європи та Європейського Союзу прямо пропорційно посилює уніфікації й зменшує рівень диференціації стандартів організації та професійної діяльності адвокатури. Внутрішню класифікацію зазначених стандартів можна проводити залежно від окремих елементів інституту адвокатури (за органами адвокатського самоврядування, за організаційно-правовими формами адвокатської діяльності та її видами, за ступенем монополізації адвокатських послуг, за сферою дії стандартів, за суб'єктом їх ухвалення та ін.)».

Отже, проведений аналіз дає підстави для висновку, що європейські стандарти адвокатської діяльності з їх високими вимогами до моральних якостей сприяють формуванню сучасного адвоката в оновленому форматі юриспруденції.

2.2. Етичні основи адвокатської діяльності в Україні

Характерними особливостями юридичних технологій адвокатської діяльності в Україні є те, що вони об'єднують як нормативно регламентовані, так

і науково обґрунтовані положення. Зазначений формат забезпечує не тільки урахування всіх багатоаспектних варіантів прояву адвокатської діяльності, але й є впорядкованим напрямом, який формує послідовність досягнення її цілей – захисту прав і законних інтересів, а також представництва клієнта за умовами, встановленими чинним законодавством.

Але досягнення зазначених орієнтирів можливе лише за наявності фундаментального підґрунтя – основи, яка б забезпечувала організацію та здійснення юридичної діяльності. У дослідженні ми цілком підтримуємо науково-обґрунтовану позицію, що таким підґрунтям є моральні начала та правила етики. Серед численних поглядів на адвокатську діяльність як на особливий різновид юридичної діяльності ми можемо виокремити особливості впорядкування професійної етики адвоката. Зрозумілим і таким, що не підлягає обговоренню, є те, що зазначені етичні засади є лише орієнтиром, загальним напрямом організації адвокатської діяльності, але навіть і вони не мають всіх відповідей на ту безліч питань, які виникають під час здійснення адвокатом професійної діяльності. Водночас вони закладають основи морального мислення, визначають подальші моделі врегулювання юридичних справ і впливають на формування деонтологічних засад можливої поведінки адвоката у нетипових або новітніх ситуаціях і конфліктах.

Досліджуючи етичні основи організації адвокатської діяльності в Україні слід враховувати принципи кодексу поведінки європейських адвокатів. Зокрема до основних принципів належать такі: 1) незалежність адвоката і свобода адвоката щодо ведення справи клієнта; 2) право та обов'язок адвоката зберігати конфіденційність справ клієнта і дотримуватися професійної таємниці; 3) уникнення конфлікту інтересів як між різними клієнтами, так і між клієнтом та адвокатом; 4) честь і гідність адвокатської професії, доброчесність і бездоганна репутація окремого адвоката; 5) лояльність до клієнта; 6) справедливе ставлення до клієнтів у питаннях гонорару; 7) професійна компетентність адвоката; 8)

повага до колег по професії; 9) повага до верховенства права та справедливого здійснення правосуддя; 10) саморегулювання адвокатської професії.

Наведені принципи моделюють загальні риси механізму організації та здійснення адвокатської діяльності у країнах Європи і, безумовно, мають бути враховані під час модернізації вихідних положень регламентації статусу адвокатури в Україні.

Так, на думку авторів звіту щодо аналізу адвокатської етики в Україні, окремі правила адвокатської етики українських адвокатів не відповідають загальновизнаним міжнародним стандартам професійної поведінки юристів. Зокрема, «до таких норм належать:

1) формулювання принципу неприпустимості конфлікту інтересів (ч. 1 ст. 9) не у відповідності з загальновизнаними міжнародними стандартами, оскільки не враховує можливого конфлікту інтересів між різними клієнтами адвоката;

2) зміна ролі НААУ у забезпеченні незалежності адвоката, оскільки НААУ, органи адвокатського самоврядування більше не повинні всіляко сприяти гарантуванню незалежності адвоката (ч. 5 ст. 6);

3) наділення РАУ, НААУ правом встановлювати засади адвокатської діяльності (ч. 1 ст. 50) всупереч п. 14 ст. 92 та ч. 3 ст. 131-2 Конституції України;

4) встановлення заборони адвокату з системи БВПД на укладення договору на надання професійної правничої (правової) допомоги цьому ж клієнту у цьому провадженні, а також з цих самих чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання БВПД (суперечить ст. 59 Конституції України в частині права кожного на вільний вибір захисника своїх прав);

5) визначення можливості встановлення додаткових професійних обов'язків адвоката рішеннями з'їзду та РАУ (ч. 2 ст. 57) всупереч ст. 21, ч. 7. ст. 54 та ч. 4 ст. 55 Закону.

Вбачається доцільною проведення перевірки Правил у чинній редакції на предмет їх відповідності європейським стандартам. Експерти РЄ також

зазначають, що поширеною практикою європейських асоціацій адвокатів, у тому числі ССВЕ, є підготовка коментарів до Кодексу поведінки. Крім того, варто поширювати огляди рішень ВКДКА з публікацією у Віснику НААУ. Автор погоджується з необхідністю проведення детального і глибокого аналізу Правил на предмет відповідності загальновизнаним міжнародним стандартам адвокатської деонтології з метою подальшого вдосконалення Правил».

Вважаємо, що зауваження, сформульовані Лабораторією законодавчих досліджень, слід врахувати під час подальшої модернізації правового забезпечення основ організації адвокатської діяльності в Україні.

Н. М. Бакаянова, як і багато інших вітчизняних науковців, вважає, що «...для розуміння сутності, призначення, мети, завдань адвокатури вирішальними є функціональні основи. Організаційні основи формуються задля здійснення функціональних основ, а також мають сприяти здійсненню адвокатської діяльності кожним адвокатом, досягненню тих цілей, які від адвокатів вимагає суспільство. Сьогодні адвокатура вже створена як професійна організація адвокатів і відіграє важливу роль у лобіюванні їх інтересів. Проте важливо не втратити сенс діяльності органів адвокатського самоврядування, не перетворити адвокатів, що займають посади у цих органах, на чиновників, які існують за рахунок членських внесків адвокатів та/або державного бюджету зі своїми особистими інтересами, далекими від удосконалення адвокатської діяльності. Тому при реформуванні адвокатури та адвокатської діяльності слід завжди виходити з функціональних основ і на них планувати подальші кроки з удосконалення адвокатури, порівнювати ці функціональні основи з тими результатами, яких очікує суспільство від адвокатів, визначає правова система України, тобто з об'єктивними показниками».

В цілому підтримуючи зазначені положення, слід зауважити, що прив'язка виключно до «функціонального спрямування» суттєво обмежує спектр системоутворюючих факторів організації та забезпечення адвокатської

діяльності. Більш того, суто формально-функціональний підхід завжди стає підставою для неповного врахування суттєвих стандартів.

Проводячи аналіз морально-етичних засад організації адвокатської діяльності в Україні слід враховувати положення, які закріплені у фундаментальному правовому акті з цього напрямку – у «Правилах адвокатської етики».

У Преамбулі «Правил адвокатської етики» зазначається: «...адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних професійних обов'язків адвоката.

Правила адвокатської етики мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. Правила слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні своїх багатоманітних, іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури і принципів її діяльності».

Особливою засадою і навіть умовою здійснення адвокатської діяльності є формування належного рівня сприйняття його активності суспільством. Адвокат є представником громадянського суспільства, але він не є рядовим його членом. Він відрізняється здобутим рівнем знань, компетенціями, суб'єктивними характеристиками (зовнішній вигляд, ораторська майстерність, досвід та ін.). Всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, до її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу адвокат зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших.

У «Правилах адвокатської етики» зокрема зазначається, що «...адвокат зобов'язаний виконувати законні рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції, що не виключає можливості їх оскарження у встановленому законом порядку.

Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження незалежності адвокатської професії, честі, гідності та ділової репутації своїх колег, підрив престижу адвокатури та адвокатської діяльності.

Критика діяльності, рішень, порядку формування, членів органів адвокатського самоврядування тощо не може бути спрямована на приниження авторитету адвокатури, адвокатської професії та статусу адвоката, бути вираженою у принизливій чи такій, що порочить честь, гідність та ділову репутацію особи формі, а також містити завідомо неправдиву інформацію або заклики до невиконання рішень органів адвокатського самоврядування.

При здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватись загальноприйнятих норм ділового етикету, в тому числі щодо зовнішнього вигляду».

Аналізуючи наведені положення, окремо слід звернути увагу на особливості співвідношення деонтологічних та етичних засад адвокатської

діяльності. С. В. Компанійцев обґрунтовує, що «варто враховувати низку факторів, які в подальшому впливатимуть на ефективність самого процесу роботи адвоката та результати діяльності. На жаль, нині діяльність адвоката позбавлена будь-якої ідеології. Реалізація адвокатом своїх повноважень здійснюється без морального обґрунтування свого вибору, тільки керуючись матеріальною вигодою. З іншого боку, питання морального вибору не передбачені у законодавчих актах, якими регламентується адвокатська діяльність. У зв'язку з цим важко когось із представників цієї професії звинувачувати у чомусь, якщо ці положення не закріплені для нього як загальнообов'язкові, а також, коли саме суспільство не звертає належної уваги на порушення норм моралі у соціальній активності його суб'єктів. Це і обумовлює необхідність запровадження деонтологічних засад діяльності адвокатів».

Своєю чергою, в положеннях Статуту НААУ зокрема зазначається: «...члени Національної асоціації адвокатів України мають право: брати участь в управлінні НААУ у порядку, передбаченому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та цим Статутом; обирати та бути обраними до органів НААУ у порядку, передбаченому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та цим Статутом; брати участь у роботі структурних підрозділів НААУ, ініціювати створення таких підрозділів для виконання статутних завдань НААУ; голосувати при прийнятті рішень на З'їзді, загальних зборах, конференціях адвокатів; одержувати методичну та організаційну допомогу у професійній діяльності; вимагати розгляду на З'їзді будь-яких питань, що стосуються діяльності організації; обговорювати будь-які питання діяльності організації, вносити на розгляд організації пропозиції щодо вдосконалення її діяльності; одержувати повну та достовірну інформацію про діяльність організації; публікувати свої наукові праці та наукові статті у виданнях організації, на умовах, затверджених Радою адвокатів України; одержувати допомогу у захисті своїх професійних прав та законних інтересів. Члени також

можуть мати інші права, передбачені чинним законодавством України, а також рішеннями З'їзду адвокатів України.

Зі свого боку члени Національної асоціації адвокатів України зобов'язані: дотримуватись вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», цього Статуту, інших внутрішніх документів організації та виконувати рішення З'їзду, Ради адвокатів України, регіональних конференцій та регіональних рад адвокатів, які є обов'язковими для членів Організації та відповідають чинному законодавству України; своєчасно сплачувати членські внески у розмірі та порядку, встановленому Радою адвокатів України; не допускати дій, що дискредитують організацію; інформувати органи організації про відомі їм факти, які можуть вплинути на діяльність організації, а також про факти порушення цього Статуту; нести інші обов'язки, передбачені чинним законодавством України, цим Статутом та внутрішніми документами організації».

З метою запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні, Президентом України 11.06.2021 року було видано указ № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки». У зазначеному документі зокрема підкреслюється необхідність забезпечити «...посилення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури; розширення можливостей доступу до державних реєстрів та баз даних при здійсненні адвокатської діяльності; конкретизацію підстав, процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішення про притягнення до такої відповідальності; запровадження інституту спрощеного дисциплінарного провадження; удосконалення порядку розгляду скарг на дії адвоката; перегляд вимог щодо набуття права на зайняття адвокатською діяльністю, запровадження прозорої процедури проведення єдиного кваліфікаційного іспиту, стажування кандидатів, порядку ведення

Єдиного реєстру адвокатів України; удосконалення організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності та засад діяльності органів адвокатського самоврядування, удосконалення професійних стандартів діяльності адвоката, порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги; статусу помічника адвоката; порядку захисту прав адвоката під час здійснення професійної діяльності».

Порушення правил адвокатської етики в Україні є дисциплінарним проступком, а отже, підставою притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. У випадках, якщо адвокати не виконують свої професійні обов'язки, передбачені «Правилами адвокатської етики» або законодавством, не відповідають міжнародним стандартам, таким як вірність інтересам клієнта, порядність, надання клієнтам допомоги всіма доступними засобами, підтримка гідності професії тощо, вони можуть бути притягнуті до справедливої дисциплінарної відповідальності із застосуванням співрозмірних санкцій.

Аналізуючи дисциплінарне провадження щодо адвоката, слід враховувати, що «дисциплінарним проступком адвоката є: 1) порушення вимог несумісності; 2) порушення присяги адвоката України; 3) порушення правил адвокатської етики; 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом. Визнання інших діянь дисциплінарним проступком адвоката та притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за їх вчинення не допускається».

Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку. Адвокат вважається невинуватим у вчиненні дисциплінарного проступку і не може бути підданий дисциплінарному покаранню, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено рішенням дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про притягнення

адвоката до дисциплінарної відповідальності. Адвокат не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні дисциплінарного проступку. Обов'язок доказування вини адвоката у вчиненні дисциплінарного проступку покладається на особу, яка ініціює дисциплінарне провадження стосовно адвоката. Звинувачення адвоката не може ґрунтуватися на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини адвоката тлумачаться на його користь.

Розгляд справи про дисциплінарну відповідальність адвоката проводиться гласно і відкрито. У випадках необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставини, які принижують гідність особи, або якщо відкритий розгляд справи може призвести до розголошення адвокатської чи іншої захищеної законом конфіденційної інформації та з інших причин, визнаних поважними, проводиться закрите засідання. Рішення про проведення закритого засідання ухвалюється простою більшістю голосів її членів, які беруть участь у засіданні.

Зі свого боку адвокат, стосовно якого вчинено протиправний вплив шляхом зловживання правом на подання скарги щодо його поведінки, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав та використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката у зв'язку зі здійсненням ним адвокатської діяльності, має право звернутися до відповідної ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, Комітету захисту прав та гарантій адвокатської діяльності, Національної асоціації адвокатів України, правоохоронних органів та суду за сприянням у забезпеченні гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних, соціальних і особистих прав адвоката.

Щодо міркувань про перспективи розвитку адвокатської діяльності слід погодитися з думкою Н. М. Бакаянкової, що «...адвокатура розвивається разом із суспільством, інститутом якого вона є. Шлях розвитку адвокатури передбачає рух

у тому ж напрямку, в якому рухається сучасна цивілізація. Однак не варто забувати про циклічність історії, про неминучі повернення до минулого, його безсумнівний зв'язок із сьогоденням і майбутнім. Тому не можемо сприйняти запропоновані у низці законопроектів нові функції адвокатури, що призведуть до перетворення адвоката у підприємця. Після їх втілення перестане існувати адвокатура як явище та виникне новий гібрид, правову природу якого ще треба буде досягнути. Розвиток функціональних основ адвокатури має бути спрямований на реалізацію завдання адвокатури, її призначення, а здійснення підфункцій у межах функції надання правової допомоги потребує удосконалення».

Зрозуміло, що здійснення адвокатської діяльності в сучасному світі потребує від адвокатів високого рівня володіння ІТ-технологіями.

На думку Л. П. Ізовітової, «за рівнем діджиталізації українська адвокатура на цей момент (і ми в цих оцінках абсолютно об'єктивні) випереджає багатьох іноземних колег, і вони поділяють цю думку. НААУ постійно проводить зустрічі з керівниками Федеральної палати адвокатів Німеччини, Правового співтовариства Англії і Великобританії, адвокатури Іспанії, країн пострадянського простору, ключовими професійними організаціями адвокатів Європи. Наші міжнародні партнери багато в чому передають нам досвід організації професії як незалежного інституту в умовах правової держави; у багатьох проблемах, як, наприклад, вибіркове правосуддя або порушення прав адвокатів, ми є носіями «унікального» досвіду, якого немає в демократичних країнах з віковими правовими традиціями. З огляду на це наші онлайн-проекти є інструментом не лише практичного спрямування, але й способом подолання корупційних ризиків, спрощення бюрократичних процедур, гарантування громадянам професійної правової допомоги та підвищення ефективності захисту».

Але участь адвоката в сучасних соціальних мережах теж має бути впорядкована відповідно «Правилам адвокатської етики». Використання таких

інформаційних продуктів (наприклад, але не обмежуючись *Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, Google Plus+, Tumblr, Instagram, Flickr, MySpace* та іншими), інтернет-форумів та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимим, проте адвокат може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів і адвокатури в цілому.

Адвокат при користуванні соціальними мережами, інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет повинен дотримуватися своїх професійних обов'язків, передбачених чинним законодавством України, цими Правилами, рішеннями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України.

Використання адвокатом соціальних мереж, інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати наступним принципам: незалежності, професійності, відповідальності, чесності, стриманості та коректності, гідності, недопущення будь-яких проявів дискримінації, толерантності та терпимості, корпоративності та збереження довіри суспільства, конфіденційності.

У своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат має враховувати необхідність дотримання своїх професійних обов'язків, зокрема тих, що впливають з «Правил адвокатської етики».

У випадку виникнення суперечності між професійними обов'язками адвоката, передбаченими чинним законодавством, Правилами і обов'язками перед конкретними клієнтами, що впливають з договорів про надання правової допомоги, – з однієї сторони, та інтересами адвоката, що обумовлені його членством в певній громадській організації, партії, науковому товаристві тощо – з іншої сторони, адвокат не має права знехтувати чи поступитися своїми професійними обов'язками адвоката.

Адвокат не може використовувати у своїй громадській, науковій або публіцистичній діяльності інформацію, конфіденційність якої охороняється Правилами, без згоди на це осіб, зацікавлених у нерозголошенні такої інформації.

У своїх публіцистичних матеріалах (статтях, публікаціях тощо) та публічних виступах адвокат не повинен поширювати відомості, які ганьблять честь, гідність, ділову репутацію інших адвокатів або престиж адвокатури як такої.

Надаючи загальну оцінку якості адвокатської діяльності слід зазначити, що однією з головних проблем адвокатури в Україні є недосконалість сучасного законодавства про адвокатуру, яке не відповідає повною мірою міжнародним стандартам. Незважаючи на внесені зміни, чинний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не враховує усіх сучасних тенденцій розвитку та функціонування адвокатури. Тому нормативна база адвокатської діяльності потребує оновлення і зараз перебуває в процесі розроблення.

Але слід розуміти, що модернізація адвокатури має втілюватися в життя з дотриманням міжнародних стандартів регулювання адвокатської діяльності та захисту прав людини. Реформування профільного законодавства має забезпечити належний рівень реалізації права громадян на професійну правничу допомогу та вільний вибір захисника, посилювати механізми захисту прав людини.

В усьому демократичному світі ставлення держави до адвокатури, незалежність, самоврядність і професійна спроможність адвокатури демонструють рівень реальної поваги до прав людини і верховенства права. Держави з розвинутою демократією зміцнюють адвокатуру, підносять її незалежність і професійний рівень, сприяють підвищенню її ролі в демократичному суспільстві. Адвокатура ж України стикається з низкою проблем і недосконалістю нормативної бази, що заважає ефективній діяльності адвокатури та потребує невідкладного вирішення.

Враховуючи наведені положення, будь-які зміни до законодавства, яке регламентує адвокатську діяльність, мають забезпечувати поступове наближення української адвокатури до європейських стандартів. Стержневою складовою цього руху мають стати посилені інструменти захисту прав людини та громадянина, що неможливо без розширення професійних прав адвокатів, гарантій адвокатської діяльності та збалансованих етичних засад її здійснення.

РОЗДІЛ 3 ЮРИДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Юридичні технології в сучасній юриспруденції та їх зв'язок із адвокатською діяльністю

Пошук шляхів вдосконалення адвокатської діяльності, створення умов для належного досягнення її цілей зумовлені формуванням сучасної парадигми співвідношення таких складових, як освіта-наука-діяльність-людина-право. Високий рівень адвокатської діяльності забезпечує захист і належний рівень реалізації прав і свобод громадян. Адвокатська діяльність є особливим видом юридичної діяльності. Своєю чергою, якість юридичної діяльності залежить від багатьох факторів, кожен з яких має свої особливості. На найбільш загальному рівні всі ці фактори ми можемо поділити на дві групи: об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних належать сукупність правил і вимог здійснення юридичної діяльності, водночас суб'єктивні фактори зумовлені можливостями та прагненнями реальних суб'єктів – тих осіб, які фактично здійснюють юридичну діяльність, їх намаганнями розвиватися та підвищувати свій професійний рівень. Юридичні технології належать до об'єктивних факторів організації та здійснення юридичної діяльності.

Аналізуючи поняття юридичних технологій А. Ф. Крижановський визнає, що «у найзагальнішому вигляді юридична технологія може бути визначена як система науково обґрунтованих принципів, засобів, прийомів і правил, які використовуються в процесі юридичної діяльності для досягнення її мети та вирішення поставлених завдань – підготовка, прийняття, оприлюднення та застосування різноманітних правових актів, здійснення профілактики правопорушень, правового виховання та багато інших».

У цьому визначенні юридична технологія розглядається як певна складова «досягнення мети та вирішення завдань» юридичної діяльності.

Зі свого боку В. М. Карташов обґрунтовує доцільність розуміння юридичної технології в двох значеннях: «По-перше, юридична технологія – це заснований на певних принципах, планах і прогнозах процес підготовки, оформлення та оприлюднення різноманітних правових рішень (актів), в ході якого використовуються необхідні засоби, прийоми, способи і методи юридичної діяльності. По-друге, під юридичною технологією (грец. *techne* – мистецтво, майстерність, вміння + *logos* – вчення) розуміється наука, система знань про засоби, способи і методи найбільш ефективної і планомірної юридичної практики. Головне завдання юридичної технології як науки – це виявлення економічних, політичних, соціальних, юридичних та інших закономірностей з метою визначення та використання найбільш якісних і ефективних юридичних дій і операцій, що вимагають мінімальних засобів і методів, тимчасових, людських і інших ресурсів у цілому».

Запропоноване В. М. Карташовим розуміння юридичної технології вбачається не зовсім вдалим та у певному сенсі таким, що частково не відповідає природі використання юридичних технологій в реальному житті. По-перше, юридична технологія не є «процесом підготовки правових актів», бо фактичний процес підготовки – це вже конкретна діяльність щодо надання праву форми (формалізація права). По-друге, юридичну технологію вкрай важко визначити як самостійну науку, виділити предмет, унікальні методи, функції та ін.

Навіть розширений аналіз складових елементів юридичної технології, до яких, за міркуваннями В. М. Карташова, належать: а) система відповідних засобів (юридична техніка); б) система прийомів, способів і методів оптимальної юридичної діяльності (тактика); в) науково обґрунтовані принципи, довгострокові плани, прогнози і методи діяльності (юридична стратегія); г) самі дії та операції з розроблення, прийняття й оприлюднення (опублікування)

правових рішень (актів); д) процесуальні форми діяльності (юридичні стадії, виробництва і режими); е) показники, що характеризують якість і ефективність юридичної діяльності, а також тимчасові, фінансові й інші витрати на цю діяльність; ж) відповідні види, форми, засоби та методи контролю й нагляду за законністю, якістю та ефективністю прийнятих юридичних рішень (актів), – свідчить про багатогранність юридичної технології, але, на нашу думку, не повною мірою визначає її зміст.

Дещо іншу позицію відстоює І. А. Ісаєва, яка обґрунтовує, що «...юридична технологія заснована на використанні юридичної техніки, це складна, ресурсно-забезпечена юридична діяльність, що включає в себе систему логічно взаємопов'язаних операцій, обумовлена рівнем розвитку правової системи суспільства, враховує знання про оптимальну взаємодію юридичних і юридично-технічних засобів, що використовуються для досягнення певних правових цілей, і тягне за собою певні юридичні результати. Юридичну технологію необхідно розуміти у двох значеннях: по-перше, як заснований на певних принципах, планах і прогнозах процес підготовки, оформлення, оприлюднення та реалізації різноманітних правових рішень (актів), в ході якого використовуються необхідні засоби, прийоми, способи і методи юридичної діяльності; по-друге, юридична технологія – це система знань про оптимальні, такі що можуть бути застосовані в конкретно-історичних умовах і в установленому порядку юридично-технічних засобів, що відбивається в стратегії, тактиці, правилах, прийомах, способах і методах, здійснення юридичної діяльності правомочними суб'єктами».

Якщо стосовно першого із запропонованих І. А. Ісаєвою значень (згідно з яким юридична технологія ототожнюється з фактичною діяльністю) вже відзначалось про недоцільність такого порівняння, то стосовно другого значення слід погодитися з тим, що юридична технологія – це перш за все система знань.

У зазначеному аспекті цілком обґрунтованою є точка зору В. М. Баранова, який зазначає: «...ефективну діяльність, яка знає причини своєї ефективності,

спирається на них (обґрунтовується теоретичним знанням), не можна назвати технікою. Для цього є інший термін – технологія. Все те, що в даний час у правовій науці і практиці прийнято позначати поняттям “юридична техніка”, правильніше називати “юридична технологія”».

Певним чином розвиваючи наукові доробки у зазначеній сфері, Д. Г. Манько вважає, що «...юридична технологія включає в себе систему взаємопов'язаних операцій та обумовлена рівнем розвитку правової системи суспільства, яка ґрунтується на знаннях про оптимальну взаємодію юридичних і юридично-технічних засобів, а також наукових висновків, що використовуються для досягнення певних правових цілей і тягнуть за собою певні юридичні результати.

Не викликає сумніву, що технологічний арсенал права включає наукову та юридичну складову. Науковою складовою є сукупність прийомів, способів і методів, які не мають нормативної регламентації, але їх застосування невід’ємно від інтелектуальних процесів створення та втілення у життя права, – приміром, мовні правила створення правових актів, правила логіки та ін. Юридичною складовою є сукупність інформації, яка міститься в правових актах і встановлює обов’язкові вимоги до порядку здійснення юридичної діяльності. Лише сукупність наукової та юридичної складових розкриває природу юридичної діяльності».

Слід підкреслити вдале і необхідне поєднання наукової та юридичної складових задля розкриття змісту юридичних технологій. Саме таке поєднання надає нам можливість виокремити їх із загальної системи технологій. Необхідно враховувати, що результатом юридичної діяльності є створення правового акту, а таке створення має відбуватися не лише завдяки використанню теоретичних положень, але й, в обов’язковому порядку, вимог правових приписів щодо форми і процедури.

Тому слід погодитися з науковою пропозицією Д. Г. Манька, що «...під юридичними технологіями слід розуміти науково обґрунтовану інформацію про ефективне використання правового інструментарію задля досягнення результату, який має юридичне значення. Це сукупність прийомів, способів і методів, які не лише отримують вираження у правових актах і всебічне обґрунтування в юридичній науці, але й саме вони зумовлюють форму, порядок та особливості здійснення юридичної діяльності щодо створення правових актів».

Аналізуючи надане Д. Г. Маньком визначення, ми можемо виокремити характерні ознаки юридичної технології. По-перше, це система знань, науково обґрунтованої інформації про певні прийоми, способи, правила і методи. По-друге, це інформація про раціональне використання прийомів, способів, правил і методів для досягнення мети. По-третє, метою використання юридичних технологій є створення необхідних умов (інтелектуальної середи) для досягнення результату, який має юридичне значення (правових актів) та розуміння форми і порядку здійснення юридичної діяльності. Четверте, це система знань про ефективне використання чинних правових актів.

У рамках розкриття предмету нашого дослідження заслуговує на увагу запропонована Д. Г. Маньком класифікація юридичних технологій. Так, «...використовуючи в якості критерія характер здійснення діяльності, всю сукупність юридичних технологій можна класифікувати на дві великі групи: юридичні технології формалізації права та юридичні технології окремих видів юридичної діяльності. Юридичні технології формалізації права, своєю чергою, класифікуються на: 1) позитивні – метою яких є створення якісного правового акту; 2) негативні – метою яких є пошук помилок у правових актах».

В цілому погоджуючись з такою класифікацією, хотілось би зазначити, що поділ юридичних технологій на «технології формалізації права та юридичні технології окремих видів юридичної діяльності» не повною мірою відображає інтелектуальну сферу юридичної діяльності (вважаємо, що саме до цієї сфери і

належать юридичні технології). По суті, кожен із наявних видів практичної юридичної діяльності здійснюється у відповідності та отримує вираз у створенні правових актів. Безумовно, не кожен із зазначених актів має письмовий характер, і саме особливостям створення останніх і присвячено технології формалізації права, але тим не менш, можливо більш вдало було б класифікувати юридичні технології на юридичні технології створення правових актів та юридичні технології належного втілення в життя правових актів суб'єктами юридичної діяльності.

Продовжуючи аналіз видової характеристики юридичних технологій Д. Г. Манько констатує, що «позитивні технології формалізації права класифікуються на основні та допоміжні. Основними виступають юридичні технології, завдяки використанню яких забезпечується створення та належне функціонування правового акту. Так, аналізуючи процеси формального вираження права ми можемо виділити чотири основні технології формалізації права у практичній юридичній діяльності: *технології створення* – сукупність прийомів, методів, правил, мистецтва створення письмових правових актів, унесення до них змін та їх скасування; *технології впорядкування* – сукупність прийомів, методів, правил, мистецтва систематизації письмових правових актів; *технології тлумачення* – сукупність прийомів, методів, правил, мистецтва з'ясування та роз'яснення сутності правових актів; *технології обслуговування* – сукупність прийомів, методів, правил, мистецтва обнародування, реєстрації та зберігання тексту правових актів».

Цікавою, з наукової точки зору, вбачається позиція Д. Г. Манька щодо допоміжних і негативних юридичних технологій, зокрема автор вважає, що «...допоміжні юридичні технології забезпечують максимально високий рівень підготовки якісного правового акту. Кожна із зазначених основних юридичних технологій конкретизується та використовує потенціал окремих додаткових технологій. Приміром, під час підготовки правового акту використовуються такі

додаткові юридичні технології, як технологія концептуальної оцінки правового акту під час його правової експертизи, технологія встановлення рівня ефективності правового акту у правовому регулюванні, технології майндмепінгу та ін.

Негативні юридичні технології суттєво відрізняються від позитивних саме метою їх використання. Якщо основною метою позитивних юридичних технологій є створення якісного правового акту, то мета негативних юридичних технологій – пошук помилок і аномалій у тексті правового акту. Найбільш очевидно ця технологія розкривається під час внесення правок до проєкту закону».

Певною мірою спірною виглядає позиція Д. Г. Манька щодо класифікації юридичних технологій окремих видів юридичної діяльності. Зокрема не зовсім зрозуміло, чому автор обрав лише три з можливих варіантів, а саме – технології адвокатської діяльності, діяльності прокуратури, діяльності суду та ін. Але, тим не менш, слід погодитися, що саме юридичні технології здійснення адвокатської діяльності посідають особливе місце в системі сучасних юридичних технологій.

Певною мірою підсумовуючи наявні теоретичні розробки у зазначеній сфері ми можемо констатувати, що стосовно поняття «юридична технологія» у сучасній юридичній науці триває певний термінологічний спір. Всі наявні наукові позиції отримують вираз у двох підходах: 1) поєднання – поняття юридичної техніки та технології ототожнюються як рівні за змістом; 2) виокремлення – юридична техніка та юридична технологія розглядаються як окремі та самостійні поняття.

Слід зауважити, що представники першого підходу відстоюють класичне розуміння юридичної техніки як певного універсального терміну, котрий відображає сукупність інструментарію, необхідного для створення якісних правових актів. Представники другого підходу обґрунтовують необхідність виокремлення інтелектуальної та матеріальної складової процесів створення

правових актів, а відтак – доцільність розгляду юридичних технологій як інтелектуальної, а юридичної техніки – як матеріальної площини зазначених процесів.

Саме другий підхід вбачається нам найбільш вірним і таким, що відображає об'єктивні потреби сучасності та має потенціал задля обґрунтування міри й порядку застосування сучасних інформаційних технологій в юридичній діяльності.

У зазначеному контексті не можна погодитися з позицією Я. П. Зейкана, який вважає, що «сукупність методів, технічних прийомів, навичок і засобів, які використовує адвокат в процесі захисту прав і інтересів громадян, є адвокатською технікою». Наведені Я. П. Зейканом положення цілком належать саме до інтелектуальної складової адвокатської діяльності, а відтак, і вони є нічим іншим, ніж юридичні технології.

Розвиваючи зазначені положення, в рамках нашого дослідження під юридичними технологіями адвокатської діяльності пропонується розуміти сукупність даних про ефективне використання юридичних засобів, методів, правил і прийомів, необхідних для виконання функцій та досягнення цілей адвокатської діяльності.

Аналізуючи адвокатську діяльність Д. Г. Манько зазначає: «...незалежно від того, здійснюється адвокатська діяльність в рамках судочинства чи вона пов'язана із супроводом діяльності юридичних і фізичних осіб, така діяльність засновується на використанні певних юридичних технологій».

До юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності Д. Г. Манько відносить наступні: технологія юридичної аргументації, технологія проведення консультаційної роботи, технологія встановлення фактичних обставин та юридичної кваліфікації юридичної справи адвокатом, технологія створення письмових правових актів у адвокатській діяльності, технологія підготовки та викладу адвокатом судової промови.

Вважаємо, що запропонований Д. Г. Маньком варіант класифікації видів юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності є неповним та не відображає всю багатогранність цієї діяльності.

В частині 3 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) чітко передбачено, що «Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності)».

У ст. 13 Закону закріплено, що адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою. Статус самозайнятої особи визначається також Податковим кодексом України від 02.12.2010 р. № 2755-VI.

Податковий кодекс України у ст. 14.1.226. визначає самозайняту особу як платника податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності.

Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, має право відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номера і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Порядок реєстрації в органах податкової служби визначений Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.2003 р. № 755-IV.

Відповідно до ст. 14 Закону, адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив.

Адвокатське бюро має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки зі своїм найменуванням.

Адвокатське бюро чи об'єднання як юридична особа можуть обрати або перейти на спрощену систему оподаткування зі сплатою єдиного податку, за умови відповідності вимогам, встановленим главою 1 «Спрощена система оподаткування, обліку та звітності» розділу XIV Податкового кодексу України.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро адвокат, який створив адвокатське бюро, протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Адвокатське бюро є стороною договору про надання правової допомоги. Адвокатське бюро може залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське бюро зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Своєю чергою адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту.

Державна реєстрація адвокатського об'єднання здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки зі своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання правової допомоги підписується учасником адвокатського об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом адвокатського об'єднання.

Адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Аналізуючи адвокатську діяльність, також слід враховувати статус і значення цього інституту в соціумі. З цього приводу М. Р. Аракелян пише: «...сучасна адвокатура в Україні побудована на досягненнях теорії прав і свобод людини й громадянина в демократичному цивільному суспільстві. Відповідно, статус і значення цього інституту повинні рости в міру вдосконалення і розвитку інститутів громадянського суспільства та правової держави, а також формування взаємовідносин між ними, через які розкривається соціальна і правова природа адвокатури як ефективного інституту сучасного громадянського суспільства».

Не менш ґрунтовною є позиція О. Д. Святоцького, який зазначає, що «...адвокатура – найважливіший правовий інститут, який стоїть на захисті прав і свобод людини і громадянина та відображає стан і рівень демократії в країні. Від того, наскільки вона організована, законодавчо захищена, значною мірою залежить впевненість кожного громадянина в своєму майбутньому, його благополуччя, успішність у бізнесі» .

Своєю чергою, у ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» названо такі види адвокатської діяльності: «надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; захист прав, свобод і законних інтересів

громадян, представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах та різноманітних органах влади, а також інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом».

Враховуючи природу адвокатської діяльності вважаємо можливим виділити наступні види юридичних технологій її здійснення. На найбільш загальному рівні слід виділяти універсальні та спеціалізовані юридичні технології. До універсальних юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності відносять: технологію юридичної аргументації, технологію проведення консультаційної роботи, технологію встановлення фактичних обставин та юридичної кваліфікації юридичної справи адвокатом, технологію створення письмових правових актів у адвокатській діяльності, технологію стратегічного та тактичного планування, технологію підвищення кваліфікації адвокатом.

До спеціалізованих відносять наступні юридичні технології здійснення адвокатської діяльності: судові (надання індивідуальним і колективним суб'єктам правової допомоги та захисту в національних, іноземних та міжнародних судових органах; представництво інтересів під час розгляду справи про адміністративне правопорушення або кримінального провадження); позасудові (правовий супровід діяльності індивідуальних і колективних суб'єктів права); безоплатної правової допомоги; медіаційної діяльності адвоката.

3.2. Універсальні юридичні технології адвокатської діяльності

Як уже зазначалося в попередньому підрозділі, до універсальних юридичних технологій слід відносити: технологію юридичної аргументації, технологію проведення консультативної роботи, технологію встановлення фактичних обставин та юридичної кваліфікації юридичної справи адвокатом, технологію створення письмових правових актів у адвокатській діяльності, технології стратегічного та тактичного планування, технології підвищення кваліфікації адвокатом. Проаналізуємо зазначені технології детальніше та спробуємо визначити основні технологічні прийоми, які мають застосовуватися адвокатами під час здійснення професійної діяльності.

Технологія юридичної аргументації. Адвокатська діяльність є основною сферою втілення юридичної аргументації. Технології юридичної аргументації містять сукупність правил, способів і методів, завдяки яким адвокат обґрунтовує свою позицію та переконує інших учасників у її істинності. Теорія юридичної аргументації значну увагу приділяє юридичним нормам, котрі регламентують процес доведення, характер доведення, наявність доказів і способи їх отримання, їх оцінку з позицій юридичної відповідності та припустимості. Юридична аргументація формує ступінь довіри до суб'єктів правозастосовної та правотворчої діяльності, адже цей ступінь багато в чому визначається тим, наскільки їх акти є переконливими та обґрунтованими.

За твердженням О. М. Юркевич, «...в практичному значенні юридична аргументація виступає в якості однієї з основних логічних складових юридичної техніки, що має за мету здійснення правозастосування за певними логіко-юридичними нормами. Сучасна теорія юридичної аргументації поєднує знання формально-логічних теорій загальнотеоретичного значення зі змістовними завданнями правознавчої теорії та юридичної практики».

По суті, адвокатська діяльність є особливою сферою втілення юридичної аргументації. Технології юридичної аргументації містять сукупність правил, способів і методів, завдяки використанню яких адвокат обґрунтовує свою позицію та переконує інших учасників у її істинності.

Також слід враховувати, що в процесі юридичної аргументації адвокатом мають активно використовуватися юридичні презумпції, які є не лише певним «логічним прийомом», але й одним із засобів регулювання суспільних відносин та інструментом вирішення правових завдань.

З цього приводу І. Д. Шутак зазначає, що «презумпція – це не достовірне, а ймовірне припущення, яке полягає в тому, що в подібній ситуації зазвичай подібні відносини виглядають однаково. Критерієм ефективності правової презумпції виступає її вірогідність, здатність правильно зображати правову реальність, служити ефективним засобом пізнання». Теорія юридичної аргументації значну увагу приділяє юридичним нормам, що регламентують процес доведення, характеру доведення, доказів і способів їх отримання, їх оцінки з позицій юридичної відповідності та припустимості. Юридична аргументація формує ступінь довіри до суб'єктів правозастосовної та правотворчої діяльності, адже цей ступінь багато в чому визначається тим, наскільки їх акти є переконливими та обґрунтованими.

В сучасних дослідженнях юридичної аргументації звертається увага на те, що «...у практичному значенні юридична аргументація виступає в якості однієї з основних логічних складових юридичної техніки, що має за мету здійснення правозастосування за певними логіко-юридичними нормами. Сучасна теорія юридичної аргументації поєднує знання формально-логічних теорій загальнотеоретичного значення зі змістовними завданнями правознавчої теорії та юридичної практики».

Розглядаючи адвокатську діяльність, уявляється можливим встановити, що до найважливіших технологічних прийомів технології юридичної аргументації слід відносити наступні:

I. Загальні технологічні прийоми: 1) підготовка власної правової позиції з урахуванням встановлених фактичних обставин справи та належної їх юридичної кваліфікації; 2) аналіз правової позиції опонента, встановлення, наскільки вона є обґрунтованою та «сильною», встановлення, наскільки факти, які лежать в основі його аргументації, є доведеними, визначення «слабких» сторін опонента;

II. Технологічні прийоми, зверненні до опонента: 1) нейтралізація аргументації опонента. Цей прийом включає кілька самостійних процедур, застосування кожної з них зумовлюється об'єктивними обставинами розгляду конкретної юридичної справи. До таких процедур належать: а) зміна послідовності доводів опонента шляхом порушення логічних зв'язків у наведених ним аргументах; б) примушення опонента погоджуватися з власними доводами; в) примушення опонента зробити помилку в аргументації; г) наближення власної позиції до позиції опонента.

III. Технологічні прийоми, зверненні до адресатів:

а) продемонструвати адресату аргументації невірність позиції опонента. У цьому випадку суб'єкт аргументації переслідує мету вказати не на слабкість позиції опонента, а на її неправильність як таку; б) підірвати у адресата аргументації довіру до опонента через викриття хибності його аргументів, їх пряме спростування контраргументами; в) продемонструвати надійність власної позиції через систему умовиводів, заснованих на аргументах на користь займаної позиції; г) наблизити власну позицію до позиції опонента. Така мета ставиться у випадках, коли від зближення позицій залежить ухвалення рішення опонентом – адресатом аргументації.

Підсумовуючи проведені дослідження слід зазначити, що технології юридичної аргументації є невід'ємним елементом здійснення якісної

адвокатської діяльності. Безумовно, належний рівень юридичної аргументації забезпечується, поряд із знанням закону, знаннями правил логіки, стилістичних прийомів, правил мовлення та ін.

Технології юридичної аргументації, які застосовуються в процесі адвокатської діяльності, є особливим механізмом переконання та обґрунтування висуваємих положень, що, відповідно, передбачає вміння обрати із численних можливих прийомів аргументації ту їх сукупність і ту їх конфігурацію, яка надає можливість отримати найбільш ефективний результат. Від рівня підготовки та викладення аргументаційних положень адвокатом залежить не лише досягнення ним бажаного та оптимального результату, але й весь механізм його правозахисної діяльності.

Наступною є *юридична технологія проведення консультаційної роботи адвокатом*, це сукупність правил, способів і методів організації процесу взаємодії адвоката і довірителя з приводу проблеми останнього, з метою виявлення можливих правових варіантів її вирішення та їх наслідків, з'ясування шляхів і способів реалізації обраного варіанта вирішення проблеми. Зазначена технологія охоплює як процедури співбесіди, так і консультування.

Проведення консультаційної роботи «...вимагає від адвоката не лише добре знати право, а й володіти вмінням аналізувати фактичну інформацію, орієнтуватись у нормативному матеріалі та знаходити правову основу для вирішення проблеми довірителя, а також вміти віднаходити альтернативні способи вирішення проблеми. Адвокат має не тільки вказати на можливі способи вирішення проблеми, а й спрогнозувати позитивні та негативні наслідки таких дій».

Перш ніж перейти до аналізу зазначених технологій, слід визначитися з тим, що: по-перше, співбесіда та консультування не є тотожними процедурами – це дві самостійні процедури встановлення юридичних проблем клієнта та пошуку правових механізмів їх вирішення, по-друге, будь-яке консультування має бути

заснованим на результатах співбесіди, але проведення співбесіди не є обов'язковою підставою проведення консультування (адвокат може мотивовано відмовитися від проведення консультування, або за результатами співбесіди стане зрозумілим, що порушені питання не належать до юридичної сфери).

Слід враховувати, що мета співбесіди – одержати від клієнта якомога повнішу інформацію, яка має правове значення для вирішення проблеми. Своєю чергою, мета консультації складається з низки положень, а саме: надати клієнту вичерпну інформацію з питання, яке його цікавить; роз'яснити можливі варіанти вирішення проблеми; роз'яснити правові та неправові наслідки кожного з варіантів вирішення проблеми; допомогти обрати найприйнятніший варіант поведінки; допомогти в реалізації обраного варіанта рішення шляхом визначення стратегії й тактики юридичних дій.

Відтак, співбесіда адвоката з клієнтом – це правова процедура, у ході якої клієнт розкриває суть виниклого конфлікту або інші питання, а адвокат встановлює, чи належать зазначені клієнтом положення до правової сфери та перспективи використання правової допомоги.

Своєю чергою, консультування адвокатом клієнта – це правова процедура, в ході якої адвокат встановлює фактичні обставини справи, оцінює валідність наявних доказів, проводить належну юридичну кваліфікацію встановлених обставин та формулює остаточну правову позицію, надаючи (у письмовій або усній формі) роз'яснення клієнту.

У зазначеному контексті важко погодитися з позицією Л. В. Сливи, яка зазначає, що «консультативна робота адвоката – це комплексна діяльність адвоката щодо вирішення конкретної правової проблеми клієнта. Під консультуванням пропоную розуміти безпосередній процес взаємодії адвоката та клієнта (довірителя) з метою знаходження правових методів та засобів вирішення юридичних проблем довірителя».

На наше переконання, консультування – це ще не «вирішення конкретної правової проблеми клієнта», але вже значний крок у зазначеному напрямі. У згаданому варіанті співпраці адвокат лише надає інформацію про можливості та шляхи вирішення правової проблеми.

У загальнотеоретичній юриспруденції отримали закріплення кілька підходів до розуміння консультативної діяльності. Так, С. Д. Гусарев обґрунтовує загальну характеристику консультативної діяльності як «професійну діяльність юристів-фахівців з різних галузей права, основною функцією яких є правове забезпечення різноманітних форм та методів діяльності тієї організаційної структури, яка користується правовими послугами юрисконсульта».

Зі свого боку О. Ф. Скакун, аналізуючи види адвокатської практики, зазначає, що «юридичне консультування поєднує комплекс дій, спрямованих на вирішення окремого завдання в рамках юридичного процесу».

Більш детально процедуру адвокатського консультування розкриває С. Я. Фурса: «...не можна консультативну допомогу розглядати без юридичного змісту наслідків допомоги. Тобто розглядаючи крізь призму чинного законодавства відповідність права особи, яка звернулася за порадою, адвокат повинен не лише роз'яснити їй норми матеріального права, під які підпадають ті обставини, про наявність яких клієнт розповів адвокату, але й попередити про можливість їх захисту як у судовому, так і в позасудовому порядках, а також про необхідність їх доведення суду саме особою на підставі доказів, які вона зобов'язана подати суду».

Визначившись із сутністю процедур співбесіди та консультування, необхідно розкрити особливості юридичних технологій їх здійснення.

До юридичних технологій проведення співбесіди слід відносити наступні базові технологічні прийоми:

І. Технологічні прийоми проведення вступної частини співбесіди:
а) підготовка універсального опитувального листа (в ньому мають обов'язково

міститися наступні питання: ідентифікація особи, яка звернулася по правову допомогу, визначення предмету розгляду, встановлення, чи застосовувалися процедури мирного врегулювання конфлікту та ін.); б) встановлення сприятливої атмосфери співбесіди (налаштування під клієнта, визначення мови спілкування, первинна психологічна оцінка та ін.); в) визначення фактичних обставин та їх хронології.

II. Технологічні прийоми резюмування співбесіди: а) відбір адвокатом юридично значимих обставин, їх попередня юридична кваліфікація; б) встановлення позиції клієнта та його побажань щодо результатів співпраці з адвокатом; в) визначення бажаної форми відповіді (письмова, усна); г) надання пропозиції щодо укладання договору про правову допомогу або інший вид оформлення співпраці; д) роз'яснення щодо порядку проведення майбутньої консультації (наприклад, невідкладно або через певний строк).

Визначившись з особливостями та первісними даними майбутньої справи, адвокат або переходить до процедури консультування, або вмотивовано відмовляє у консультації. Слід пам'ятати, що консультування – це дуже важлива правова процедура, вона у більшості випадків визначає напрям подальших взаємовідносин адвоката і клієнта, а відтак має здійснюватися при дотриманні вимог юридичних технологій її проведення.

Визначення таких технологій тісно пов'язано із сутністю певних правил, методів і прийомів їх здійснення, які застосовуються на різних стадіях проведення консультування.

Як зазначає Я. П. Зейкан, «...адвокат під час консультування має не лише добре знати право, а й володіти вмінням аналізувати фактичну інформацію, орієнтуватись у нормативному матеріалі та знаходити правову основу для вирішення проблеми довірителя, а також вміти віднаходити альтернативні способи вирішення проблеми. Адвокат має не тільки вказати на можливі способи

вирішення проблеми, а й спрогнозувати позитивні та негативні наслідки таких дій».

До юридичних технологій проведення консультування слід відносити наступні технологічні прийоми:

I. Технологічні прийоми збирання найбільш повної інформації щодо наявного правового конфлікту (в тому числі витребування, у разі необхідності, оригіналів певних документів, які фіксують факти, що стосуються справи та ін.): а) навідні запитання; б) емпатія; в) перефразування; г) слухання через порозуміння; д) технології «лійки» та «камінного димоходу».

II. Технологічні прийоми надання консультації: а) остаточна матеріально-правова та процесуально-правова кваліфікація обставин справи; б) визначення всіх можливих способів вирішення конфлікту; в) підготовка наочних схем і можливих процедур вирішення порушеного питання; г) підготовка первісного кошторису затрат по справі та визначення примірних строків розгляду справи; д) проведення консультації у письмовій або усній формі.

Слід звертати увагу і на те, що поряд із зазначеним видом консультування існує його інший різновид – поточне консультування клієнта. У цьому випадку адвокат є достатньо обізнаним у правовому статусі клієнта, його справах та багатьох інших питаннях, які не потребують додаткового визначення, як це відбувається під час першої зустрічі з клієнтом. Тут йдеться про юридичне обслуговування поточної діяльності клієнта.

Підсумовуючи, слід зазначити, що юридичні технології проведення адвокатом співбесіди та консультування не лише забезпечують якісний, обґрунтований та всебічний попередній розгляд юридичної справи, але й відображають рівень майстерності та професіоналізму адвоката, а відтак, є ключовими складовими ефективної адвокатської діяльності.

Наступною є *технологія встановлення фактичних обставин та юридичної кваліфікації юридичної справи адвокатом*. Ця технологія складається з правил,

способів і методів, які визначають особливості адвокатської діяльності під час отримання та аналізу доказів, встановлення юридичної основи питання, з яким особа звернулася до адвоката, а також правову оцінку всієї сукупності обставин справи через співвіднесення зазначеного випадку з певними юридичними нормами.

На думку С. Д. Гусарева, «...правова кваліфікація – юридична оцінка всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до певних юридичних норм. Правова кваліфікація має наскрізне значення у веденні юридичної справи, втілюється в її вирішенні. Якщо на перших стадіях ведення юридичної справи здійснюється попередня кваліфікація, в результаті якої визначають коло обставин (предмет доказування) і загалом потрібну правову норму, то при вирішенні справи остаточно вибирають юридичну норму, що є його основою».

Здійснюючи визначені законом завдання і функції, адвокат повинен уникати будь-яких проблемних ситуацій, що зможуть завдати шкоди інтересам клієнта, власним інтересам та інтересам адвокатури в цілому.

З цього приводу Н. С. Єфанова зазначає: «...детальне опрацювання адвокатом матеріалів, наданих клієнтом, сприяє можливості визначитися з предметом позову та складом сторін, наявністю основних підстав для звернення до суду, наявністю чи відсутністю базових доказів, необхідністю отримання нових доказів, необхідністю вжиття заходів щодо забезпечення позову, вчинення інших процесуальних дій, спрямованих на обґрунтування позиції».

Перед поданням документів до компетентних органів адвокат виконує складну комплексну роботу з вивчення матеріалів справи, перевірки валідності доказів, нормативного аналізу як матеріального, так і процедурно-процесуального аспектів.

На думку В. В. Яркова, «...робота з доказами пов'язана з необхідністю “відчувати” процес, тобто розуміти, до яких наслідків може привести та чи інша

процесуальна дія, що здійснюється адвокатом від імені клієнта. Саме тому якість роботи адвоката в суді безпосередньо залежить від рівня його кваліфікації, що поєднує правові знання і практичну діяльність».

Встановивши значущість роботи адвоката на стадії, яка передуює офіційному поданню документів до компетентних органів, проведемо аналіз технологічного інструментарію, який необхідно застосовувати адвокату в процесі встановлення фактичних та юридичних обставин справи.

До юридичних технологій встановлення фактичних обставин справи слід відносити наступні базові технологічні прийоми:

I. Технологічні прийоми проведення аналізу фактичних обставин:

- а) отримання документів і пояснень щодо фактичних обставин справи від клієнта (оригінали і копії); б) збір додаткових доказів. Згідно з ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право звертатися з адвокатськими запитам, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб); в) співставлення доказів, пояснень та показань всіх учасників справи;

II. Технологічні прийоми впорядкування фактичних обставин:

- а) розміщення даних про фактичні обставини у хронологічному порядку;
- б) класифікація встановлених фактів (значні, другорядні, сумнівні, обставини, що є невідомими, обставини, які мають документальне підтвердження та ін.); в) встановлення внутрішнього зв'язку подій та аналіз причинно-наслідкових зв'язків; г) пошук найвигідніших позицій для використання встановлених фактів;
- д) пошук неузгоджених позицій, викладених у встановлених фактах; є) матеріально-технічне оформлення справи (адвокатське дос'є, зберігання отриманих матеріалів та ін.).

III. Технологічні прийоми формування первинної адвокатської позиції у справі: а) співставлення інформації, отриманої при аналізі встановлених фактів, з власним розумінням адвокатом суті справи; б) критичний аналіз другорядних і сумнівних фактів; в) усунення суперечностей у висновках та аргументах, заснованих на встановлених фактах; г) виокремлення «сильних аргументів» із встановлених фактів; д) аналіз причин і умов, що сприяли виникненню справи, яка підлягає розгляду; є) формування первинної адвокатської позиції у справі.

Своєю чергою, до юридичних технологій юридичної кваліфікації фактичних обставин справи адвокатом слід відносити наступні базові технологічні прийоми:

I. Технологічні прийоми змістовного аналізу юридичної основи справи: а) змістовне співставлення фактичних обставин з правовими нормами (визначення галузей, підгалузей, інститутів та конкретних норм); б) встановлення чинності норм, які мають бути застосовані; в) встановлення дії норми у часі, просторі та за колом осіб; г) аналіз колізійних положень (у випадку колізій норм стосовно виниклих обставин); г) доктринальне дослідження норм, які мають бути використані (офіційне та неофіційне тлумачення, наукові коментарі та ін.); д) дослідження правозастосовної практики з питань, порушених у справі; є) дослідження практики ЄСПЛ.

II. Технологічні прийоми юридичної констатації під час аналізу юридичної основи справи: а) обґрунтування правомірності (неправомірності) тих чи інших фактів, визнання того чи іншого права за особою або констатації у певній події факту правопорушення; б) формування правової позиції по справі; в) узгодження правової позиції з клієнтом.

Позиція у справі є нічим іншим, як заснованим на всебічному аналізі правового матеріалу та фактичних обставин справи виборі адвокатом спільно з довірителем форми і способу захисту правомірного домагання довірителя. При

формуванні адвокатом правової позиції у справі доцільно враховувати те, що вона має бути викладена аргументовано та переконливо.

З цього приводу Л. А. Воскобітова зазначає, що «позиція сторони – це не припущення (версія), а твердження, упевненість, що обставини справи такі, і намір довести це перед судом. При цьому позиція сторони не може розглядатися як щось свавільне і суб'єктивне, відірване від обставин справи, доказів і навіть самої реальності вчинення злочину».

Підсумовуючи, слід зазначити, що встановлення адвокатом фактичної основи справи та її належна юридична кваліфікація є базовою умовою як належного захисту прав, так і ефективності діяльності правозастовних і правоохоронних органів.

Наступною є *технологія створення письмових правових актів у адвокатській діяльності*. Ця технологія складається з правил, способів і методів, які визначають порядок та умови створення письмових правових актів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності.

Створення письмових правових актів пов'язано не лише з підготовкою текстів нових актів, але і з внесенням змін у вже наявні, їх впорядкуванням та обслуговуванням.

У рамках цієї технології значна увага приділяється питанням застосування правил: мовленнєвих, логіки, структурних, реквізитних, процедурних. Аналізуються способи побудови та розташування правового матеріалу, встановлення взаємозв'язку між актами.

Не виникає сумнівів, що норми, які ухвалюються адвокатськими об'єднаннями, направлені на врегулювання відносин у сфері здійснення адвокатської діяльності та є важливою складовою зовнішньої форми прояву сучасного права.

На думку О. В. Куціпак, «...правовий акт як форма прояву правового життя суспільства виступає головним стрижнем, з якого витікають і за допомогою якого

упорядковуюються усі суспільні відносини. Основними ознаками правового акту, з огляду на викладене, є такі: правовий акт має словесний або документальний вираз; правовий акт виражає волю уповноваженого суб'єкта права та встановлює правові норми; правовий акт регулює суспільні відносини; правовий акт означає фактичну дію (поведінку) суб'єкта; характеризується здатністю встановлювати, змінювати, припиняти правовідносини.

Враховуючи наведені положення ми можемо стверджувати, що правовий акт має кілька форм вираження, зокрема письмову, усну та конклюдентну. Із вказаних форм вираження соціально значущих положень найбільш поширеною в адвокатській практиці є створення саме письмових правових актів, бо вони насамперед орієнтовані на закріплення результатів адвокатської діяльності.

Аналізуючи юридичні технології створення правових актів, особливу увагу слід приділяти базовим технологічним прийомам, завдяки використанню яких забезпечується якісне формально-юридичне закріплення результатів адвокатської діяльності в юридичних документах.

На думку С. П. Бибика, під юридичним документом слід розуміти «письмовий акт, який встановлює, розвиває або припиняє певні правовідносини, або фіксує юридично значимі факти, дії чи події. Сила документа в його змісті, засобом доведення якого до адресата виступає мова. Юридичні документи опосередковують всі стадії правового регулювання (правотворчість, дія норм права, їх реалізація, покладання юридичної відповідальності)».

Аналізуючи сутність процесу створення адвокатом юридичних документів, стає зрозумілою необхідність наявності у адвоката навичок юридичного письма.

Сам термін «юридичне письмо» хоча ще не набув широкого застосування в українській юридичній науці, але вже має цілком слушні наукові обґрунтування. Зокрема І. І. Онищук висловлює думку, що «техніка юридичного письма лежить в основі створення юридичних документів, охоплюючи такі компоненти, як

юридична мова, структура, визначення термінів, логіка викладання норм права, чіткість, однозначність і грамотність використання формулювання».

Враховуючи вищенаведене, до юридичних технологій створення юридичних документів адвокатом слід відносити наступні базові технологічні прийоми:

I. Технологічні прийоми створення письмових правових актів адвокатом: а) аналіз наявного зразку документа, аналог якого планує створити адвокат (із використанням електронних баз даних та інформації з таких сайтів, як *Ліга-закон*, *Захист-права*, *Зона-Закону* та ін.); б) пошук обов'язкових вимог до форми та змісту документа, якій створюється у чинному законодавстві України; в) підготовка проєкту документа; г) при створенні документа слід враховувати наступні вимоги правил мови: мова документа має бути офіційно-діловою, без складних граматичних конструкцій і стилістичних зворотів, ясною, зрозумілою, змістовною та доцільною; слід використовувати прості закінчені речення та лаконічно викладати необхідні відомості; синтаксичні зв'язки формуються залежно від логічних зв'язків; д) описову та мотивувальну частини слід викладати в такій послідовності, щоб одне положення виходило з попереднього та готувало б до розуміння наступного; є) слід використовувати стилістично нейтральний, одноманітний тон мовлення, без засобів образності й прояву особистих почуттів, нейтральні літературні вирази; ж) не можна вживати метафори, гіперболи, елементи просторіччя, жаргонні слова, маловідомі та неоднозначні для розуміння терміни; з) слід використовувати професійну термінологію, закріплену в нормах права (наприклад, «речовий доказ», «касаційна скарга») та слова – організатори думки («на підставі викладеного», «таким чином», «з огляду на викладене», «при цьому» тощо); і) розміщення необхідних реквізитів документу.

II. Технологічні прийоми обов'язкової перевірки адвокатом створеного письмового правового акту: а) встановлення відповідності вимогам законності (правовий акт має видаватися в межах компетенції суб'єкта; повинні

дотримуватися права і свободи людини й громадянина; має відповідати чинному законодавству та ін.); б) встановлення відповідності нормам моралі (в межах відповідності законності); в) встановлення ступеню обґрунтованості та доцільності (належні описова, мотивувальна та резолютивна складові, відповідність інтересам); г) встановлення відповідності вимогам ефективності (своєчасність створення, реальність реалізації, застосування оптимальної форми вираження).

Окрім зазначених положень особливу увагу адвокат має звертати на порядок формування структурної композиції юридичного документу. Структура документів, які складає адвокат, визначається правилами загальної логіки, а також логіки правових актів. Спочатку розміщується вступна частина з необхідними реквізитами (назва та вид документу, вихідні реквізити та ін.). За ними слідує описова та мотивувальна частини, в яких розміщується виклад загальних положень у порядку, визначеному ступенем їх узагальненості, в ході якого знову-таки велике значення має дотримання правил загальної логіки: від загального до спеціального, від простого до складного, від важливого до другорядного, від більш простого до більш складного, від більш важливого до другорядного, від загального правила до виключення (якщо такі є, що, втім, небажано), із посиланнями на тексти закону а, в окремих випадках – цитування окремих його положень. Завершують структуру резолютивні або прикінцеві положення, в яких викладається зміст прохання або інша форма вираження змісту очікуваного результату документа.

Підсумовуючи слід зазначити, що належне оформлення, зберігання та подання до компетентних органів юридичних документів виступає не тільки неодмінною умовою ефективної адвокатської діяльності, але є суттєвою складовою базису забезпечення законності та правопорядку в суспільстві, стабільності та захисту прав громадян, нормальної діяльності держави.

Наступною є технологія підготовки та викладу адвокатом судової промови. Це особлива технологія, яка, за суттю, відображає рівень майстерності адвоката та складається з правил, способів і методів, які визначають мистецтво переконання і впливу адвоката в суді.

Р. С. Кацавець визначає судову промову як «...виступ, звернений до суду, учасників процесу і всіх присутніх у залі судового засідання, який представляє собою роз'яснення значення і характеру обставин справи з метою з'ясування істини і постановлення справедливого вироку».

Відтак, у рамках цієї технології аналізу підлягають засоби впливу, які використовуються в судовій промові, досліджується організація матеріалу, логічні докази.

На думку О. Олійник, «...судова промова адвоката – це офіційна професійна його промова, яка є обов'язковим компонентом найважливішої судової процедури – судових дебатів. Без перебільшення можна зазначити, що саме від майстерності судової промови адвоката нерідко залежить якість і результативність судового процесу. Тому для адвоката як професійного учасника цього процесу володіння юридичною риторикою, і особливо судовою, здатність її оптимально використовувати є першорядним завданням. Саме через ступінь володіння юридичною технікою, багатством загального лексичного і спеціального юридичного мовленнєвого запасу, вміння їх максимально реалізувати виявляється рівень правосвідомості та правової культури адвоката».

Аналіз технологічного арсеналу судової промови адвоката робить можливим виокремлення таких складових: технології підготовки судової промови адвоката та технології виступу адвоката з судовою промовою.

Враховуючи, що предметом дослідження є саме технології підготовки адвокатом судової промови, зосередимося на них детальніше.

У ст. 129 Конституції України визначено принципи, які ми можемо визначати як базові для здійснення такого виду адвокатської діяльності, як судова промова,

а саме: змагальність сторін, законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду.

Виступаючи в суді з промовою адвокат підбиває підсумки судового розгляду справи, аналізує докази, висловлює свою позицію у справі. Відтак, підготовка до судової промови має здійснюватися з урахуванням її майбутньої композиційної структури, всебічного дослідження фактичних і юридичних обставин справи, що підлягає розгляду, аналізу «сильних» та «слабких» позицій опонента.

Найчастіше композиційна структура захисної промови складається з наступних елементів: 1) вступ; 2) аналіз фактичних і юридичних обставин справи; 3) аналіз доказів; 4) характеристика клієнта або підзахисного; 5) висновки та пропозиції по суті справи; 6) закінчення.

Наведені елементи зумовлюють виділення наступних базових технологічних прийомів підготовки судової промови:

I. Технології змістовно-структурної підготовки судової промови адвокатом:

- а) планування, а саме: виділення головних та другорядних цілей, обрання стилістичної моделі викладення судової промови, підготовка тексту на випадок позитивної або негативної реакції на промову, встановлення примірного часу виступу для судової промови; б) впорядкування фактичних обставин справи, перевірка валідності доказової бази; в) юридична кваліфікація фактичних обставин, аналіз правозастосовної практики із аналогічних спорів, пошук справ із практики ЄСПЛ, аналіз теоретичних досліджень та доктринальних актів з питань, які стосуються суті справи, котра підлягає розгляду; г) пошук аргументів та доказів, які позитивно характеризують підзахисного або клієнта; д) формування чіткої правової позиції; є) конкретизація правової позиції у справі, у висновках та основних вимогах.

II. Технології аналітичної підготовки судової промови адвокатом: а) пошук «сильних» і «слабких» позицій опонента, виявлення наявності можливих помилок у зборі та заохоченні доказів по справі, виявлення чинності нормативно-правових актів, на які посилається опонент із урахуванням їх дії як на момент виникнення спору або порушення, так і на момент фактичного розгляду справи; б) аналіз можливостей примирення сторін.

Свого часу видатний юрист П. С. Проховщиков (який публікувався під псевдонімом П. Сергеїч) зазначав, що «промова повинна бути написана у вигляді докладного логічного міркування; кожна окрема частина цього міркування повинна бути викладена у вигляді самостійного логічного цілого, і ці частини з'єднані між собою в загальне невразливе ціле. Ви повинні досягти цієї невразливості, інакше ви не виконали свого обов'язку». Слід зазначити, що наведені П. С. Проховщikovим вимоги не втратили актуальності й у теперішній час. По суті, вони виступають засадою виокремлення третьої групи технологічних прийомів підготовки судової промови адвокатом.

III. Технології практичної підготовки судової промови адвокатом: а) виокремлення складових частин судової промови (вступ, основна частина, висновки та мотивування, заключна частина) із закріпленням певного часу виступу за кожною складовою; б) підготовка (роздрукування) текстів нормативно-правових актів (статей, пунктів та ін.), на яких засновується правова позиція адвоката та опонента; в) системне повторювання адвокатом виступу із текстом судової промови (для початківців обов'язкова умова); г) підготовка принаймні 10 ключових тез, які відображають зміст судової промови і будуть слугувати орієнтирами для належного викладання підготовленого матеріалу; д) підготовка кількох цитат з відомих творів або виступів видатних адвокатів (не є обов'язковим, але є прикрасою процесу доповіді судової промови); є) формування особистої позиції адвоката щодо діянь його клієнта або підзахисного (винна особа чи ні).

Розмірковуючи про зміст судової промови адвоката, Я. П. Зейкан пише: «...у вступній промові захисник розповідає, що він очікує від майбутнього процесу, вказує на сумніви щодо прийнятності доказів обвинувачення та показань свідків. Вступна промова є важливим інструментом для надання судді інформації про факти справи та питання, які ставляться під сумнів. У вступній промові слід уникати детальних або довгих посилань на законодавство. Недоцільно надто часто згадувати про неправильні або непевні дії опонента. Ефективна вступна промова повинна драматизувати, олюднити і в певній мірі організувати процес. Вона повинна ввести суддю у справу, показати що трапилось з Вашої точки зору та зробити певні переваги для вашої сторони».

Поряд із зазначеними технологіями, адвокат має враховувати можливість непередбаченості розвитку подій під час промови, відтак він має формувати в собі певну гнучкість, готовність якісно відреагувати на будь-який «поворот у справі». Водночас адвокат повинен не тільки бути готовим імпровізувати та приймати рішення сходу, але й вміти вчасно зупинитися.

В цьому контексті слушною є позиція Д. Стайгера: «Зупинись. Коли ти виграєш – зупинись. Коли ти висловив свою позицію – зупинись і сядь на місце. Коли ти не знаєш, що робити – нічого більше не роби, зупинись».

Підсумовуючи слід зазначити, що підготовка судової промови є важливою складовою адвокатської діяльності. Якість судової промови залежить від того, наскільки адвокату вдалося законно, обґрунтовано та в інтересах клієнта не тільки викласти обставини справи, але й належним чином висловити правову позицію по справі. Викласти її таким чином, щоб усі присутні переконалися – іншого варіанту характеристики перебігу подій та юридичної кваліфікації виниклих обставин не може бути.

Наступною є *технологія стратегічного і тактичного планування* як одна з особливих груп правил і способів організації ефективної адвокатської діяльності. Стратегічне планування допомагає адвокату обрати напрям і визначити темпи

розвитку, спрогнозувати загальні механізми поведінки, розподілити завдання за ступенем важливості та складності, визначити першочергові та другорядні аспекти, які необхідно використовувати під час здійснення адвокатської діяльності. Поряд із цим, важливою складовою зазначеної технології є дотримання процесуальних строків, визначених чинним законодавством.

Розроблена стратегія дозволяє сформулювати вихідні положення тактичних операцій щодо вирішення поточних завдань. Це момент адаптації бажаних положень до реальних можливостей і розподіл часу.

Під парадигмою стратегічного планування адвокатської діяльності слід розуміти комплекс прогнозованих у часі та співвіднесених із процедурно-процесуальними нормами стадій і дій, якими забезпечується реалізація функцій та досягнення кінцевої мети – як розгляду окремої справи, так і діяльності в цілому.

Фактично, ми можемо виокремити наступні складові елементи парадигми стратегічного планування адвокатської діяльності: 1) стратегічна креація – це момент фактичного розроблення стратегії адвоката; 2) телеологічність і таргетування – визначення основної цілеспрямованості на основі змістовного прогнозу розвитку предметної області; 3) моніторинг законодавства – врахування положень чинного законодавства та змін; 4) оперативна гнучкість – можливість корекції обраної моделі з урахуванням нових виявлених обставин, при збереженні загального курсу на досягнення мети.

На думку Р. Г. Мельниченко, впровадження стратегії включає наступні етапи: «...формалізація мети і стратегічних пріоритетів в конкретних показниках (система збалансованих показників), визначення цільових значень з юридичних практик; розробка заходів по досягненню цих ключових показників; визначення повноважень і зон відповідальності, що забезпечують реалізацію стратегічних ініціатив; формування календарного плану поставлених завдань; оптимізація внутрішніх комунікацій і впровадження технологічних інновацій; розробка

системи мотивації, яка орієнтує персонал на досягнення конкретних цільових показників. Система мотивації й оцінки діяльності повинна бути вибудована в суворій відповідності до системи збалансованих стратегічних показників».

Спираючись на постійний моніторинг законодавства, стратегічне планування робить можливим комплексне обґрунтування проблем, з якими може зіткнутися адвокат в майбутньому періоді, і на цій основі розробити модель поведінки на плановий період.

Треба враховувати, що стратегічний план не гарантує успіху, але створює умови для успішної діяльності адвоката і дозволяє мінімізувати помилки, спланувати час, а в окремих випадках і уникнути невдач. Стратегічне й тактичне планування є відображенням високого рівня правової та професійної культури адвоката, його цілеспрямованості та надійності.

Особливе місце в плануванні адвокатської діяльності посідає технологія таймінгу. На думку Я. П. Зейкана, «...елементом адвокатської техніки є таймінг – вміння обрати правильний момент для дії або вчасно зупинитись. Найкраща підготовка буде зведена нанівець, якщо час певної дії обрано невірною. Одна з важливих умов успіху адвоката – володіння таймінгом. За приклад можна навести розгляд юридичної справи. Батьки обвинуваченого С. звернулись до професора Н. і просили розібратись у справі їх сина. Професор почав розбиратися у справі й вирішив, що дії адвоката є некоректними, а кваліфікація обставин помилкова. Професор виступив в суді як громадський захисник і довів неточність кваліфікації. У судовій промові захисник заявив, що його підзахисний на момент вчинення злочину не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність. І це кардинально змінило ситуацію в суді. Адвокат не хотів раніше озвучувати цю проблему, оскільки боявся, що його підзахисному пред'являють додаткові обвинувачення, для чого були підстави».

В цілому погоджуючись з позицією Я. П. Зейкана, хотілось би підкреслити, що таймінг є саме технологією, тобто сукупністю правил і способів планування адвокатської діяльності.

Останніми у переліку універсальних технологій здійснення адвокатської діяльності є *технології підвищення кваліфікації адвокатів*. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний підвищувати свій професійний рівень. Загальна організація процесу підвищення кваліфікації адвокатів в Україні здійснюється Радою адвокатів України та реалізується Національною асоціацією адвокатів України, Радами адвокатів регіонів, Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України, Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури регіонів та сторонніми операторами підвищення кваліфікації адвокатів, що акредитовані адміністратором підвищення кваліфікації адвокатів.

Підвищення кваліфікації адвокатів в Україні здійснюється відповідно «Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України» операторами підвищення кваліфікації адвокатів за адміністрування підвищення кваліфікації адвокатів адміністратором, яким є Вища школа адвокатури НААУ.

Підвищення свого професійного рівня є важливим професійним обов'язком кожного адвоката. Саме тому НААУ організовує та проводить низку заходів з підвищення кваліфікації для адвокатів по всіх регіонах України. Такі заходи присвячуються найбільш актуальним питанням тлумачення та застосування українського законодавства, практиці Європейського суду, питанням адвокатської етики тощо.

Експертами на заходах виступають судді, провідні вітчизняні адвокати, видатні науковці та міжнародні експерти.

Основні вимоги та завдання підвищення професійного рівня адвоката чітко сформульовані в «Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України». Зокрема зазначається: «...підвищення кваліфікації є підвищенням професійного рівня адвоката, що є його важливим професійним обов'язком, дотримання якого має забезпечувати безперервне поглиблення, розширення й оновлення адвокатами своїх професійних знань, вмінь та навичок, за бажанням адвоката здобуття нової спеціалізації або кваліфікації у певній галузі права чи сфері діяльності на основі раніше здобутої освіти і практичного досвіду, забезпечувати адвокатів достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці його тлумачення та застосування.

Підвищення кваліфікації адвокатів спрямовано на: зміцнення їх правових навичок; практичну реалізацію правил адвокатської етики; підвищення рівня знань в напрямку прав людини та основоположних свобод; навчання повазі до прав та інтересів клієнтів; навчання захисту прав клієнтів і сприянню їхньому здійсненню; навчання сприянню належному здійсненню судочинства та реалізації права на справедливий суд; заохочення до участі у наданні безоплатної правової допомоги; інше поглиблення, розширення й оновлення їх професійних знань, вмінь та навичок».

Аналізуючи юридичні технології адвокатської діяльності Д. Г. Манько вказує, що «динаміка втілення в життя правових приписів зумовлює наявність певних правил і способів їх здійснення, тому окремі технології мають лежати в основі будь-якої юридичної діяльності, в тому числі й адвокатської. Здебільшого це дозволяє стверджувати, що юридичні технології здійснення окремих видів юридичної діяльності є саме тією цінністю, яка значною мірою визначає цінність всього процесу юридичної діяльності. Водночас здійснення якісної та ефективної юридичної діяльності не меншою мірою зумовлено суб'єктивними якостями юриста, його бажанням розвиватися та вдосконалювати свій рівень знань і практичних умінь».

Проведений аналіз універсальних технологій здійснення адвокатської діяльності цілком підтверджує положення щодо комплексності підходів до організації такої діяльності. Поєднання об'єктивних і суб'єктивних факторів, загальнотеоретичні знання і моніторинг законодавства, високий рівень правової культури та бажання професійного розвитку – всі ці аспекти є складовими ефективності правозахисної діяльності адвокатури.

3.3. Спеціалізовані юридичні технології адвокатської діяльності

До спеціалізованих відносять наступні юридичні технології здійснення адвокатської діяльності: судові (надання індивідуальним і колективним суб'єктам правової допомоги та захисту в національних, іноземних і міжнародних судових органах; представництво інтересів під час розгляду справи про адміністративне правопорушення або кримінального провадження); позасудові (правовий супровід діяльності індивідуальних і колективних суб'єктів права); безоплатної правової допомоги; медіаційної діяльності адвоката.

Аналізуючи спеціалізовані юридичні технології здійснення адвокатської діяльності, перш за все слід звернути увагу на правила, порядок і процедури організації ефективної роботи адвоката під час здійснення захисту клієнта.

Згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», під захистом слід розуміти «...вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію),

а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення».

До спеціалізованих юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності під час судочинства слід відносити технологічні прийоми, які використовуються адвокатами при участі у цивільних, кримінальних, адміністративних і господарських спорах. Всю сукупність технологічних прийомів можна поділити на два блоки: підготовчий блок і участь у розгляді справи.

Першим технологічним прийомом є моделювання. Під час знайомства з матеріалами справи, доказовою базою та клієнтом у адвоката не тільки формується уявлення про загальний стан речей і питань у справі, але й визначаються загальні алгоритми досягнення бажаного та юридично значущого результату.

Моделювання подальшого алгоритму дій пов'язане також зі стратегічним та тактичним плануванням, але обов'язково має враховувати особливості провадження у кожному окремому випадку.

Так, у господарському судочинстві ст. 16 ГПК України регламентує, що «учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Представництво у суді, як вид правничої допомоги, здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом».

Процес доведення в господарському судочинстві характеризується певними особливостями, які здебільшого полягають в тому, що обставини справи обґрунтовуються переважно письмовими доказами. Речові докази застосовуються досить не часто, а свідчення свідків як докази взагалі не допускаються. Це зумовлює специфіку адвокатської діяльності в господарській сфері, яка визначається особливостями самого господарського судочинства, розглядом справ про суперечки в господарських відносинах.

Свою чергою, в адміністративних судах можуть бути оскаржені рішення, дії або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, окрім деяких випадків, для участі у розгляді справ щодо яких Конституцією і Законами України встановлено інший порядок судового провадження. Участь адвоката в адміністративному судочинстві як представника позивача або відповідача є принципово новою і досить перспективною лінією професійної адвокатської діяльності. Особливо з урахуванням того, що кожне рішення адміністративного суду про відновлення прав, які були порушені державним органом або урядовцем, автоматично стає преюдиціальною підставою для звертання в загальний суд з позовом про стягнення матеріальних і моральних збитків, що були заподіяні порушенням прав і законних інтересів.

Також свою специфіку має розгляд, а відповідно і модель поведінки адвоката під час розгляду цивільних кримінальних справ.

Наступним слід виділити технологічний прийом комунікативного контакту.

О. В. Синєокий зазначає, що «специфіка міжособової взаємодії в цивільному процесі в порівнянні з кримінальним процесом істотно інша і виражається в тому, що активність суду тут незмінно з'єднується з ініціативною сторін. Ось чому суперечки сторін у судовому засіданні вважаються найбільш психологізованими. Річ у тому, що протиборство інтересів під час суперечок досягає найвищої напруги, тому що кожна із сторін прагне довести (або нав'язати) суду свою точку зору. В ході суперечок, не обмежених за часом, позивач і відповідач мають право повторних виступів, можуть не тільки конкретизуватися деталі справи, але і з'ясовуватися нові питання».

Не менш ефективним у цивільному процесі є вміння адвоката виступити посередником у переговорах сторін задля вирішення справи шляхом укладання мирової угоди. Проведення переговорів потребує від адвоката знань не лише у сфері юриспруденції, але й певних психологічних знань та умінь. До таких умінь

слід відносити уміння вислуховувати людей, які звертаються по допомогу, прояв толерантності та емоційну стійкість.

Третім слід назвати технологічний прийом організації мовлення. У цивільному процесі мова адвоката має ряд особливостей, обумовлених її спрямованістю: промова адвоката не захищає, а робить юридичний висновок, обумовлений позицією сторони. Вислови більш лаконічні, менш емоційні. Виступ адвоката повинен бути переконливим, грамотним, логічним, виразним, з використанням риторичних прийомів, направлених на підтримку стійкої уваги судової аудиторії. Як доказова, судова мова у цивільній справі повинна відрізнятися строгою логічністю, відповідністю вимогам формальної логіки, достатності й несуперечності. Неприпустимо змішення понять або їх багатозначне тлумачення.

До промови, що проголошується адвокатом у судових дебатах цивільного процесу, пред'являються наступні основні вимоги: 1) виклад фактів повинен бути об'єктивним і відповідати істині; 2) закон має тлумачитися в точній відповідності до його змісту і значення; 3) промови судових ораторів повинні відрізнятися простотою, ясністю, діловитістю, відсутністю зайвих ораторських прийомів; 4) характеристики позивача і відповідача мають бути зведені до мінімуму. Адвокат повинен пам'ятати, що заперечення на визначення, які не оскаржують окремо від рішень суду, включаються в апеляційну скаргу на рішення суду.

Відомий адвокат Я. П. Зейкан, аналізуючи правила та способи підготовки вступної промови адвоката у кримінальному процесі, звертає увагу на ряд важливих моментів. Зокрема зазначає: «...як правило вступна промова не повинна сягати більше 15–60 хвилин. У вступній промові захисник розповідає, що він очікує від майбутнього процесу, вказує на сумніви, щодо прийнятності доказів обвинувачення та показань свідків. Вступна промова є важливим інструментом для надання судді інформації про факти справи та питання, які ставляться під сумнів. Не рекомендується затівати у вступній промові суперечку

щодо достовірності показань майбутніх свідків та інших доказів. Однак тут межа між допустимим і недопустимим є розмитою і залежить від особливостей справи і відношенням судді до подібних заяв. У вступній промові слід уникати детальних або довгих посилань на законодавство. Хоч про певну спірну позицію можна стисло розповісти, особливо у суді присяжних. Недоцільно надто часто згадувати про неправильні або непевні дії опонента. Це може викликати внутрішній протест у суддів і в справу вступають закони психології. Ефективна вступна промова повинна драматизувати, олюднити і певною мірі організувати процес. Вона повинна ввести суддю у справу, показати що трапилось з вашої точки зору та зробити певні переваги для вашої сторони. При цьому рекомендують міркувати як суддя, обрати свою чітку позицію, наголосити на певних аргументах на вашу користь. Рекомендується сконцентруватися на людині, а не на проблемі, тобто на основних моментах, що оскаржуються. У закінченні промови доцільно ще один раз повторити коротко свої аргументи, прив'язуючи основні факти до аргументів захисту і, як це прийнято, мотивувати суддю, нагадуючи йому, що він слугує справедливості та служінню правосуддя. Отже, вступна промова вимагає потужного початку, цікавої розповіді та блискучого і впливового закінчення».

Наступними при аналізі адвокатської діяльності під час кримінального провадження слід виділяти технологічні прийоми організації прямого та перехресного допиту.

Законодавець не дає визначення «прямого допиту». Зміст цього поняття намагаються розкрити науковці, наприклад: «...прямий допит – це допит, який здійснюється між двома учасниками судового процесу, тобто одна особа (прокурор, захисник або обвинувачений) ставить запитання, а інша (свідок) – відповідає». Проте таке визначення не можна вважати дуже вдалим, оскільки воно не відтворює всіх ознак прямого допиту. Слід додати, що прямий допит проводить саме та сторона, яка викликала свідка, тобто свідка обвинувачення

першим допитує прокурор, а свідка захисту – захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений.

О. Ю. Костюченко зазначає, що під час прямого допиту не дозволяється ставити навідні запитання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї. Таким чином можна зробити висновок, що «прямий допит – це допит свідка обвинувачення, потерпілого прокурором, а свідка захисту – захисником, обвинуваченим під час кримінального судового провадження». Відповіді свідка обвинувачення під час проведення прямого допиту повинні розкрити всі ті обставини, які підлягають доказуванню в реалізацію правової позиції обвинувачення, а свідка захисту – правової позиції захисту».

До технологічних прийомів організації прямого допиту можна віднести: допит за принципом петлі (*looping*); прямі та навідні запитання адвоката; хронологічну модель надання інформації; демонстрацію свідком; вибіркове повторення; висновки.

Поряд із прямим допитом, який організовано у традиційному хронологічному порядку, може використовуватися модель «прицільного допиту» або допиту з опорою на головну подію.

Незалежно від обраного типу допиту важливим завданням адвоката є підготовка як самого себе, так і свідка до моделі співпраці під час допиту.

Після прямого допиту сторонам надається можливість перехресного допиту свідка, тобто відбувається його допит сторонами кримінального провадження з приводу одних і тих саме обставин. «Проведення перехресного допиту свідка дозволяє перевірити його свідчення і з точки зору обвинувачення, і з точки зору захисту, виявляє окремі неточності і суперечності в показаннях, усуває їх неповноту, допомагає уникнути помилок при з'ясуванні окремих обставин справи».

Виділяють два основні типи перехресного допиту: 1) контрольований перехресний допит – призначений для того, щоб утримати свідка в жорстких рамках відповідей, необхідних адвокату; 2) перехресний допит з опорою на співчуття до свідка – інформація подається за допомогою навідних питань без сперечань зі свідком та не турбуючись про його відповіді.

Аналізуючи прийоми організації перехресного допиту Я. П. Зейкан констатує, що «більшість технік перехресного допиту ґрунтуються на вмінні вести усний діалог у формі запитань і відповідей. Основні стратегії доказування ґрунтуються на таких засадах: 1) знищення позиції противника; 2) знищення смислу предмета мовлення; 3) підтримання контакту з аудиторією».

Не менш важливими є юридичні технології організації адвокатської діяльності в апеляційній та касаційній інстанції, котрі також можна поділити на два етапи: підготовчий та участь у розгляді справи.

На думку О. В. Синєокого, «...вся підготовча робота адвоката полягає в критичному аналізі вироку суду, виявленні його слабких місць, спірних оцінок і помилкового вживання законодавства. Предмет судового виступу в апеляційному суді при розгляді справи другою інстанцією наступний: 1) критика або обґрунтування попереднього присудження; 2) аналіз і оцінка додаткових матеріалів у межах апеляційної або касаційної скарги; 3) пропозиції про винесення необхідної судової ухвали».

При підготовці апеляції адвокат має враховувати певні вимоги до форми і змісту. Приміром, у КПК України встановлюються певні вимоги до змісту апеляції. Так, в апеляції обов'язково має відзначатися: 1) назва суду, якому адресується апеляція; 2) особа, яке подає апеляцію; 3) вирок, ухвала, на які подається апеляція, і назва суду, який їх ухвалив; 4) вказівка на те, в чому полягає незаконність вироку/ухвали і доводи на його обґрунтування; 5) прохання особи, яка подає апеляцію; 6) перелік документів, які додаються до апеляції. При обґрунтуванні захисником необхідності зміни або відміни вироку апеляція

повинна містити посилання на відповідні листи справи. Засуджений і його захисник має право впродовж 5 діб з часу вручення апеляції (яка представлена іншими учасниками процесу) подати свої заперечення на апеляцію.

Наступним рівнем є провадження у суді касаційної інстанції. В касаційному порядку можуть бути перевірені: 1) вироки, ухвали і ухвали апеляційного суду, постановлені як судом першої інстанції; 2) вироки і ухвали апеляційного суду, постановлені в апеляційному порядку. Касаційні скарги на присудження за кримінальними справами можуть бути подані впродовж 6 місяців з моменту набуття ними законної сили. Касаційний розгляд має як загальні риси з апеляційною інстанцією, так і певні відмінності.

Згідно зі ст. 424 КПК України, «у касаційному порядку можуть бути оскаржені вироки та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції. Ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Заперечення проти інших ухвал можуть бути включені до касаційної скарги на судові рішення, ухвалені за наслідками апеляційного провадження».

Під час підготовки касаційної скарги адвокат має враховувати, що переглядаючи в касаційному порядку судові рішення суду касаційної інстанції в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, перевіряє правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, які не були встановлені в

рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Чинним законодавством встановлено вимоги до форми заяв про перегляд справ, в тому числі і в касаційному порядку. У заяві зазначаються: 1) найменування суду, якому адресується заява; 2) ім'я (найменування) особи, яка подає заяву, місце її проживання чи місцезнаходження; 3) інші учасники справи; 4) дата ухвалення і зміст судового рішення, про перегляд якого подано заяву; 5) нововиявлені або виключні обставини, якими обґрунтовується вимога про перегляд судового рішення, дата їх відкриття або встановлення; 6) посилання на докази, що підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин. До заяви додаються: 1) копії заяви відповідно до кількості учасників справи; 2) документ про сплату судового збору; 3) докази, що підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин; 4) документ, що підтверджує повноваження представника особи, яка подає заяву, якщо заява підписана таким представником; 5) клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи; 6) у разі пропуску строку на подання заяви – клопотання про його поновлення.

Підготовку і складання касаційної скарги адвокат здійснює в тому ж порядку, що і при складанні апеляції. Критика оскарженого рішення має бути всесторонньо аргументованою, враховуючи те, що вирок перевіряється в обсязі, в якому він оскаржений, не більш того. А коло документів і питань, які повинен вивчити і з'ясувати адвокат, готуючи касаційну скаргу, істотно ширше, ніж при підготовці апеляції, – адже цього разу предметом оскарження є не лише безпосередньо вирок, а й апеляція на нього.

Робота над касаційною скаргою не має певних універсальних зразків. Скарга починається з невеликого вступу, в якому висловлюються фактичні та процесуальні особливості справи, зазначаються конкретні порушення закону. Язик юридично і лексично повинен бути точним, мова лаконічною, прозорою у

викладі та позбавленою штампів. В основі цієї роботи лежить ретельний аналіз навіть мінімальних деталей і характерних особливостей справи, де іноді навіть одне, нібито не побачене судом слово, може бути представлене рельєфно, відкриваючи зовсім новий, нерідко несподіваний поворот у всій справі.

Отже, все ж головним є професійний аналіз доказів у справі та висновки, які можуть підвести суд до усвідомлення, що у справі допущена помилка, яку необхідно виправили, що відповідно до процесуальних норм є підставою для відміни. Доводи, якими оперує адвокат, торкаються як фактичних, так і юридичних питань. Перші належать до проблем неповноти досудового і судового слідства, недостатності доказів, а другі пов'язані з процесуальними порушеннями і неправильним вживанням закону. Касаційна підстава стає для суду переконливою лише тоді, коли адвокат може пов'язати її з неправильним висновком суду про істинні обставини справи. Незаконність вироку з'ясовується в процесі аналізу вживання норми права, а також перевірки прийомів і способів тлумачення кримінального матеріального закону.

Розглянутий перелік технологічних прийомів спеціалізованих судових юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності, безумовно, не є вичерпним, але головні складові враховано та проаналізовано.

Наступною групою є позасудові юридичні технології організації адвокатської діяльності, пов'язані з правовим супроводом діяльності індивідуальних і колективних суб'єктів права.

На думку представників компанії «Слинько та партнери», до юридичних послуг юридичним особам і приватним підприємцям слід відносити:

- «...надання юридичної консультації з будь-яких питань, пов'язаних з веденням бізнесу, включаючи роз'яснення чинних норм законодавства, основ адміністративної та судової практики (в усній або письмовій формі);

- проведення юридичного аналізу та підготовка висновку по будь-якому з питань, що стосуються здійснення господарської діяльності; правовий аналіз документів (засновницької документації, договорів, угод, актів і т.д.);

- складання проектів договорів, заяв та інших документів, пов'язаних з господарською діяльністю, а також представництво інтересів клієнта в переговорах з партнерами, контрагентами, участь в підписанні угод і договорів; юридична допомога підприємцям на будь-якому етапі розвитку бізнесу: реєстрація юридичної особи, зміна юридичної адреси, отримання ліцензій та дозволів, вибір оптимальної системи оподаткування, податкове планування, процедури ліквідації та банкрутства, досудове врегулювання спорів і т. д.;

- представництво інтересів клієнта в податкових та інших державних органах, недержавних установах і організаціях (включаючи оскарження податкових повідомлень-рішень та інших рішень фіскальних органів, актів перевірок, як в адміністративному так і в судовому порядку);

- захист бізнесу (юридичної особи або її керівника, бухгалтера, співробітника) в рамках кримінального провадження у справах по економічних злочинах, ухиленню від сплати податків та злочинах в сфері корупції, починаючи з моменту внесення відомостей до ЄРДР та закінчуючи захистом в судах всіх інстанцій (в тому числі апеляційне та касаційне оскарження ухвал, вироків);

- представництво і захист інтересів бізнесу в господарських спорах: відшкодування шкоди (матеріальної та моральної) у зв'язку з невиконанням стороною зобов'язань за договором, визнання договорів недійсними, стягнення штрафних санкцій та пені і т. п.;

- юридична підтримка компаній і приватних підприємців на постійній основі – юридичний аутсорсинг».

Враховуючи специфіку організації господарської діяльності суб'єктів права, доцільним вбачається виокремлення трьох груп технологічних прийомів її надання адвокатом, а саме: технологічні прийоми організації правової підтримки

діяльності клієнта, технологічні прийоми організації договірної роботи, технологічні прийоми представництва та захисту інтересів клієнта.

I. Технологічні прийоми організації правової підтримки діяльності клієнта складаються із сукупності процедур та послуг правового характеру, які отримують вираз у супроводі діяльності компанії клієнта стосовно питань, які можуть виникнути в процесі ведення господарської діяльності. Юридичний супровід діяльності клієнта допомагає уникнути ухвалення протиправних рішень, які можуть пошкодити фінансовому стану компанії.

Сьогодні займатися бізнесом без правової підтримки досить важко, а в певних випадках і взагалі ризиковано. Далеко не кожна компанія має свого штатного юриста. Можливе вирішення цієї проблеми – це абонентське юридичне обслуговування підприємства. Потреба в юридичній консультації та підтримці може виникати не кожного дня. Відповідно, нести постійні високі витрати на фахівця в галузі права, необхідного для якісного вирішення завдань, не завжди доцільно. У такій ситуації найбільш раціональним буде залучати юриста до вирішення проблеми мірою її виникнення. Для цього можна щоразу займатися пошуком нового фахівця потрібної спеціалізації, а можна укласти договір абонентського юридичного обслуговування та звертатися з усіма правовими питаннями до однієї компанії (адвокатського бюро або об'єднання), не втрачаючи часу на пошуки необхідного фахівця.

II. Технологічні прийоми організації договірної роботи. Договірна робота складається з укладення, зміни, припинення, обліку, збереження, виконання та контролю за своєчасним і якісним виконанням договорів.

Адвокат, здійснюючи підтримку інтересів клієнта під час укладання останнім договорів, зобов'язаний керуватися законами, інструкціями, іншими нормативно-правовими актами, які визначають порядок і строки укладання конкретних видів договорів.

Найбільш важливі та складні договори повинні укладатися з урахуванням чинних типових договорів, затверджених (схвалених) відповідними органами держави. Такі договори можуть бути змінені за письмовим погодженням між сторонами.

У договорі обов'язково зазначаються: рік, місяць, дата і місце його укладання, назва договору, повне найменування сторін; документ, що підтверджує повноваження керівників або їх заступників, які мають право на підписання договору, ким видано, номер і дата видачі; предмет, мета укладання договору; загальна сума договору; порядок розгляду спору, яким судом (органом) він буде розглядатись; якими законодавчими та нормативними актами керуватимуться сторони при укладанні договору; конкретні поштові та банківські реквізити; коди кожної сторони; юридичні адреси сторін, посади та підписи сторін. Договір скріплюється печаткою кожної сторони.

III. Технологічні прийоми представництва та захисту інтересів клієнта складаються із сукупності процедур та послуг правового характеру щодо представництва інтересів клієнта в державних і недержавних органах, установах і організаціях, як в адміністративному, так і в судовому порядку.

До зазначених процедур належать: збір, аналіз матеріалів справи і визначення тактики ведення справи в суді; складання позовної заяви та підготовка документів для звернення до суду; складання процесуальних документів (апеляційних і касаційних скарг, відгуків, заперечень, пояснень, клопотань, заяв).

Окремим питанням є формування стратегії, тактики і правової позиції для конкретного судового засідання, підготовка та участь в судовому засіданні.

Особливу увагу адвокат має приділяти питанням збору та подання доказів, участі у вивченні та оцінці доказів, підготовці заяв, клопотань і відведень, наданні усних і письмових пояснень, а також у реалізації інших процесуальних прав клієнта.

Однією з особливих спеціалізованих юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності є технологія надання безоплатної правової допомоги.

Згідно з положеннями Закону України «Про безоплатну правову допомогу», «...безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Правова допомога – надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Правові послуги – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації».

Також слід зазначити, що безоплатна правова допомога в Україні поділяється на первинну та вторинну.

Визначаючи природу безоплатної правової допомоги слід враховувати правові позиції, сформульовані судовими органами, Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні, наукові підходи щодо загальнотеоретичного визначення зазначеної категорії.

Концепція формування системи безоплатної правової допомоги в Україні стала підґрунтям переходу від пострадянської моделі надання безоплатної правової допомоги адвокатом до європейської моделі організації зазначених відносин, основним напрямом якої є реалізація права людини на доступ до правосуддя відповідно до Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

В рішенні Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатов Генадія Івановича щодо офіційного тлумачення ст. 59 Конституції України та ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України від 16 листопада 2000 року зазначається, що держава в особі відповідних органів визначає певне коло суб'єктів надання правової допомоги та їх повноваження. Аналіз чинного законодавства України з цього питання дає підстави визначити, зокрема, такі види суб'єктів надання правової допомоги: державні органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги (Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат тощо); адвокатура України як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах (ч. 2 ст. 59 Конституції України); суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України; об'єднання громадян для здійснення захисту своїх прав і свобод (ч. 1 ст. 36 Конституції України).

Важливою є правова позиція Верховного Суду України, який у п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» від 24 жовтня 2003 р. № 8 визначив: «При вирішенні питання про наявність у фахівців у галузі права повноважень на здійснення захисту в кримінальній справі належить також з'ясувати, яким саме законом їм надано право брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам. Визнати правильною практику тих судів, які за відсутності спеціального закону не допускають таких фахівців до здійснення захисту в кримінальних справах».

З аналізу тексту зазначених рішень стає зрозумілим, що адвокатурі відводиться значна роль у процесах надання безоплатної правової допомоги.

В контексті загальнотеоретичної юриспруденції науково цікавою є позиція В. С. Личко, яка пропонує підходити до розгляду правової допомоги як з точки зору юридичної діяльності, так і з позиції правової послуги. Науковець вважає, що «правова допомога як процес перетікає як юридична діяльність кваліфікованого суб'єкта (адвоката або фахівця у галузі) та виражається зовні у вигляді правової послуги як результату юридичної діяльності».

Слід підтримати позицію В. С. Кашковського, який вказує, що «...якість юридичної допомоги залежить від таких критеріїв як: належний зміст юридичної допомоги (наприклад, в основу усної юридичної консультації мають бути покладені аналіз наданої інформації (документів), системи нормативно-правових актів, правозастосовної практики); належний порядок її надання (процедура надання допомоги, якість обслуговування); належна форма (зовнішній вираз) юридичної допомоги (наприклад, дотримання процесуальних строків); досягнення мети, на яку спрямовано надання юридичної допомоги (зокрема, захист прав, свобод, законних інтересів осіб, реабілітація); задоволення потреби особи, яка звернулася за кваліфікованою юридичною допомогою (ступінь задоволеності залежить від конкретної ситуації); дотримання норм професійної етики з надання юридичної допомоги; дієві міри відповідальності за неякісне надання кваліфікованої юридичної допомоги; підвищення кваліфікації суб'єкта, що надає кваліфіковану юридичну допомогу (вдосконалення знань та навичок з надання юридичної допомоги). Особливу значущість в питанні якості юридичної допомоги набуває постійно зростаюча потреба в нормативному врегулюванні стандартів якості кваліфікованої юридичної допомоги».

Зазначені критерії зумовлюють природу юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності з надання безоплатної правової допомоги. Аналізуючи перелік вимог і правил якісного надання правової допомоги адвокатом слід враховувати не тільки суто нормативні, але й етичні аспекти.

Зокрема в «Правилах адвокатської етики» зазначається: «Адвокат, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на підставі доручення органу (установи) з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зобов'язаний виходити з переваги інтересів особи, якій йому доручено надавати безоплатну правову допомогу, перед своїми власними інтересами, та не спонукати її до укладення Договору про надання професійної правничої (правової) допомоги з ним особисто або з адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням чи іншим суб'єктом або адвокатом.

Адвокат, з яким органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги укладено договір (контракт), зобов'язаний виходити з пріоритету інтересів особи перед своїми власними інтересами та інтересами інших осіб.

Адвокат, який надає (надавав) безоплатну вторинну правову допомогу, без письмової згоди особи, стосовно якої прийнято рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги, не має права передавати будь-яку інформацію, речі та документи, що містять адвокатську таємницю, будь-яким особам за винятком осіб, які здійснюють дисциплінарне провадження. Таку інформацію, речі та документи адвокат має право, але не зобов'язаний, надавати особам, які наділені правом проводити оцінку якості, повноти та своєчасності надання безоплатної правової допомоги та адвокату, якого в подальшому залучено на підставі договору або доручення для надання правової допомоги.

Адвокат, який здійснював (здійснює) захист клієнта за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, не має права приймати доручення на надання професійної правничої (правової) допомоги цьому ж клієнту у цьому провадженні, а також з цих самих, чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги на підставі договору про надання професійної

правничої (правової) допомоги, укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням чи іншим суб'єктом.

Адвокат має право відмовитися від здійснення захисту за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або в разі залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії, в порядку, передбаченому чинним кримінальним процесуальним законодавством, а також законодавством про надання безоплатної правової допомоги, виходячи із загальних принципів і підстав, передбачених цими Правилами і Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Враховуючи природу безоплатної правової допомоги, доцільним вбачається виокремлення трьох груп технологічних прийомів її надання адвокатом, а саме: технологічні прийоми організації інформаційно-аналітичної роботи, технологічні прийоми організації процедурно-процесуальних дій, технологічні прийоми підготовки письмових правових актів під час надання безоплатної вторинної правової допомоги.

I. Технологічні прийоми організації інформаційно-аналітичної роботи: 1) під час першого звернення особи (надалі – клієнта), яка бажає отримати правову допомогу, адвокат з'ясовує її анкетні дані, роз'яснює порядок надання безоплатної правової допомоги; 2) якщо інформації, яку надав клієнт, недостатньо для з'ясування всіх обставин справи, вживає можливі заходи для отримання такої інформації, збирає відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку; 3) після вивчення обставин справи адвокат переконується у наявності фактичних і правових підстав щодо вирішення питання, з яким звернувся клієнт, та повідомляє клієнту, який орієнтовний час і обсяг роботи необхідний для надання правової допомоги та про можливі правові наслідки у разі досягнення результату, що бажає клієнт. При цьому не гарантує клієнтові досягнення певного результату виконання наказу та не сприяє прямо або опосередковано формуванню у нього необґрунтованих сподівань. За

результатами обговорення з клієнтом узгоджує правову позицію у справі; 4) якщо клієнт повідомив про бажання відмовитись від надання йому безоплатної вторинної правової допомоги, інформує клієнта про можливі правові наслідки, у тому числі передбачені пунктом 4 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»; 5) формує досьє клієнта згідно з орієнтовним переліком за примірною формою, наведеною у додатку 2 до «Порядку надання безоплатної правової допомоги».

II. Технологічні прийоми організації процедурно-процесуальних дій:

1) надає безоплатну вторинну правову допомогу в межах звернення клієнта про надання такої допомоги; 2) не пізніше п'яти робочих днів після прийняття наказу проводить перше конфіденційне побачення з клієнтом, з'ясовує обставини справи, отримує від нього інформацію, котра має правове значення, ознайомлюється з наявними у клієнта документами. У разі необхідності отримання інформації чи документів, що можуть бути надані виключно клієнтом, повідомляє про це клієнта та роз'яснює неможливість подальшого надання безоплатної вторинної правової допомоги без наданих клієнтом інформації чи документів. У разі, якщо клієнт є особою похилого віку або має обмежені фізичні можливості та не може самостійно пересуватися, конфіденційне побачення може відбутися у зручному для клієнта місці; 3) пропонує клієнту надати довіреність із визначеним обсягом повноважень; 4) у разі встановлення, що законний представник діє всупереч інтересам недієздатного, обмежено дієздатного, малолітнього, неповнолітнього клієнта, якого він представляє, вживає всіх доступних йому заходів для захисту законних прав та інтересів клієнта, зокрема повідомляє органи опіки та піклування, правоохоронні органи; 5) у разі настання обставин, що передбачають припинення або унеможливають надання безоплатної вторинної правової допомоги, та/або з'ясується, що у справі наявний конфлікт інтересів, негайно письмово інформує керівника центру та клієнта; 6) з урахуванням узгодженої з клієнтом правової позиції в межах повноважень, наданих йому клієнтом, бере

участь в судових засіданнях у судах всіх інстанцій; 7) у разі необхідності заперечує проти задоволення судом вимог, заяв і клопотань інших учасників процесу, що суперечать законним інтересам клієнта, висловлює власні доводи, міркування та заперечення по суті справи, виходячи з узгодженої з клієнтом правової позиції; 8) дотримується встановлених законом процесуальних строків під час надання безоплатної вторинної правової допомоги; 9) інформує клієнта про стан розгляду справи та погоджує з ним процесуальні дії, вчинення/невчинення яких може вплинути на результат розгляду справи; 10) збирає докази з метою підтвердження обставин, на які посилається як на підставу своїх вимог або заперечень проти доводів, клопотань, доказів інших осіб, які беруть участь у справі. У випадках виникнення складнощів у процесі отримання доказів в інтересах клієнта заявляє клопотання про їх забезпечення/витребування; 11) подає докази разом із поданням позовної заяви/відзиву / письмових пояснень третьої особи. З урахуванням узгодженої з клієнтом правової позиції готує і подає заперечення проти задоволення судом клопотань іншої сторони про долучення до матеріалів судової справи доказів після встановленого законом строку; 12) під час судового розгляду бере участь у дослідженні доказів, за необхідності подає усні й письмові клопотання, пояснення, заявляє відводи та подає клопотання про залучення учасників процесу, які повинні бути залучені до справи, бере участь у допитах, судових дебатах, інших процесуальних діях; 13) інформує керівника центру про необхідність залучення перекладача/сурдоперекладача у разі, якщо клієнт не володіє державною мовою та/або є глухим, німим або глухонімим; 14) завчасно належним чином повідомляє суд і клієнта про неможливість прибуття в судові засідання; 15) після припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги повертає клієнту отримані від нього документи (копії документів).

III. Технологічні прийоми підготовки письмових правових актів під час надання безоплатної вторинної правової допомоги: 1) у разі складання документів

процесуального характеру зобов'язаний до подання таких документів у суд ознайомити клієнта з їх змістом, про що робиться позначка на копії документа, що зберігається в досьє; 2) у разі необхідності та за наявності правових підстав, після узгодження з клієнтом подає клопотання/заяву про забезпечення доказів або забезпечення позову; 3) якщо звернення клієнта стосується складення процесуального документа без представництва в суді, має роз'яснити порядок подання такого документа, наслідки розгляду, процесуальні права та обов'язки клієнта; 4) у разі пропущення процесуальних строків та за наявності підстав, передбачених законодавством, готує і заявляє клопотання про поновлення процесуальних строків; 5) за наявності правових підстав, під час подання позовної заяви до суду готує обґрунтоване клопотання про відстрочення/розстрочення судових витрат, зменшення їх розміру або звільнення клієнта від їх сплати; 6) у разі, якщо судове провадження розпочато, для формування правової позиції, ознайомлення зі значним обсягом матеріалів та в інших необхідних випадках готує для клієнта клопотання про відкладення розгляду справи/оголошення перерви, ознайомлюється з матеріалами справи; 7) якщо представляє інтереси відповідача, за наявності правових підстав та виходячи з виробленої правової позиції подає відзив, заперечення, а за необхідності – зустрічний позов; 8) якщо для обґрунтування позиції сторони у справі необхідне проведення експертизи, повідомляє про це клієнта та роз'яснює порядок і наслідки її призначення. Інформує клієнта, що витрати на оплату виконаної експертом роботи, компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду експерта, покладаються на сторону, яка заявила клопотання про проведення експертизи. У разі отримання згоди клієнта на проведення такої дії заявляє клопотання про призначення експертизи та використовує всі права, надані процесуальним законодавством, реалізація яких може вплинути на її результати; 9) за наявності правових підстав роз'яснює клієнту можливість укладення мирової угоди у цивільній справі, її умови,

порядок та наслідки її укладення. Роз'яснює клієнту можливість примирення сторін, умови, порядок і наслідки примирення; 10) у разі незгоди клієнта з рішенням суду роз'яснює йому порядок і наслідки подання відповідної апеляційної скарги/заяви. Після узгодження правової позиції складає та подає апеляційну скаргу, а також здійснює представництво інтересів клієнта під час її розгляду в суді. У разі, якщо працівник центру вважає за необхідне оскаржити/переглянути судові рішення, а клієнт заперечує проти цього, працівник центру оформлює письмову відмову клієнта від пропонованого оскарження/перегляду; 11) під час оскарження рішення суду (за необхідності) подає письмове клопотання про розгляд справи за участю клієнта.

Розвиток та ускладнення суспільних відносин у сучасний період створюють безліч проблемних питань і конфліктів, чим зумовлюють пошук нових форм їх вирішення. У зазначеному контексті особлива увага приділяється правовій сфері, де традиційно панувала імперативно-правозастосовна модель вирішення конфлікту (розгляду юридичної справи). Останнім часом у вітчизняній юриспруденції (у багатьох розвинених країнах вона вже давно має чітку нормативну регламентацію та практику здійснення) все більшу увагу привертає так звана консенсуальна (позасудова або альтернативна) модель вирішення конфлікту. До консенсуальних процедур можна віднести: вирішення конфліктів у порядку третейського судочинства, претензійну процедуру, мирову угоду, переговори, посередництво, примирення сторін та, як особливого вид, – медіаційну діяльність.

Особлива роль медіаційних процедур під час розгляду юридичних справ і вирішення соціальних конфліктів пов'язана з широкою сферою її застосування.

Так, слід погодитися із розробниками проєкту Закону України «Про Медіацію», які вважають, що «...медіація може застосовуватися у будь-яких конфліктах (спорах), які виникають у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносинах, а також кримінальних

провадженнях під час укладання угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин. Законодавством можуть бути передбачені особливості застосування медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів). Медіація може проводитися як до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, так і під час судового, третейського чи арбітражного провадження або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу. Медіація не застосовується у спорах (конфліктах), якщо такі спори (конфлікти) впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не беруть участі у медіації, та в інших випадках, передбачених законом. Медіація застосовується під час вирішення сімейних спорів (конфліктів), якщо такі спори (конфлікти) впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси дитини, зокрема як третьої особи, відповідно до законодавства та з урахуванням найкращих інтересів дитини».

Головна риса медіації – сприяння пошуку компромісу, а відтак вважаємо, що саме вона є найважливішим видом консенсуальних процедур вирішення конфлікту.

У рамках розкриття предмету нашого дисертаційного дослідження нам слід розкрити певні особливі технології та технологічні прийоми здійснення адвокатом медіаційної діяльності.

Аналізуючи специфіку адвокатської участі в консенсуальних процедурах А. М. Панасюк констатує, що «діяльність адвоката в якості медіатора спрямована не на застосування права, що припускає лише один справді правильний варіант, а на його використання, в рамках якого можливе знаходження різних варіантів вирішення проблеми, кожен з яких буде вірним за згодою сторін на відповідні умови».

Зі свого боку представники АБ «Приходько та партнери» вважають: «...адвокат реалізує свою медіативну функцію у справі шляхом надання правової

допомоги сторонам та учасникам медіації, а також шляхом сприяння виявленню взаємовигідних варіантів вирішення конфлікту за допомогою ведення переговорів з метою досягнення добровільного порозуміння (примирення) між сторонами та задоволення потреб, які виникли внаслідок вчинення правопорушення. Для успішної діяльності адвокат-медіатор має володіти не лише відмінними знаннями у галузі права, а й у сфері конфліктології, психології, соціології, адже головне його завдання – допомогти сторонам дійти до спільного вирішення конфлікту, налагодити між ними комунікацію. Ще однією особливістю участі адвоката у процесі медіації є те, що порівняно із класичною моделлю медіації, адвокат-медіатор повинен забезпечити дотримання принципу законності у врегулюванні конфлікту, щоб вирішення справи ні в якому разі не суперечило вимогам чинного законодавства, не порушувало прав, свобод та законних інтересів третіх осіб, а також, щоб кожна зі сторін у повній мірі усвідомлювала значення та правові наслідки досягнутої домовленості».

Але не слід забувати про можливість виникнення конфлікту інтересів у адвоката, який представляє інтереси клієнта у вирішенні спору з опонентом, адже медіатор має бути незалежним і безстороннім. Більш того, суто з точки зору матеріального забезпечення, класична процедура адвокатської роботи має значно більший обсяг та, відповідно, адвокат може розраховувати на більший гонорар. Але тим не менш, альтернативний варіант розгляду спору є, безумовно, більш швидким і доступним варіантом. Тому сьогодні все більше адвокатів, спираючись на власний практичний досвід, комунікативні здібності та проходячи відповідні програми підготовки, стають професійними медіаторами.

На думку Л. Й. Гуменюк, «...нині вироблено конкретні техніки медіаторського процесу і рекомендації щодо їх застосування: 1) техніка почергового вислуховування на спільній зустрічі застосовується для з'ясування ситуації та вислуховування пропозицій під час гострого конфлікту, коли роз'єднання сторін неможливе; 2) компромісні домовленості – посередник прагне

більше часу вести переговори за участю обох сторін, водночас основну увагу приділяють ухваленню компромісних рішень; 3) човникова дипломатія – медіатор розділяє конфліктуючі сторони та постійно курсує між ними, погоджуючи різні аспекти угоди. У результаті звичайно досягається компроміс; 4) тиск на одного з опонентів – третя сторона більшість часу присвячує роботі з одним з учасників, в бесідах з яким доводиться помилковість його позиції, що схиляє його на поступки; 5) директивна дія передбачає акцентування на слабких моментах у позиціях опонентів, помилковості їх дій стосовно один одного».

Також під час здійснення медіаційної діяльності адвокату слід враховувати так званий «17-кроковий» алгоритм управління конфліктами, розроблений А. Я. Анцуповим.

Враховуючи наведені вище положення ми можемо виділити наступні технології медіаційної діяльності адвоката: імперативні, диспозитивні, маніпулятивні. Кожна із зазначених технологій визначається ситуацією, в якій опиняється адвокат-медіатор.

Підсумовуючи, хотілось би зазначити, що наведений перелік юридичних технологій і технологічних прийомів організації та здійснення адвокатської діяльності може бути доповнений, але вважаємо, що вихідні положення нами враховано, проаналізовано та впорядковано.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і подано нове вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні та розкритті теоретичних засад, проведенні класифікації юридичних технологій адвокатської діяльності. За результатами наукового дослідження сформульовано такі висновки:

1. Обґрунтовано, що методологічною основою дослідження юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності є: комплекс принципів наукового пізнання, а саме – об'єктивності, історизму, плюралізму, міждисциплінарності; комплекс методологічних підходів, а саме – діяльнісний, людиноцентриський, цивілізаційний, системний та інституційний; сукупність спеціально-наукових методів, а саме – юридичної герменевтики, порівняльно-правовий, формально-юридичний (догматичний). Із урахуванням розвитку суспільних відносин сучасності в процесі дослідження сутності адвокатської діяльності також слід використовувати інформаційний метод і кейс-метод.

Плюралізм методологічного інструментарію є базовою засадою отримання всебічно обґрунтованої інформації стосовно адвокатської діяльності, перспектив її розвитку та вдосконалення з урахуванням особливостей її організації як у вітчизняній, так і в інших правових системах.

2. Розкрито правову природу адвокатської діяльності та встановлено особливості її місця в системі юридичної діяльності. Встановлено, що правова природа розкривається шляхом аналізу системи принципів організації адвокатської діяльності, забезпечуючи науковий підхід щодо формування кваліфікаційних вимог до адвоката, дозволяє виробити обґрунтовані програми корпоративного контролю за якістю юридичної допомоги та визначає шляхи формування загальних підходів до оцінки дисциплінарної відповідальності

адвокатів, створює умови отримання системного уявлення про адвокатуру та порядок організації її діяльності.

В системі юридичної діяльності адвокатура є дуже важливим інститутом, який забезпечує належний, змістовний і законний спосіб вирішення правового конфлікту шляхом здійснення незалежної професійної діяльності щодо захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги. Адвокатська діяльність є тим особливим видом юридичної діяльності, в якому мораль, етика та право перебувають у тісному зв'язку. Адвокатська діяльність, по суті, засновується на загальнодозвільному типі правового регулювання. Саме в процесі здійснення адвокатом своєї професійної діяльності отримують вираз ключові постулати правозахисту, верховенства права та правової активності.

3. Встановлено особливості інституціоналізації адвокатської діяльності та визначено поняття інституційного середовища адвокатури України, під яким слід розуміти сукупність однорідних елементів (субінститутів), що регламентовані відособленими соціальними нормами (морально-етичними, законодавчими), взаємопов'язані між собою та відцентровані на виконання окремих положень певного генерального завдання – захисту прав і свобод людини й громадянина, юридичних осіб, представлення їх інтересів, надання кваліфікованої правової допомоги.

4. Проаналізовано співвідношення між юридичною технікою і технологіями, висловлено підтримку наукової позиції щодо нетотожності зазначених понять та визначено характерні ознаки юридичних технологій. По-перше – це система знань, науково обґрунтованої інформації про певні прийоми, способи, правила і методи. По-друге – це інформація про раціональне використання прийомів, способів, правил і методів для досягнення мети. По-третє – метою використання юридичних технологій є створення необхідних умов (інтелектуальної середи) для досягнення результату, який має юридичне значення (правових актів). По-четверте – це система знань про ефективне використання

правового інструментарію. По-п'яте – це прийоми, способи, методи і правила, які містять інформацію про форму, порядок та особливості здійснення юридичної діяльності.

5. Визначено поняття юридичних технологій адвокатської діяльності, під якими слід розуміти сукупність даних про ефективне використання юридичних засобів, методів, правил і прийомів, необхідних для виконання функцій та досягнення цілей адвокатської діяльності.

Виокремлено та класифіковано технологічні прийоми здійснення адвокатської діяльності, під якими слід розуміти конкретні моделі безпосереднього використання юридичних технологій адвокатської діяльності під час проведення професійної діяльності адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

6. Проведено класифікацію видів юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності та обґрунтовано доцільність виокремлення наступних видів: на найбільш загальному рівні слід виділяти універсальні та спеціалізовані юридичні технології. До універсальних юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності відносять: технологію юридичної аргументації, технологію проведення консультаційної роботи, технологію встановлення фактичних обставин та юридичної кваліфікації юридичної справи адвокатом, технологію створення письмових правових актів у адвокатській діяльності, технологію стратегічного та тактичного планування, технологію підвищення кваліфікації адвокатом.

До спеціалізованих відносять наступні юридичні технології здійснення адвокатської діяльності: судові (надання індивідуальним і колективним суб'єктам правової допомоги та захисту в національних, іноземних і міжнародних судових органах; представництва інтересів під час розгляду справи про адміністративне правопорушення або кримінального провадження); позасудові (правовий

супровід діяльності індивідуальних і колективних суб'єктів права); безоплатної правової допомоги; медіаційної діяльності адвоката.

7. Проаналізовано європейські стандарти організації адвокатської діяльності та встановлено, що вони не лише відповідають високим моральним якостям, але й сприяють формуванню сучасного адвоката в оновленому форматі юриспруденції. Прискорення європейської інтеграції в рамках базових інститутів європейського співтовариства забезпечує належний рівень уніфікації та зменшує рівень диференціації в питаннях, пов'язаних зі стандартами, засадами й вимогами щодо організації та здійснення адвокатської діяльності. Зазначене не тільки вдосконалює наявні моделі роботи адвокатів, але й певною мірою їх спрощує.

8. Визначено етичні основи адвокатської діяльності в Україні, які закладають основи морального мислення, визначають подальші моделі врегулювання юридичних справ і впливають на формування деонтологічних моделей можливої поведінки адвоката у нетипових або новітніх ситуаціях і під час врегулювання конфліктів.

Розвиток вітчизняної адвокатури багато в чому залежить від збагачення її міжнародно-правовим досвідом та європейськими юридичними технологіями здійснення адвокатської діяльності. Стержневою складовою цього руху мають стати посилені інструменти захисту прав людини та громадянина, що неможливо без розширення професійних прав адвокатів, гарантій адвокатської діяльності та збалансованих етичних засад її здійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 236 с.
2. Адвокат для бізнесу. «Слинько та партнери». URL: <https://slinko.com.ua/uk/advokat-dlya-biznesu/>
3. Адвокат: навьки професіонального мастерства / под ред. Л. А. Воскобитовой, И. Н. Лукьяновой, Л. П. Михайловой. М.: «Волтерс Клувер», 2006. С. 165.
4. Адвокатська етика в Україні : звіт / Лабораторія Законодавчих ініціатив. Київ, 2018. 28 с.
5. Адвокатура Німеччини. URL: <http://pravouch.com/page/advokatura/ist/ist-12--idz-ax233--nf-21.html>
6. Адвокатура Польщі. URL: <http://pravouch.com/page/advokatura/ist/ist-12--idz-ax233--nf-22.htm>
7. Адвокатура України : навч. посібник: у 2 кн. Київ : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2007. Кн. 1. 940 с.
8. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко [та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. С. 404–405.
9. Андрусів В. Г. Участь адвоката-захисника в суді першої інстанції у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 19 с.
10. Анцупов А. Я. Конфликтология : [теория и практика]. 6-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург [и др.] : Питер, 2018. 525 с.
11. Аракелян М. Р. Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2019. 44 с.

12. Аракелян М. Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 383 с.
13. Аракелян М. Р. Человекоцентристский подход как методологическая основа правозащитной деятельности. *Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції* : тези 2-ї Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті проф. О. В. Сурілова (м. Одеса, 30–31 берез. 2012 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2012. С. 39–41.
14. Бакаянова Н. М. Основи адвокатури України. Функціональні та організаційні аспекти : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2017. 356 с.
15. Бакаянова Н. М. Чесність та добропорядна репутація адвоката. *Вісник Одеської адвокатури*. 2019. Спеціальний випуск : Адвокатська етика. С. 5-10.
16. Бакаянова Н. М. Підвищення кваліфікації адвоката у світлі реалізації принципів організації та діяльності адвокатури. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 328–331.
17. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2017. 395 с.
18. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини в праві. Київ : [б. в.], 2000. 200 с.
19. Бандурка О. М. Юридична деонтологія : [підруч.] / О. М. Бандурка, О. Ф. Скаун. Харків : Вид-во НУВС, 2002. 336 с.
20. Баранов В. М. Предисловие. *Проблемы юридической техники* : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. Н. Новгород, 2000. С. 16.
21. Батлер В. Е. Міжнародні і європейські стандарти: українське застосування. Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України / під заг. ред. Є. Б. Кубка. Київ : Юридична практика, 2013. С. 47–54.
22. Бирик С. П. Ділові документи та правові папери. Харків : Прапор, 2012. С. 73.

23. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2006. 20 с.

24. Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2019. 40 с.

25. Біцай А. В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.10; КНУ ім.Т.Шевченка. Київ, 2015. 246 с.

26. Богма А. В. Міжнародно-правові стандарти права особи на безоплатну правову допомогу та їх імплементація в законодавстві України. Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. 2013. Т. 26. № 2–1. Ч. 2. С. 391–403. Серія «Юридичні науки».

27. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. *Адвокатура в Україні*. Київ : Юрінком, 2010. № 1. 112 с.

28. Варфоломеева Т. В. Впровадження міжнародних правил адвокатської етики в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 7–20.

29. Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Ю. А. Ведерніков, С. О. Кульбач, А. М. Кучук. [Дніпропетровськ : Свідлер А. Л., 2011. 205 с.

30. Висновок № 16 (2013) Консультативної ради європейських суддів про відносини між суддями та адвокатами від 15 листоп. 2013 р. : прийнятий на 14 пленар. засід. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf>

31. Вільчик Т. Б. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. *Право України*. 2014. № 11. С. 243–250.

32. Вільчик Т. Б. Новий статус адвокатури України. *Актуальні проблеми судового права : матер. міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. пам'яті проф. І. Є.*

Марочкіна (Харків, 30 жовт. 2015 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С. 46–49.

33. Волошин Ю. О. Принцип. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ, 2003. Т. 5. 736 с.

34. Гіда Є. О. Деонтологічні принципи як симбіоз принципів права та моралі. *Моральні основи права* : матеріали Всеукр. наук.-теор. конф. (16 грудня 2010 р.). Івано-Франківськ ; Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 149–152.

35. Головань І. В. Юридична практика і адвокатська діяльність в Україні. *Адвокат*. 2005. № 8 (11). С. 3–11.

36. Господарський процесуальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/\[SEP\]laws/show/1798-12](https://zakon.rada.gov.ua/[SEP]laws/show/1798-12)

37. Гражданский процесс: практикум : уч. пособие. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Статут, 2017. С. 238.

38. Грисюк В. В. Базові технологічні прийоми створення письмових правових актів адвокатом. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя. 30–31 жовтня 2020 р. / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. С. 147–150.

39. Грисюк В. В. Технологічні прийоми проведення співбесіди та консультації адвокатом. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 травня 2020 р. / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. Т. 1. С. 147–150.

40. Грисюк В. В. Технологічні прийоми юридичної аргументації: поняття та особливості використання в процесі адвокатської діяльності. *Верховенство права та правова держава* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород,

20–21 вересня 2019 р. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2019. С. 14–17.

41. Грисюк В. В. Інституційне середовище адвокатури України. *Публічне право*. 2020 р. № 3. С.205-214.

42. Грисюк В. В. Особливості юридичних технології підготовки судової промови адвокатом. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 27 грудня 2019 р. / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. С. 8–11.

43. Грисюк В. В. Принципи, підходи та методи дослідження адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 42, том 1. С. 23–27. Серія «Юриспруденція».

44. Грисюк В. В. Система принципів здійснення адвокатської діяльності. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 24–30.

45. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія: підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2015. 564 с.

46. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : [монографія]. К. : Знання, 2005. 375 с.

47. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності) : навч. Посібник / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. 2-ге вид., перероб. Київ : Знання, 2005. 655 с.

48. Дедов Д. И. Конфликт интересов. М.: Волтерс Клувер, 2004. 288 с.

49. До питання властивості права. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 4. С. 30–38.

50. Дудченко В. В. Концепт позитивізму в юриспруденції: генезис та обґрунтування. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. 2005. Вип. 25. С. 6–14.

51. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2006. 304 с.
52. Єфанова Н. С. Адвокат у цивільному процесі – основні принципи та завдання. URL: <https://clck.ru/ADzJo>
53. Єфіменко М. Ю. Роль адвоката у процесі медіації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 13(2). С. 25 – 27.
54. Жалинский А. Э. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность. Учебное пособие. М. : Издательство БЕК, 1997. 330 с.
55. Заборовський В. В. Деякі практичні аспекти взаємовідносин адвоката із судом (в аспекті дії принципу пропорційності). *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 3. С. 247–250.
56. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text
57. Зейкан Я. П. 10 підказок щодо вступної промови адвоката. URL: <http://www.hsa.org.ua/blog/10-pidkazok-shhodo-vstupnoyi-promovi-advokata/>
58. Зейкан Я. П., Лисак О. М., Барсук В. М. Адвокатська техніка (підготовка до процесу і методики переконання) : практ. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 30.
59. Зейкан Я. П. Адвокатська техніка: методика підготовки прямого допиту і вступної промови. Харків : Фактор, 2016. С. 24.
60. Зейкан Я., Сафулька С. Настільна книга адвоката в кримінальній справі. Консультаційна робота адвоката. Київ : ВД Дакор, 2013. С. 8.
61. Исаева Л. А. Юридические технологии в деятельности уголовно-исполнительной системы : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Владимир, 2008. С. 62.
62. Іванцова А. В. Організаційні форми діяльності адвокатури: монографія. Харків : ФІНН, 2011. 248 с.

63. Ізовітова Л. П. Діджиталізація адвокатури: як впровадження інновацій зробило українських адвокатів однією з найпрогресивніших спільнот у Європі. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/4604-didzhitalizaciyaadvokaturi-yak-vprovadzhennya-innovacij-zrobilo-ukrains-kih-advokativ-odnieyu-znajprogresivnishih-spil-not-u-evropi.html>

64. Карташов В. Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1989. 218 с.

65. Карташов В. Н. Юридическая техника, тактика, стратегия и технология (к вопросу о соотношении). *Проблемы юридической техники*. Н. Новгород, 2000. С. 17.

66. Кацавець Р. С. Судові промови державного обвинувача та адвоката-захисника у кримінальному судочинстві України: правові, етичні, логічні та мовні аспекти : монографія. Київ : ЦУЛ, 2014. С. 10.

67. Кашковский В. С. Юридическая помощь как правовая категория и социально-правовое явление : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тамбов, 2009. С. 14.

68. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології : монографія. Тернопіль : ТЗОВ «Тернограф», 2011. 492 с.

69. Керимов Д. А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права : монография / ИГиП РАН. 2-е изд. Москва : Аванта+, 2001. 560 с.

70. Кивалов С. В. Обеспечение эффективной деятельности Европейского суда по правам человека в современных условиях: внутренний и внешний факторы. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса, 2012. Вип. 64. С. 7–15.

71. Київець О. В. Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія. *Європейські студії і право*. 2012. № 5. URL: <http://eurolaw.org.ua/11-ukrainian-journal-of-european-studies/1-5-2012/44-2011-12-29-14-40-03>

72. Ківалов С. В. До питання визначення принципів досудового врегулювання публічно-правових спорів. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.) Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Вип. 72. С. 7–15.

73. Ківалов С. В. Захист Конституційним Судом України прав та свобод людини і громадянина: можливості та проблеми. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* Одеса, 2011. Вип. 61. С. 6–17.

74. Ключев М. М. Засади державної політики програмування запобігання порушенням прав людини. *Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України за сучасних умов : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 груд. 2009 р.).* Харків, 2009. С. 11–14.

75. Коваленко В., Колб О. Організаційні форми та види діяльності адвокатури в Україні, їх взаємозв'язок з профілактикою злочинів. *Право України.* 2011. № 10. С. 254–261.

76. Коваль К. П. Перспективи адвокатури. URL: [https://k-z.com.ua/\[\[SEP\]\]pravovoi-aktsent/24371-perspektivi-advokaturi](https://k-z.com.ua/[[SEP]]pravovoi-aktsent/24371-perspektivi-advokaturi)

77. Ковбасюк С. В. Інституційний підхід у дослідженні держави. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко [та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. С. 293–310.

78. Козюбра Н. И. Права человека и верховенство права. *Право Украины.* 2011. № 5/6. С. 11–23.

79. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2008. 17 с.

80. Козьмініх А. В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в сучасній науці. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. Одеса, 2009. Вип. 36. С. 228–235.

81. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2008. 17 с.

82. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. *Право України*. 2010. № 7. С. 12–17.

83. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою. *Право України*. 2014. № 4. С. 9–16.

84. Компанійцев С. В. Деонтологічні засади діяльності адвокатів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 228 с.

85. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01). *Офіційний вісник Європейського Союзу*. URL: <http://old.minjust.gov.ua/file/23491.docx> (дата звернення: 10.04.2019).

86. Конституційний Суд України у цифрах // Конституційний Суд України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/category/42> (дата звернення: 10.04.2019).

87. Конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України станом на 19 квітня 2019 р. // Конституційний Суд України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/konstytuciyni-skargy>

88. Конституція України : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

89. Концепція страхування цивільної відповідальності правників. URL: <https://uba.ua/ukr/projects/18/>

90. Кормич А. І. Інституціоналізація правозахисту як тенденція розвитку правової думки і практики. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса, 2002. Вип. 16. С. 49–53.

91. Костюченко О. Ю. Особливості проведення прямого та перехресного судового допиту свідків і потерпілих. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 66–73.
92. Кресін О., Ткаченко О. Національна держава і право в умовах глобалізації. *Право України*. 2007. № 6. С. 146–149.
93. Крижанівський А. Ф. Правозахисна діяльність адвоката як фактор правопорядку. *Адвокат*. 2007. № 11/12. С. 36–38.
94. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/\[SEP\]laws/show/4651-17](https://zakon.rada.gov.ua/[SEP]laws/show/4651-17)
95. Курочкин А. В. Институциональный подход к правовым явлениям. *Ученые записки Казанского университета. Гуманитарные науки*. 2015. Т. 157, кн. 6. С. 65–71.
96. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/10-pidkazok-shhodo-vstupnoyi-promovi-advokata/>
97. Кухар А. В. Професійна відповідальність адвоката: поняття, форми та місце в системі юридичної відповідальності. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2011. № 5 (79). С. 49–56.
98. Куціпак О. В. Правовий акт як форма прояву правового життя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2015. С. 9.
99. Кучевський П. В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 16 с.
100. Лавринович О. Європейська Конвенція з прав людини – надійний дороговказ гуманістичного розвитку України. *Право України*. 2010. № 10. С. 43–47.

101. Леушин В. И. Соотношение правовой практики и юридической деятельности. *Юридическая деятельность: сущность, структура, виды*: Сб. науч. тр. Ярославль : Яр. ГУ, 1989. 447 с.
102. Литвин В. Україна й Європейський суд з прав людини: витоки та проблеми взаємодії. *Право України*. 2011. № 7. С. 6–10.
103. Личко В. С. Поняття та види правової допомоги. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць / С. В. Ківалов (гол. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов. Одеса : Юрид. л-ра, 2010. Вип. 50. С. 419–425.
104. Лужанський А. В. Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 10. С. 45–48.
105. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : монография. Харьков : Право, 2002. 328 с.
106. Манько Д. Г. Юридична діяльність технології та алгоритми здійснення. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 2 (volume 1). С. 97–101.
107. Манько Д. Г. Юридична техніка й технології : курс лекцій. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. С. 29.
108. Манько Д. Г. Юридичні технології та алгоритми формалізації права у вимірі юридичної діяльності : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. С. 167, 170.
109. Манько Д. Г. Юридичні технології: поняття та особливості співвідношення із суміжними категоріями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* : зб. наук. праць. Одеса : Фенікс, 2019. Вип. № 37. С. 6–12.
110. Медіація в адвокатській діяльності. АБ «Приходько та партнери». URL: <https://prihodko.com.ua/ua/mediatsiya-v-advokatskiy-diyalnosti/>
111. Меєрович Н. А. Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Харків, 2014. 19 с.

112. Меліхова Ю. О. Проблеми адвокатури в Україні на сучасному етапі розвитку. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 107–109.
113. Мельниченко Р. Г. Адвокатська діяльність: універсальні правила успіху. М.: Дашков і К °, 2012. С. 148–150.
114. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. 420 с.
115. Міждисциплінарна методологія в контексті права і влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11 (261). С. 262–267.
116. Мінченко О. В. Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія / Нац. акад. внутр. справ. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. 384 с.
117. Мінченко О. В. Роль нормативізму у формуванні правової позиції (юридико-лінгвістичний аспект). *MULTILINGUAL SCIENCE JOURNAL* 2018. № 3 (21). С. 8-15.
118. Мюллера Р. Независимость – основной принцип юридической этики. *Адвокат*. 1996. № 11.
119. Наливайко Л. Р., Грицай І. О., Дніпров О. С. Неурядові правозахисні організації в Україні : навч. посіб. Київ : Хай-Тек Прес, 2014. 431 с.
120. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства : учебник. Москва : НОРМА-ИНФРА, 1999. 539 с.
121. Нерсисянц В. С. Право. *Этика* : энциклопедический словарь / под ред. Р. Г. Апресяна, А. А. Гусейнова. Москва : Гардарики, 2001. С. 379–380.
122. Обловацька Н. О. Адвокатура України – інститут громадянського суспільства. *Адвокат*. 2011. № 10. С. 37–40.
123. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загально-теоретичні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. / ОНЮА. Одеса, 2003. 320 с.

124. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Харків : Право, 2008. 304 с.
125. Олійник О. Специфіка юридичної риторики адвоката як професійного учасника судового процесу. URL: <http://www.pravnik.info/urukrain/1131-specifika-yuridichno-ritoriki-advokata-yak-profesijnogo-uchasnika-sudovogo-procesu.html>
126. Онищук І. І. Техніка юридичного письма: понятійно-категоріальний апарат. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2013. № 3 (74). С. 88.
127. Оніщенко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2009. 396 с.
128. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.
129. Онопенко В. Механізм захисту прав людини в Україні потребує істотного вдосконалення. *Право України*. 2011. № 7. С. 64–68.
130. Онопенко П. В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 16 с.
131. Ориу М. Основы публичного права. М.: Изд-во Ком. Акад., 1929. 759 с.
132. Основні положення про роль адвокатів: (прийняті VIII Конгр. ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р.) від 01.08.1990 р. Верховна Рада України : офіц. веб-портал. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_835
133. Острогляд О. В. Здійснення адвокатом захисту у стадії апеляційного перегляду рішень суду першої інстанції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2007. 20 с.
134. Патей-Братасюк М. Г. Філософія права : навч. посіб. Тернопіль, 2006. С. 15.

135. Переверза І. М. Особливості основних підходів до моделювання адвокатської діяльності. *Право і суспільство*. 2015. № 6 (2). С. 20–26.
136. Погорецький М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 368 с.
137. Погребняк С. Вимоги до нормативно-правових актів, що впливають з принципу правової визначеності. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3. С. 42–53.
138. Погребняк С. П. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 26–36.
139. Податковий кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
140. Подоляка А. М. Захист прав і свобод громадян засобами адвокатури. *Форум права*. 2009. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09pamgza.pdf>
141. Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Rishennya/Polojennya_pro_stajuvannya.pdf
142. Положення про помічника адвоката. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2018-09-08-polozhennya-140_5bbc6f2dba29f.pdf
143. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність : Рада адвокатів України; Рішення, Положення від 30.08.2014 р. № 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr120871-14>
144. Понасюк А. М. Участие адвоката в урегулировании юридических споров посредством медиации : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.11 / Российская академия адвокатуры и нотариата (институт). М., 2011. 269 с.

145. Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Ін-т держави і права ім. В. Корецького, 2006. 256 с.

146. Порівняльне правознавство у таблицях : навч. посібник для вищих навчальних закладів і факультетів / О. В. Петришин, О. В. Зінченко, В. Д. Лукянов, С. П. Погребняк. Харків, 2016. 164 с.

147. Правила адвокатської етики : З'їзд адвокатів України. Правила від 09.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

148. Представництво в судах // Юстікон. URL: <https://justicon.ua/ua/service/predstavitelstvo-v-sudah.html>

149. Прилуцький С. В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в умовах становлення правової держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 47–55.

150. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. 433 с.

151. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

152. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

153. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

154. Про внесення змін та доповнень до Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України та Положення про помічника адвоката : Рада адвокатів України. Рішення. Порядок від 21.09.2019 р. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr111871-19#Text>

155. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

156. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03>

157. Про затвердження Порядку надання безоплатної правової допомоги працівниками місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги КЦ надання правової допомоги : Наказ, Порядок, Протокол [...] від 28.01.2019 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002419-19#Text>

158. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні : Указ Президента України; Концепція від 09.06.2006 р. № 509/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509/2006#Text>

159. Про медіацію : Проект Закону України від 19.05.2020 р. № 3504. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877

160. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України № 231/2021 від 11.06.2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>

161. Пузирний В. Принципи адвокатської діяльності у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 86–90.

162. Рабінович П. М. Знання практики Європейського суду з прав людини як передумова ефективного використання механізму їх захисту в Україні. *Право України*. 2009. № 4. С. 42–46.

163. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. [Вид. 9-те, зі змінами]. Львів : Край, 2007. 192 с.

164. Рекомендація Res (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам Ради Європи щодо свободи здійснення адвокатської

діяльності від 25 жовтня 2000 року. URL :
[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=\[SEP\]380771&Site=COE](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=[SEP]380771&Site=COE)

165. Рішення № 13-рп /2000 від 16.11.2000 р. // Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>

166. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 року (справа № 1-23/2009). *Офіційний вісник України*. 2009. № 79. Ст. 2694.

167. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення ст. 59 Конституції України та ст. 44 КПК України від 16.11.2000 р. *Вісник Конституційного суду України*. 2001. № 9. С. 24–30.

168. Савченко А. В. Практика застосування дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13, № 1. С. 114–118.

169. Сайфуліна Ю. В. Правоутворення як форма виникнення і буття права. *Митна справа*. 2011. № 2 (74). Ч. 2. С. 14–18.

170. Санченко А. Загальні теоретико-правові характеристики права Ради Європи. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 313–319.

171. Сафулько С. До питання реалізації світових стандартів адвокатури в українській практиці. *Право України*. 2011. № 10. С. 242–245.

172. Святоцька В. О. Інститут адвокатури України: становлення та розвиток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2010. 16 с.

173. Святоцька В. О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Ін Юре, 2019. 477 с.

174. Святоцький О. Д. Адвокатура у юридичному механізмі захисту прав громадян (історико-правоведослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Київ, 1994. 307 с.
175. Святоцький О. Д., Михеєнко М. М. Адвокатура України : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 1997. 224 с.
176. Северин К. М. Проблеми нормативного регулювання та реалізації принципу конфіденційності адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9-2, т. 2. С. 120–122.
177. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. Київ : Ін Юре, 2002. 724 с.
178. Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень». Львів, 2015. 240 с.
179. Сергеич П. Искусство речи на суде. Тула : Автограф, 1998. С. 280.
180. Синеокий О. В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты : учеб. пособие. Харьков : Право, 2008. 496 с.
181. Синеокий О. В. Загальнотеоретичні проблеми адвокатології : [навч.-метод. посібник]. Запоріжжя : ЗНУ, 2007. 108 с.
182. Ситюк В. Медіація та правові перспективи її розвитку в Україні. URL: <https://radako.com.ua/news/mediaciya-ta-pravovi-perspektivi-yiyi-rozvitku-v-ukrayini>
183. Сінельнік Р. В. Захисник у провадженні у справах про адміністративні правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 21 с.
184. Сіренко В. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Право України*. 2009. № 4. С. 22–28.
185. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник. Харьков : Эспада, 2010. 840 с.

186. Слива Л. В. Консультування адвокатом як стадійний процес. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 184.
187. Смородинський В. С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2001. 187 с.
188. Спільний висновок щодо проєкту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» : прийнятий на 88-й Пленарній сесії 14–15 жовтня 2011 р. / Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія). *Право України*. 2011. № 11–12. С. 198–216.
189. Стайгер Джон. Шість ключових правил проведення ефективного перехресного допиту. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshemistectvo-sudovoyi-promovi-amerikanska-mriya-v-ukrayinskih-realiyah.html>
190. Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації юристів. URL: <http://bibliograph.com.ua/kodex-9/24.htm>
191. Статут Адвокатського бюро. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2014. № 7(7). С. 21–37.
192. Статут недержавної некомерційної професійної організації «Національна асоціація адвокатів України». Затверджено Рішенням установчого з'їзду адвокатів України 17.11.2012 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/statut_naau.pdf
193. Степико В. П. Політична система України в контексті процесів глобалізації. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : Філософія. Політологія*. 2003. № 59/61. С. 164–168.
194. Стеценко С. Г. Правове дослідження соціальної функції держави: ключові методологічні засади. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса, 2012. Вип. 67. С. 159–163.

195. Стратегія розвитку Національної асоціації адвокатів України до 2020 року. Національна асоціація адвокатів України. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/files/strategiya-rozvitku-naau-do-2020-roku.pdf>
196. Студенніков С. Зберігання грошей у адвоката: які ризики чекають та які прогалини існують. URL: <https://radako.com.ua/news/zberigannya-groshey-u-advokata-yaki-riziki-chekayut-ta-yaki-progalini-isnuuyut>
197. Таварткиладзе Н. М. К вопросу о понятии адвокатской этики. *Актуальні проблеми держави та права* : зб. наук. пр. Одеса, 1999. Вип. 6. Ч. 1. С. 303–308.
198. Тарасова С. Про світові моделі надання безоплатної правової допомоги. *Український адвокат*. 2011. № 5. С. 14–16.
199. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав та свобод людини та громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 17 с.
200. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
201. Тибайкіна Т. Міждисциплінарність як принцип сучасної теорії. *Українознавчий альманах*. 2013. Вип. 11. С. 278–281.
202. Тлумачення принципів Кодексу поведінки європейських адвокатів Ради асоціацій адвокатів та правовихтовариств Європи. URL: http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/Hartiya_brenduvannya.pdf
203. Фальковський О. А. До визначення поняття аксіологічного дослідницького підходу в методології юриспруденції. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса, 2008. Вип. 40. С. 59–64.
204. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підручник. 3-тє вид., стереотипне. Київ : Алерта, 2017. 624 с.
205. Фурса С. Я. Адвокат у цивільному процесі : наук.-практ. посіб. / Центр правових дослід. Фурси. Київ : Фурса С. Я.; КНТ, 2008. С. 202.

206. Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів [Електронний ресурс] : прийнято на пленар. сес. ССВЕ 24 листоп. 2006 р. // Спілка адвокатів України. URL: <http://www.cay.org.ua/ua/104/index.html>
207. Хотенець П. В. Правовий статус адвоката в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2002. 220 с.
208. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
209. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Владні засади права: філософсько- правові аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2016. 358 с.
210. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Комунікативні теорії права в поясненні зв'язку влади й права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 22–27.
211. Цуркан-Сайфуліна Ю. Владність як властивість права: філософсько-правовий вимір. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 206–210.
212. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Влада права як фактор його ефективності в соціологічному праворозумінні. *Приватне та публічне право*. 2017. № 4. С. 13–18.
213. Чванкін С. А. Добровільне представництво у цивільному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2005. 22 с.
214. Шагиева Р. В. Правовая деятельность и ее разновидности в современном российском обществе. *Журнал российского права*. 2004. № 10. С. 88–98.
215. Шевердін М. Основні принципи адвокатської етики. URL: <https://uba.ua/ukr/news/4919/>

216. Шемшученко Ю. Громадянське суспільство і держава в Україні: проблеми взаємодії: матеріали методол. семінару (м. Київ, 27 січ. 2004 р.) / упоряд. Є. В. Перегуда. Київ: [Б. в.], 2004. С. 293–297.

217. Шутак І. Д. Онищук І. І. Юридична техніка: навч. посіб. для вищих навч. закл. Івано-Франківськ, 2013. С. 280.

218. Юридична аргументація: логічні дослідження: колективна монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал [та ін.]; за заг. ред. проф. О. М. Юркевич. Харків, 2012. С. 6.

219. Ярмиш О. Актуальні проблеми історико-правових досліджень в Україні. *Вісник академії правових наук*. 2003. № 2–3 (33–34). С. 162.

220. Ясинок М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. Київ: Алерта, 2014. 171 с.

221. Case of Casado Coca v. Spain. 24 Feb. 1994. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-94284&filename=CASE%20OF%20CASADO%20COCA%20v.%20SPAIN%20-%20\[Russian%20Translation\].pdf](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-94284&filename=CASE%20OF%20CASADO%20COCA%20v.%20SPAIN%20-%20[Russian%20Translation].pdf)

222. Dyrektywa Rady z dnia 22 marca 1977 r. mająca na celu ułatwienie skutecznego korzystania przez prawników ze swobody świadczenia usług (77/249/EWG) URL: http://www.ccbe.eu/NTCdocument/77249PLpdf18_1396343920.pdf

223. Dudchenko V. V., Tsurkan-Saifulina Y. V., Vitman K. M. Justification of the subject of cognition problem in modern social and legal sciences methodology. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2018. № 9 (7). P. 2296–2308.

224. European Union court case. URL: http://eurlex.europa.eu/search.html?qid=1510425641753&DB_TYPE_OF_ACT=courtCase&CASE_LAW_SUMMARY=false&DTS_DOM=ALL&excConsLeg=true&typeOfActStatus=EU_COURT_CASE&type=advanced&SUBDOM_INIT=ALL_ALL&DTS_SUBDOM=ALL_ALL

225. Gesetz über die Tätigkeit europäischer Rechtsanwälte in Deutschland (EuRAG). URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/eurag/index.html>
226. Hrysiuk Valeriia. Legal technologies of advocacy activity: concepts and types. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6 (volume 1). P. 122–126.
227. Legal professional privilege / Factsheet of the European Court of Human Rights. November 2019. URL: [https://www.echr.coe.int/Documents/\[SEP\]FS_Legal_professional_privilege_ENG.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/[SEP]FS_Legal_professional_privilege_ENG.pdf)
228. Reglementinterie ur del'ordre des avocats du barreau De Luxembourg: adoptaparle Conseil del'ordrele 9 janvier 2013. *Journal officiel du Grand-Duchede Luxembourg*. 2013. № 39. P. 560. (216)
229. Solicitor. URL: <https://www.britannica.com/topic/solicitor>
230. The Barristers' Code of Conduct 2014. URL: [http://handbook.\[SEP\]barstandardsboard.org.uk/handbook/part-2/](http://handbook.[SEP]barstandardsboard.org.uk/handbook/part-2/)
231. The Code of Conduct of the Bar of England and Wales 2004. URL: https://www.barstandardsboard.org.uk/media/1393780/handbook_3_scope.pdf
232. The Council of Bars and Law Societies of Europe (CCBE). URL: <http://www.ccbe.eu/about/who-we-are/>
233. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19820160124>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у фахових (у тому числі в міжнародних) виданнях:

1. Грисюк В. В. Принципи, підходи та методи дослідження адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 42, том 1. С. 23–27. Серія «Юриспруденція».
2. Грисюк В. В. Система принципів здійснення адвокатської діяльності. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 24–30.
3. Грисюк В. В. Інституційне середовище адвокатури України. *Публічне право*. 2020. № 3. С.205-214.
4. Hrysiuk Valeriia. Legal technologies of advocacy activity: concepts and types. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6 (volume 1). P. 122–126.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації [LSEP] та додатково відображають її наукові результати:

1. Грисюк В. В. Технологічні прийоми юридичної аргументації: поняття та особливості використання в процесі адвокатської діяльності. *Верховенство права та правова держава* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 20–21 вересня 2019 р. / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2019. С. 14–17.
2. Грисюк В. В. Особливості юридичних технології підготовки судової промови адвокатом. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному*

суспільстві : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 27 грудня 2019 р. / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. С. 8–11.

3. Грисюк В. В. Технологічні прийоми проведення співбесіди та консультації адвокатом. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 травня 2020 р. / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. Т. 1. С. 147–150.

4. Грисюк В. В. Базові технологічні прийоми створення письмових правових актів адвокатом. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 30–31 жовтня 2020 р. / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. С. 9–12.

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення дисертації, результати розроблення проблеми, здобуті узагальнення і висновки обговорено на засіданнях кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія» та оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 20–21 вересня 2019 р.) – особиста участь; «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (м. Одеса, 27 грудня 2019 р.) – особиста участь; «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.) – особиста участь; «Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні» (м. Запоріжжя, 30–31 жовтня 2020 р.) – особиста участь.